

ЮРІЙ
ЗБАНАЦЬКИЙ

РАДІСТЬ
І НАДІЇ

...но треба ряс
...аданим, коли саме
...одячи для учня, д
...орого контраст, д
...лі, я зустрівся з
...учнів, не буть
...ні смі, ні б
...ся й обв

СЬОГОДНІ, ДИ
...че відчував
...и, і цим, с
...що пережив
...як мріяв
...кого, та
...авди, та
...сміхався
...і - швидко, н
...ни, він не п
...д, він зупини
...то, як торкну
...те, догоріли
...авда, що на
...о, іноді на
...для мене
...була мене
...заво
...об'їда
...не
...цей учн
...не вихо
...коли в
...і
...дру
...справд
...працю
...Більшість
...они не м
...ми не м

**ЮРІЙ
ЗБАНАЦЬКИЙ**

РАДІСТЬ І НАДІЇ

**НАРИСИ
І СТАТТІ**

**ВИДАВНИЦТВО
ЦК ЛКСМУ**

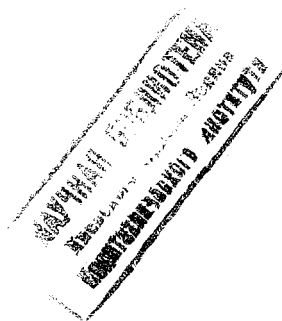

КИЇВ 1970

ПЕРЕВІРЕНО 4 КВІ 2018

3 - 41

В цій книжці подано нариси і статті Юрія Збанацького про народних месників-партизанів, легендарних героїв Великої Вітчизняної війни, про дружбу народів Радянського Союзу, а також нотатки з подорожей письменника по зарубіжних країнах.

НАД ДЕСНОЮ

Десна вирвалася з-під зимової кори і дала собі волю. Котила бурхливі води в Дніпро, розливалася повинню по луках.

Біля дачного містечка Пірнового — улюбленого місця відпочинку киян — Десна робить крутий вигин, утворюючи підкову. Тут саме й розташувалися чепурненькі будиночки районного центру — Вищої Дубечні.

Розбурхані хвилі люто били в круті береги, немов бажаючи затопити їх, змити звідти всю нечисть.

А нечисті тут зібралося до біса. Більш як 600 есесівців і понад 300 їхніх найманців засіли в Пірновому. Фашистам дуже неспокійно спалося в Києві. Все межиріччя Десна — Дніпро стало партизанським. Ходять ці грізні і таємничі велетні — партизани з червоними стрічками на кашкетах поїд Києвом, громлять гітлерівські гарнізони, топлять на Десні і Дніпрі судна — як же тут спокійно спати? Щодня і щоночі зникають кудись із Києва люди, а ті, що лишилися, ходять мовчазні, зуби зціплені, очі блискають вогнем ненависті — який там у дідька спокій!

— Розстрілювати! Побільше вішати й розстрілювати!

І в Пірнове прибув великий каральний загін. Рівними вуличками райцентру браво хизувалися офіцери, а в хатах хазяйнували солдати. Вони все тягли, все жерли, мов гусинь. Мешканці — хто встиг — непомітно подалися в ліси.

Чорношинельники-поліцаї вихвалялись перед кудлатою перекладачкою управи, як то вони будуть бити партизанів. Сивобородий дідок, що стояв поблизу, сплюнув набік і пробубонів:

— Ач, прудкі які... Дивіться, щоб часом ноги не протягли...

А в голови управи, німецького запроданця Коваля, пеклась паска. Дебела головиха, зачесана «по-берлінському», гримаючи на дівчат, власноруч виводила хрести і хрестики.

Сам голова, зігнувшись у три погібелі, радо вітав на полковника, начальника каральної експедиції, і його

приятеля — бориспільського гебітскомісара. О, вони давні друзі, цей полковник і гебітскомісар. Стільки не бачились, а тепер, бач, і довелося зустрітись ось тут, на «підкореному» сході, над красунею Десною.

Полковник жадібно оглядав страви, що їх готувала ффрау Коваль, і, припмокуючи, примовляв:

— О майн ффрау! Це добре! Багато будем кушат, багато трінкен. Партизан капут... будем багато кушат...

Німці готувались посвятувати і... розгромити партизанські загони.

Вони й не підозрювали, що на їхнє свято прибудуть непрохані гості.

Два великих партизанських загони на межиріччі — загін «Перемога» і загін Миколи Щорса — стояли вже під Пірновом. До штабу повернулись розвідники й доповіли про чисельність карального загону німців і про те, що офіцерна святкує у Ковалю.

— От і добре! — зрадів Степан Науменко, командир загону «Перемога». І лукаво всміхнувся: — Після такого свята тільки в рай. От ми їх туди й переправимо...

А я, пам'ятаю, тоді сказав:

— Усіх гуртом. Треба буде тільки перепустки перевірити.

Усі засміялись.

Серед ночі ліс ожив. Зашелестіли хащі, затемніли поміж стовбурів велетенських сосен рухливі постаті. Чути було легкий брязкіт зброї і сердитий шепіт: «Тихше!»

Хвилина — і більше тисячі партизанів вишикувались на узліссі. Настав час виконати бойовий наказ командування.

Руки міцно стискають зброю. Серед тиші чути дихання бійців. Групи партизанів розходяться в різних напрямках. Пірнове замкнено в залізне партизанське кільце: зі сходу підковою обняла його Десна, а за нею партизанська засідка Корчагіна, з заходу другу підкову створили загони.

4 година 30 хвилин... Перша довга кулеметна черга. Безладні постріли ворожих патрулів. Засвистіли в повітрі кулі.

Партизани кинулись на ворога. Безстрашні народні месники зім'яли кулеметні заслони ворога, заскочили в мі-

стечко і розстрілювали напівроздягнутих німців, що в тваринному жаху металися, шукаючи рятунку.

Та ось просуватися стало важче. Частина німців засіла в дзотах, на дахах та у вікнах будівель і відкрила шалений вогонь. Упали, смертельно поранені, улюбленці партизанів — побратими Іван Бмелянов і Сашко Бабич.

Але взвод Бориса Маркіна просунувся під обстрілом вперед. Першим у кімнату зрадника Коваля заскочив Маркін. Короткий рукопашний бій. Повалився полковник, товстений німець з жаб'ячими очима, а за ним гебітскомісар. І раптом з-за дверей, мов укус гадюки, — автоматна черга... З пробитими грудьми падає на підлогу безстрашний комвзвод... Але руки Маркіна ще стискають автомат, палець лежить на спусковому гачку, і підлий ворог розплавився життям.

Хоробра медсестра, молода дівчина Дуся Пономар, із самого пекла винесла пораненого Маркіна. А остерський комсомолец Семен Пампушко приніс його автомат.

Над Десною починався новий день. На золотому сході вставало червоне сонце. Глянуло на справедливий партизанський суд над ворогами — і немов ще дужче засяяло. Природа — за!

Партизани пішли в наступ. Скажено відстрілювались німці, але один по одному замовкали дзоти, закидані гранатами. Партизан Павло Бойправ по-пластунськи поповз до ще діючого дзота. Фашисти люто відгавкувались. Кулі лягали коло Бойправа, вкривали його пилюкою, засипали очі піском.

— Брешете, кляті... долізу...

Мов ножем черкнуло по животу. В роті пересохло, стало терпко, голова безсило опустилася на землю. Невже кінець?

Хвилина, і він поповз далі. Дзот. Амбразура. Дві гранати одна за одною полетіли в звірячу пащу.

Мінометник Храмов невтомно випускає міни на дахи і у вікна будівель, де засіли ворожі автоматники. Міни, описавши високу дугу, влучно потрапляють у фашистські кубла. Фріци метушаться, пишдять, мов руді миші, намагаються прорвати стріху палаючого даху, щоб вистрибнути.

— Не втечеш... гори, катюго, гори!.. — сміється партизанський командир Науменко, а в очах — зненависть і жадоба помсти.

Про що він тепер думає? Може, про те, як ці самі карателі живцем спалили його старого батька? Чи, може, перед очима постали тисячі невинних жертв, уся скривавлена Україна?

— Ану, ще пару мінок по отому он будиночку. Щось дуже завертілися чортяки... Мабуть, думають тікати.

Серед диму і полум'я, мов привиди, перебігали люди з червоними стрічками на шапках і карали прокляту німоту, нещадно і безжально йшов великий народний суд, справедливий суд над грабіжниками та вбивцями і над тими, хто зрадив Вітчизну, став катом свого народу. Сама справедливість підняла над головами ворогів меч суворої кари.

Сонце хилилось на вечір. А над Десною стелився ядухий дим, затихали останні мінометні вибухи і кулеметні черги, захлиналися в холодних хвилях останні фріци, загнані просто в партизанську, по-весняному гомінку Десну.

Про цей день у моєму щоденнику лишився короткий запис: «24 квітня 1943 року повністю розгромлено німецький гарнізон містечка Пірнового Київської області. Знищено понад 700 гітлерівців».

ОРЕЛ

Грізна машина смолоскипом запалала в повітрі.

«Не дотягну», — подумав молодий пілот Олександр Кривець.

Димом і гаром вдарило в легені, в обличчя вдарив сніп полум'я, обпалило брови, вії. Горів рукав комбінезона.

Пілот уже гойдався під білою квіткою парашута і бачив, як каменем упав на землю палаючий літак, почув глухий удар, побачив бризки вогню і стовпи диму.

Поранений, переслідуваний ворогами, йшов він до лінії фронту. Але — недовго... Забрало сил, мучив голод. Треба одягтися так, щоб не привертати уваги, відпочити — і тоді в путь.

Одної ночі постукав він у вікно батьківської хати. Старий Ялисей відкрив двері. Сухо привітався, суворо спитав: — З полону?

Син насупився. Молоде змучене обличчя раптом постаріло.

— Вам не сором про таке питати? Адже ви знаєте, я краще помер би, ніж здався ворогові. Збили мене... До своїх пробираюсь.

Батько обняв сина. Серед ночі прибули Олександрові друзі. Недовгою була їхня рада.

— Будемо боротися, — вирішили вони.

Населення охрестило поліцаїв собаками, бо вони пособачому все винюхували. Напали і на Олександрів слід. Заарештували його і повели на тортури з рідних Пісок у Нову Басань.

Твердо йшов хлопець. Його сині очі промацували місцевість. О, йому добре відомий кожний кущик в степу. Ось біля тієї балки він тікатиме. Глянув на поліцаїв, стиснув кулаки. Та в цей час з-за стіжка вдарила автоматна черга. Поліцаї кинули зброю і, мов зайці, дременули в поле. А Олександр вже обіймав вірного друга Івана Головка.

Увечері до лісу прибуло ще четверо. Так народився великий загін народних месників.

...По дорозі повзе, наче якась потвора, німецька присадкувата машина. Зеленошкірі фріци, що сидять в ній, задоволено оглядають багаті хліба, що стоять обіч дороги.

І раптом їх голови безсило звисають на груди, машина, заревівши скажено, застрибала, завертілась і стала.

Переодягшись в німецьку форму, Олександр Кривець та Іван Головка поїхали далі. Машина слухняно підкорялась вправним рукам, у вухах свистів вітер.

Назустріч швидко наближалась інша машина. Олександр підняв руку. Зустрічні вмить спинились. У відкрите вікно, мов гусак, витяг голову довгов'язий офіцер. Так він і застряг, вражений влучними пострілами.

У партизанському загоні вже було дві трофейні машини, і німці боялись їздити по дорозі не лише вночі, а й удень. Їм, мабуть, і вві сні ввижались переодягнені партизани.

Загін зростав. До лісу йшли молоді. Йшли старі. Йшли жінки й дівчата. І коли німці послали карателів, щоб знищити партизанів у невеликому Мочалинському лісі, то недорахувались половини тих, хто підняв руку на народних месників.

Спорядили велику експедицію. Вона прибула в село Піски, яке самі німці прозвали непокірним селом, бо місцеві колгоспники не хотіли годувати своїм хлібом німецьких посіпак.

Німці спалили село. Спалили стариків, жінок, дітей. Палили в хатах, у хлівах, у церкві.

З вилами, з іржавими гвинтівками люди йшли в ліс, питалися:

— Де тут Ялисеїв хлопець? Де Олександр Ялисейович? Веди, синку! Командуй! Бити їх будемо...

І Олександр Кривець повів земляків. Як не казились фашисти, партизанські лави зростали, міцніла їх сила. Німці спалили село, а того ж дня полетів під укіс важливий військовий ешелон. І ще 28 ешелонів було пущено під укіс новобасанськими партизанами.

— Як ми назвемо свій загін? — звернувся якимось Олександр Кривець до своїх бойових друзів.

— Іменем Щорса... — сказали партизани.

Скоро Велика земля, вся наша Батьківщина почула про цей славний загін, про його бойові діла.

Загін пересів на автомашини і став неловимим. Мов буря вривались партизани на машинах саме тоді, коли їх

ніхто не чекав, у населені пункти і нищили німецькі гарнізони.

Німці пустили в експлуатацію Новобиківський цукровий завод. Хотіли поласувати нашим цукром, але завод злетів у повітря. Від партизанської кулі втік один лише комендант. Він заліз у болото, сховався. Другого дня його знайшли заїденого болотяними п'явками. Собаці — собача смерть!

Нічим не могли вороги залякати безстрашних. Вони посилали проти партизанів ескадрильї літаків, щедро розкидали бомби на кожен лісок, на кожен кущ. Посилали цілі полки і нищили по степу, в лісках, байраках. І не могли ніде знайти тих, хто з'являвся через годину і завдавав нового удару загарбникам.

...Вже чути було могутній гуркіт радянських танків, коли назустріч Червоній Армії-визволительці вийшов загін щорсівців. Вів його синьоокий білявий юнак — Герой Радянського Союзу Олександр Ялисейович Кривець, якого бували партизани з гордістю і любов'ю називали:

— Орел!

1944.

АДАМ МОЛЬЧЕНКО

Була темна зимова ніч. Віхола ревіла звіром, жбурляла в обличчя колючими крупинками, замітала шляхи. Село Літки завмерло. Під засніженими солом'яними дахами в кожній хатині жило своє горе. Народ жив неспокійно, з страхом зустрічаючи кожний день. В селі блукали гестапівці і поліцаї, готові серед дня і ночі вдертися до кожної хати, грабувати, силою зброї вигнати в німецьке рабство.

В цю ніч мов ураган налетіли на ворожий гарнізон Літок партизани загону імені Щорса. Їх вів безстрашний командир, начальник штабу загону Мольченко Адам Пилипович. Мерзенні фашисти цієї ночі знайшли собі заслужену кару від безстрашних народних месників.

Навздогін партизанам виїхав німецький гарнізон селища Вищої Дубечні. Двом сотням німців і поліцаїв удалося оточити 30 чоловік партизанів, що зупинилися в лісовій сторожці. Розгорнутим цепом карателі пішли в обхід партизанам.

— До бою! — подав команду Адам. — За мною, вперед!

Безстрашні народні месники сміливо пішли за своїм командиром. Влучною короткою чергою з автомата Адам звалив офіцера, що командував наступом. Дружний партизанський залп поклав на місці до десятка гітлерівців. Розгорівся запеклий бій. Жменька партизанів сміливо увірвалась у ворожий цеп. Поранені і вбиті фашисти падали один за одним. Уцілілі поволі відкочувались і, врешті, безладно побігли.

На снігу лишилися ворожі трупи. З партизанів тільки Ланько Ілля був легко поранений. Повернулися до табору з перемогою і багатими трофеями.

— З Адамом можна сміливо йти в бій, — схвильовано говорили тоді партизани.

Адамові Пилиповичу Мольченку йшов двадцять другий рік. Його висока, струнка і кремезна постать пашіла силою, відвагою і безстрашністю. Закінчивши чернігівський технікум механізації сільського господарства, він був по-

кликаний до Червоної Армії і служив у Чорноморському флоті. З рядового червонофлотця виріс на командира.

Перші дні Вітчизняної війни Адам був на фронті. Безстрашні розвідки у тил ворога, жорстокі бої, а потім й оточення. Адам не кинув зброї, він вирішив прориватися через вороже кільце. Безстрашно пробивалась група бійців на чолі з Адамом. Але вийти було неможливо.

Потрапили до табору військовополонених у Дарниці. Та недовго тут пробув Адам. Він утік з цього пекла, хитро обдуривши охорону, і вивів з собою групу полонених.

Повернувся на Остерщину, почав працювати в підпіллі. Організував підпільні групи в Старій Гуті, Гнилуші, Максимі та інших селах. Незабаром ці групи влились до партизанського загону імені Щорса.

Вся сім'я Адама Мольченка боролася у лавах народних месників. Молодший брат, Василь Мольченко, став безстрашним комісаром загону, одним з його організаторів. Батько, Пилип Ісакович, сестра Катерина були бійцями-партизанами, а мати, Марія Свирідівна, по-материнському піклувалася про бійців, варила їм їжу, прала білизну.

Все межиріччя між Десною, Дніпром і Прип'яттю знало Адама. Від Києва до Чернігова повторювалось його ім'я. Старі й малі любили й знали високого, кремезного хлопця з мужнім і присмним обличчям, з широкою червоною стрічкою на кубанці. Поява його в кожному селі була святом.

— Адам, Адам приїхав! — вигукувала дівтора.

Збирався народ. Всім хотілося почути слово правди, що його приніс хоробрий партизан. І Адам говорив. Говорив про наступ Червоної Армії, про звірства фашистів, про завдання радянських патріотів.

— Беріть зброю до рук, товариші! Ідіть до партизанів, створюйте групи самооборони в кожному селі. Бийте фашистів, хто чим може і як може! Допомагайте Червоній Армії гнати ворога з нашої землі!

І люди йшли. Йшли десятками, сотнями до партизанських загонів, брали зброю до рук, створювали партизанські загони в кожному селі.

У багатьох боях прославився Адам. Під його командуванням партизани завжди перемогали.

Чорною хмарою посунули тисячі гітлерівців у травні 1943 року на партизанське межиріччя. Вони хотіли

знищити народних месників, покорити народ. Але народ не скорився. Всі пішли до лісу.

Біля села Смоляна партизани під командуванням Адама завдали ворогові відчутного удару. Село Сапонова Гута кілька разів переходило з рук у руки. Сотні трупів залишив ворог на полі бою. В усіх атаках партизани бачили попереду Адама, захоплювались його відвагою і в нерівній боротьбі з переважаючими силами противника перемагали.

Два дні захищали партизани рідне Адамове село — Стару Гуту Остерського району. Лише на третій день відійшли в ліс.

Тут перевтомлений Адам, що не спав багато днів і ночей, приліг на годину спочити. І саме в цей час ворогі зненацька підкралися до партизанів. Хоробро билися партизани, що були поруч з Адамом. Але сили нерівні. Упав мертвий відважний партизан Микола Кравченко, помирав смертельно поранений Демченко Тиміш.

Влучні черги Адамового автомата косили фашистів. Та ворожа куля враз обірвала чудове життя безстрашного героя.

...В селі Старій Гуті на високому узгір'ї під старим дубом висока могила. Дерев'яний пам'ятник прикрашають квіти, червоні стрічки. Тут спить вічним сном славний партизан Адам Мольченко.

Біля могили спинялися бійці і командири Червоної Армії, що назавжди звільнили нашу землю від німецько-фашистських загарбників. Довго слухали розповіді колгоспників про Адама і його бойових товаришів. Шанобливо знімали пілочки. Зупинялися ненадовго, бо поспішали на захід, несучи ворогові смерть і помсту.

ПРО ДРУЖБУ

Велике слово — дружба. Почуття дружби віками хвилювали людей, живили їхній творчий дух, запалювали їх на славні діла, на подвиги...

Гітлерівські людиноненависники гадали розбити велику дружбу народів Радянського Союзу. Вони, з властивою їм підлістю, намагались посяяти між нашими народами розбрат і національну ворожнечу, вони нацьковували народ на народ, гадаючи таким чином послабити нашу міць і поневолити всі народи.

Та як не вичерпати ложкою море, як не вигребти пригорцями з надр землі всіх її багатств, так не заглушити дружби наших людей.

Вона невичерпна й непорушна.

В часи тяжких випробувань, в дні жорстокої війни почуття дружби в наших людей ще більше загартувалось і зміцніло.

...Жменька хоробрих радянських воїнів у вересневий день 1941 року грудьми заступила наш красень Київ. Тут були сталінградці, москвичі, уральці, одесити, казахи. В їхню сім'ю увійшов і вчитель з-під Пензи Борис Маркін. Воїни запекло билися з ворогом, і Борис Маркін полюбив їх, здружився з усім бойовим колективом.

Майже вся група загинула. Маркін був тяжко поранений. Озвірілі німці, розлючені стійкістю радянських воїнів в обороні Києва, розстріляли на полі бою поранених червоноармійців. Тих, що не попались на очі гітлерівцям, підібрали українські колгоспники.

Бориса Маркіна врятувала літня жінка. Майже всю ніч з двома малолітніми дітьми обережно несла вона, напружуючи всі свої сили і пильно обходячи німецькі пости, тяжко пораненого, знекровленого воїна. Сховала його від ворожого ока, лікувала і виходжувала, мов рідного сина, нехтуючи небезпекою і суворим наказом німецьких бандитів.

Коли, виликувавшись від тяжких ран, Борис Маркін став у бойові лави народних месників, він зустрів тут ба-

гатьох представників різних націй, врятованих українськими людьми.

Гаряче полюбив Маркін Україну, її людей. Не шкодуючи молодого життя, він нещадно мстив катам за горе і сльози, смерть і наругу над волелюбними українськими людьми.

У багатьох боях з окупантами уславився своєю хоробрістю, винахідливістю і витримкою бойовий командир взводу партизан Борис Маркін. Бійці підрозділу, колгоспники і колгоспниці, молодь Чернігівщини любили його, пишалися ним. Велика і ніжна виросла в них дружба і стала запорукою бойових успіхів підрозділу.

Героїчною смертю загинув в боях за Україну славний радянський патріот товариш Маркін. У тяжкому бою пораненого командира оточили десятки гітлерівських розбійників. На їх вимогу здатись Маркін відповів влучними пострілами. Спокійно відстрілювався, поки були патрони. Ворожі трупи вкрили поле бою. Але лишилось тільки дві гранати. Вороги, відчувши слабість вогню, полізли на партизана. І ось — летить одна граната в саму їх гущу, а друга обірвала славне життя героя. Партизани ворогові живими не здаються!

...Вперто пробирався до лінії фронту молодий лікар Олег Копосов. Потрапивши в оточення, він ішов до своїх.

В одному селі його затримали поліцаї.

«Тепер все!» — думав Олег. Він знав — не минути тепер тяжких тортур і смерті.

Та раптом в селі з'явилися партизани. Мов вітром здуло поліцаїв, а молодий лікар став у партизанському загоні шанованою людиною.

Скільком пораненим бійцям врятував життя невтомний лікар! Здавалося, чудом повертав у бойові лави тяжко поранених бійців. Але це було не чудо, а наслідки ретельної роботи невтомного лікаря.

У важкому бою з великою німецькою частиною, підкріпленою танками, за переправи на річці Десні був тяжко поранений колгоспник з Остерщини партизан Сергій Радченко. Автоматна черга пробила йому груди.

День і ніч, мов над рідним братом, просиджував лікар-грузин над колгоспником-українцем, підтримував його життя і сили своїми ліками, підбадьорював словом. І Сергій Радченко через місяць став на ноги.

Тепер лікар Копосов і Сергій Радченко на різних фронтах, але їхня дружба — нерозривна, незабутня. Вони пишуть один одному листи, діляться своїми думками, мріють про швидку зустріч — вже в умовах мирного життя.

...Загальну любов і повагу в партизанському загоні мав Георгій Хачатурян. У хвилини відпочинку він охоче і часто розповідав бійцям-партизанам про свою батьківщину — сонячну Вірменію.

Славний партизанський підричник Хачатурян не раз ходив на виконання важливих завдань. Два ешелони, десятки автомашин і сотні фашистів — такий бойовий рахунок партизана. Груді Георгія прикрашає бойовий орден.

Нещодавно я одержав листа від нього.

«Був я, — пише Георгій, — у своїй рідній Вірменії. Дуже хороше тут — тепло, привітно. Але в ріднім краю, в батьківському домі я скучав за Україною. Тепер у мене не одна рідна сторона, а дві. Хіба можна забути той народ, з яким ділив радощі і горе, з яким подружився і який полюбив? Хіба можна забути землю, яку двічі полив власною кров'ю?..

Зараз я знову на фронті, але далеко від України. Горю одним бажанням — швидше спровадити Гітлера з його бандою в саме пекло, до чортів, а тоді, по торжестру, приїхати в гості на Україну.

Воювати буду так, щоб бути гідним кохання найкращої української дівчини».

У цьому листі говорить серце людини. А в серці сформувалось, виросло і чітко виразилось гаряче, благородне почуття дружби, поваги і любові до братнього народу, до його культури, до його землі.

В партизанському загоні імені Щорса пліч-о-пліч ішли на боротьбу з клятим ворогом людства сини двадцяти народів.

Це була одна велика дружна сім'я, в якій всі були рівні, любими, шановані. Людей різних національностей об'єднувало одне велике і святе почуття — любов до нашої Батьківщини — Радянського Союзу, почуття ненависті до фашистської чуми.

В складних і нелегких умовах партизанської боротьби в тилу ворога росла і міцніла дружба. Сини різних народів Радянського Союзу, що опинились на окупованій території України, разом з українським народом переживали

тяжке горе, разом, однією сім'єю боролися із зброєю в руках за свободу і незалежність Вітчизни.

Дружба народів нашої великої Вітчизни — це непереможна сила. Вона вистояла проти чорного нацистського мракобісся. Ця гігантська сила дине вогнем і смертю просто в лице німецькому фашизмові.

1944.

ТИМОФІЙ ШАШЛО

I

Міцний сон в коротку літню ніч перед світанком обірвала тривога.

«Що таке? — подумав Тимофій Шашло. — Тільки увечері повернулись із стрільбища. І тривогу оголосив не днювальний, а сам комбат Карпов. Комбат сьогодні якийсь незвичайний — збуджений, блідий, очі горять хворобливо — видно, зовсім не лягав спати, а можливо і йому перервали перший сон».

— Швидше, швидше ворушіться! — гукав він, хоч бійці і так підіймалися блискавично.

За вікном займалася зоря. В приміщенні було ще темно, але нікому не спало на думку засвітити світло. Надворі вже чути біганину, чийсь голоси, далеке гуркотіння моторів.

«Що б це значило? — дивувався Тимофій. — Мабуть, маневри. Знову зривається культпохід».

— Облиш чепуритись! — кричав на когось Карпов. — Там, може, люди голови кладуть, а ми тут...

І здогад уперше стиснув серце, мабуть, не одному Шашлові:

«Невже війна? Не може бути. Попередили б. Ні, це майор говорить так, щоб перевірити готовність...»

Небо було чисте, прозоре, ранок дихав прохолодою, в сусідніх парках заливались солов'ї. Хіба може в такий день спалахнути війна? А втім... чому це весь Львів потонув у мороці, десь удалині чути часті вибухи, а в небі, ніби блискавки, невеличкі спалахи?

Поки зарядились пальним, навантажили боєприпаси, зовсім розвиднілось.

Танкова дивізія покидала передмістя Львова, рухалась по Перемишльському шосе. Сивий туман оповивав землю, колихався важкою завісою в долинах.

Нікому не хотілось вірити в те, що мирне життя перерване і хтозна на який час. По тривозі їх піднімали не вперше, але сьогодні в усіх було якесь особливе почуття.

— Як ви гадаєте, товаришу помкомвзвода? — почув Шашло голос механіка-водія.

— Побачимо, товаришу Шитов. Якщо війна, думаю — не злякаємось.

— Маневри! Ось побачите — будуть загальні маневри, — впевнено сказав Шитов, а в голосі звучали якісь не властиві механікові нотки. З цього і зрозумів Шашло — мало вірить водій у свої слова.

Згодом колона спинилась на узліссі. Туман вже розтанув, сонце піднялося вгору, висохла роса на посизлих житах. Ніщо не нагадувало про війну. На дорогу висипали танкісти, з башт висунулись постаті в танкістських шоломах. Почулися розмови, вигуки і вперше за весь ранок сміх.

— Завертай, Гаврило, приїхали! Війна закінчилась.

— Я ж говорив тобі: проженуть маршем кілометрів сорок...

— Апетит буде кращий.

З-за лісу виринув літак. На нього не зразу звернули увагу. І вже тільки тоді, коли він, мов шуліка, пролетів над колоною, сотні здивованих очей прилипли до незвичайної машини.

— Німець! — вигукнув хтось. — Такі в Фінляндії літали.

— Який тобі німець...

І мов на підтвердження того, що він таки німець, літак кльонув униз довгим носом, глухо диркнули кулемети. Танкісти зникли за бронею. Один з них, може, той, що спочатку сумнівався, чи це ворог, лишився непорушний на курній дорозі. Його шолом багрянів на сонці.

Тепер не лишалось ніякого сумніву: війна!

Спинились у лісі. Чекали дальших розпоряджень командування. Комісар полку наказав встановити радіопродуктори.

До всього радянського народу зверталися партія і радянський уряд.

— Наша справа справедлива. Ворог буде розбитий. Перемога буде за нами, — лунко звучали пророчі слова.

Танкісти зібралися на мітинг. Цей мітинг не був подібний до всіх попередніх — це була швидше колективна клятва воїнів перед своєю Вітчизною і народом. Промови були короткі. Спочатку виступили командир і комісар полку. За ними, суворі й зосереджені, підіймались один за одним бійці і офіцери; слова їхні були прості і тверді:

— Ми переможемо!

— Клянёмсь — підступний ворог буде знищений!

— Готові виконати перше-ліпше завдання партії і уряду!

Разом з усіма поклявся і Тимофій Шашло.

А вже на другий день у районі Рави-Руської відбувся один з перших великих танкових боїв.

Радянські танки в бойовому порядку розмістилися на узліссі. Тимофій Шашло бачив перед собою широке поле, кілометрів за п'ять попереду темнів великий ліс. Звідти чекали ворожої атаки.

Було тихо. Не вірилось, що на цьому полі, де вистигала така чудова пшениця, можуть з'явитись ворожі танки.

— Яка пшениця! — залюбувався Тимофій хлібами. — Танком у такій заплутаєшся. А на Кіровоградщині, мабуть, ще краща. Невже не доведеться зібрати?..

Відганяючи думки про війну, про наступний танковий бій, Шашло, висунувшись до половини з башти машини, розглядав молоді дуби, сталевокорі граби, прислухався до співу пташок. Дедалі чутнішими ставали далекі вибухи бомб. Німці бомбили Раву-Руську. На обрії з'явилися густі стовпи диму.

Тимофій знав — для того, щоб здолати ворога, треба перемогти страх і хвилювання. Різні думки облягали перед боєм. Хтозна — може, доведеться зложити голову на цьому полі, а може, пощастить пройти всі поля війни і з перемогою повернутись до рідного дому. Хтозна... Лише в одному був певен Шашло, що не відступить, не злякається смерті, буде битись і інших вестиме за собою, поки не розгромить Червона Армія підступного ворога.

Час тягся нестерпно повільно. Вже не вистачало сил дивитись недовірливо на таємничу смужку лісу попереду. Та ось враз ліс ожив. Від машини до машини передавались сигнали:

— Увага! Увага!

Стиснулись серця. Заревли мотори.

З-за лісу, як гайвороння, вихопилися німецькі літаки і прямо в недозрілу пшеницю поповзли танки. Їх було багато. Ряд за рядом сунули вони вперед.

Тимофій знав усі марки іноземних танків, знав їх бойові якості і можливості, але хтозна, чи саме ті машини сьогодні кинув ворог. Можливо, це нові засекречені танки. В усякому разі, які б там марки не були — сили нерівні:

наших сто, у німців до тисячі. Вони, мов жуки-таргани, покрили все поле.

Наші танки кинулись назустріч ворогові. З німецького боку вдарила артилерія. Німці, мабуть, чекали нашої контратаки. Але артилерії швидко довелося замовкнути — танки зустрілися на полі бою, змішались. Почався перший у житті багатьох танкістів поєдинок не на життя, а на смерть.

Вирвавшись з лісу, Тимофій Шашло враз відчув себе так, як кілька днів тому на стрільбищі, хоч тепер перед ним були не макети, а живі цілі. Місцевість краща — не доводилося долати ярів, протитанкових ровів і насипів. Серце билось приглушено, у вухах шуміло; здавалось, що то пшениця шумить під гусеницями машини.

Враз відчув, як щось важке, ніби молотом, ударило по броні, дрібненькі порошини металу впилися в обличчя, машина здригнулась.

«Все! Влучив, гад! — подумав. — Зараз танк спиниться...»

Але машина, як і раніше, йшла на найбільшій швидкості.

В перехресті прицілу на якусь мить з'явився силует ворога. Надавив спуск. Постріл.

На ворожому танку враз розцвіла блискуча квітка, машина завертілась, кудись далеко вбік відлетіла башта, а гармата безсило повисла, мов хобот слона. Танк запалав, ніхто з нього не вискакував.

— Є! — радо вигукнув Шашло і вже спокійніше почав ловити в перехрестя нову ціль.

Бій закінчився повним розгромом німців. Понад триста ворожих танків лишилися догорати на полі бою, решта ганебно втекли. Наші танки доганяли ворожі машини, розстрілювали їх. Тільки два бойових Т-34 вийшли з ладу. Їхні башти були зірвані прямим влучанням авіаційних бомб. Німецькі снаряди не пробивали броні радянських машин.

В тому бою Тимофій Шашло знищив три ворожих танки і нарахував на своїй машині двадцять вм'ятин — двадцять разів намагався ворог знищити грізну машину, але вона витримала іспит і залишилася в строю.

Шість годин бою пролетіли непомітно. Танкісти враз відчули себе змужнілими, впевненими у свої сили. Вони побачили перевагу своїх машин над ворожими, були горді

за свої чудові танки і, мов гарячих бойових коней, любовно поплескували їх по броні.

Так закінчилося перше «бойове хрещення».

Від великого лану дорідної пшениці, мабуть, не лишилось жодної вцілілої стеблинки.

«Ось що несе німець на нашу землю — кров і руїни», — думав Шашло, оглядаючи поле бою, обгорілі машини, трупи, витолочену і спалену пшеницю.

Танкісти були збуджені.

— З десяток їм таких припарок, і фріцам капут, — сказав хтось із бійців.

Тимофій теж так думав.

Але пізніше надійшов наказ відходити до Львова. Бійці бурчали: що ж це, мовляв, таке — замість того, щоб нищити ворога, повертаємось у казарми на відпочинок?

Шашло і сам до пуття не знав, що трапилось. Ходив похмурий, злий. І справді — чого соватись тут без діла по дорогах, коли треба бити німця, гнати його?

А ворожа авіація день і ніч висить над головою. Частина танків знайшла свою могилу на цих дорогах. Йшли чутки про те, що ворог весь час просувається.

Сумніви Тимофія розвіялися тільки тоді, коли він зустрівся з комдивом Пушкіним. Впізнавши Шашла, той заговорив з ним, як із давнім знайомим.

— Що, помкомвзводе, воюємо?

— Воюємо, товаришу комдив.

— Як же справи?

— Погано, товаришу комдив.

Комдив Пушкін не здивувався такій відвертості молодшого командира, уважно його вислухав.

— Бач, що робить, сволота, — вилаявся він. — Зібрав майже всі свої війська і підступно напав на нас. Хоче паніку посіяти, на переляк бере. Жаль, що кількістю танків і літаків ворог поки що нас переважає, та мине час, і цієї переваги у фашистів не буде.

Комдив пояснив Шашлу, чому їхній частині доводиться весь час маневрувати, кидатись по всіх дорогах, переймати ворога.

Тепер на серці стало легше. Тимофій почав бачити в усьому певний смисл і міг належно оцінити події. Він знав, що сказати своїм танкістам, як відповісти на їхні пекучі питання.

Радянські війська залишали Львів. Танкова коло-

на вже була на околицях міста, коли виявилось, що в протилежній, західній його частині на товарній станції залишилась діюча водокачка. Німці могли налагодити рух поїздів.

Командир полку, довідавшись про це, оглянув присутніх командирів машин, мабуть, зважуючи, кому можна доручити таку важливу операцію. Його вибір припав на Тимофія.

«Цей зробіть», — подумав.

З цього часу танк Шашла довгий час діяв самостійно.

Коли одинока машина наблизилася до товарної станції, німці вже відчували себе тут господарями. Побачивши радянський танк, вони, безладно відстрілюючись, втекли. Водокачка злетіла в повітря.

Доганяючи свою частину, Шашло мчав по Львову. Він не пізнавав знайомих вулиць. Зруйновані будинки, глибокі воронки. Рухатися в темряві доводилось обережно, на малій швидкості. Часто треба було повертати назад, петляти бічними кривими вулицями. Час від часу в сталеві стінки ляскали кулі, пущені диверсантами з вікон і горищ. Висуватися з башти було небезпечно.

На світанку танкісти потрапили на потрібну дорогу, де й зустрілися з артилеристами.

До самого Тернополя танк Шашла, напевно, був останнім у групі військ, які, завдаючи німцям великих втрат, відходили на схід.

Пальне танкісти легко діставали по дорозі, патронів для кулеметів теж було вдосталь, але із снарядами було гірше.

Це були дні важких випробувань. Тимофій помітив, що навіть говіркий і веселий Шитов став мовчазним, аж почорнів від виснаження, а стрілок-радист, людина похмура і мовчазна, почав невдоволено бурчати, що, мовляв, становище безнадійне, і одного разу, коли вони були змушені довгий час маскуватись, бо на танк весь час чатували ворожі літаки, сказав:

— Кидаймо танк і ходімо пішки, інакше загинемо.

Ці слова довели завжди спокійного і зрівноваженого Тимофія до люті.

— Кинути танк?! Та я... швидше тому боягузові кулю в лоб вліплю, ніж дійду до такого сорому.

Стрілець розгублено закліпав очима, виправдовувався:

— Тимофію, хіба ми не разом починали воювати? Хіба

не кидався я разом з тобою у вогонь і воду? Не я говорю — мій тверезий розум і совість кажуть: будемо з машиною — і самі загинемо, і машина.

Шашло заговорив спокійніше:

— Коли це говорить твоя совість — погана вона в тебе. Наша зброя — танк. Зброя піхотинця — гвинтівка. Значить, коли скрутно — кидай гвинтівку? Так? А танк — це ж гроза. І що буде, коли ми почнемо розкидатись танками, гвинтівками? Німцєві цього і подай, до цього він і в листівках своїх закликає. Ні, так не буде. Перш ніж ми загинемо, від нашого танка загинуть сотні німців. Танк ми виведемо і своїх доженемо.

Не вагаючись Шашла підтримав і Шитов:

— Що говорити — без танка ми не воїни...

Стрєлець-радист замовк, більше ніколи й словом не згадував про цю розмову, але про неї не могли забути ні Шашло, ні Шитов.

По дорозі зустріли кілька танків. З різних причин вони вийшли з ладу. Шашло з своїми товаришами допоміг танкістам відремонтувати машини. Згодом Тимофій йшов уже на чолі кількох машин.

Під Тернополем з'єднались із своєю частиною. Але відпочити не довелось. До самого Проскурова не припинялись бої.

Після переформування одержали нові танки, і дивізія прибула на фронт під Охтирку. Тут і застала Тимофія тяжка звістка: Кіровоградщина, його рідне село окуповані ворогом. Ще недавно проїжджав він через рідні краї від Проскурова до Харкова. З Кременчука зателефонував, говорив з дружиною. А тепер там хазяйнували німці. Де дружина, донька, чи встигли евакуюватись? Що з старим батьком? Ці думки не давали танкістові спокою. Йому хотілось швидше потрапити в бій. Гнати німців, звільняти від ворогів радянську землю, довідатися про сім'ю.

Через велике село Штепівку, яке захопили німці, пролягав шлях на Харків і Суми. Командир полку одержав бойове завдання: за всяку ціну відбити у ворога Шетєпівку і затримати фашистів.

Був жовтень. Щодня сіяла набридлива холодна мжичка, і земля вже не вбирала води. Дороги розквасились, розбухли, вкрилися страшною багнюкою. Але танки йшли добре, залишаючи позаду дві широкі колії, які змикались

одразу ж за машиною, перетворюючись на непролазне багню.

З Штепівки, поспішаючи на Харків, ішла німецька колона. Мріли в тумані силуети машин, надривно завивали тягачі. Відчайдушно кричали на коней їздові. Німці, мабуть, почували себе в повній безпеці, бо не відразу помітили, що наближаються радянські танки.

Бій був короткий: німецькі машини, навантажені зброєю і продовольством, коні й вози потрапили до рук танкістів. Серед трофеїв була і штабна машина якогось піхотного полку. Майже всі німці були знищені в бою.

Рота Синюка, помкомвзводом і парторгом в якій був Тимофій Шашло, одержала бойове завдання — оволодіти Штепівкою. Командування вирішило брати Штепівку з трьох напрямків. Перший взвод ішов в атаку прямо на село, а інші взводи повинні були завдавати ударів з флангів. Найвідповідальніше і найнебезпечніше завдання стояло перед першим взводом.

П'ять машин першого взводу, разом із Шашлом, розвернувшись у бойовий порядок, по розкислій ріллі рушили на село. Далеко позаду лишилась піхота — важко було йти по такій грязюці. Тільки коло багн машин тулились купки бійців.

Німці зустріли наступаючих запеклим артилерійським вогнем. Піхотинці скотились з броні, а танки невпинно йшли вперед. Тимофій відчував, як раз по раз у броню потрапляли ворожі снаряди. Від стінок машини пирскало дрібним металевим пилом, боляче сікло по обличчю.

Передній танк, на якому мчав командир взводу, запавав, закутався густим, чорним димом. Командир загинув. Шашло взяв командування на себе. Тепер його машина проривалась уперед, вказуючи шлях товаришам. Ось вилетіли гусениці з-під другої машини. Вже під самим селом закрутився на місці третій танк.

Два останні танки входили в село. Шашло повів машину прямо на ворожі гармати.

Танк Шашла був пошкоджений, але добре слухався водія. Ось він налетів на першу гармату. Ніби поліз на високий насип, потім раптом осів, щось хруснуло під машиною. Тимофій побачив, як тікають німці, кидаючи гармати. Він поливав їх довгими кулеметними чергами.

Шість ворожих гармат було знищено танком, обслуга інших гармат у паніці кинулась тікати в глибину села.

Тільки тепер Шашло побачив, що зупинився й четвертий танк.

Він вирішив негайно допомогти товаришам і тоді вже переслідувати німців, не дати їм опам'ятатись. А тим часом мала підійти наша піхота. Та тільки почав розвертати машину, як з одного погрібника вирвався стовп вогню — ворожий снаряд влучив у трансмісію. Шашло спрямував танк на погрібник, роздав гармату з усією обслугою. Але танк уже не міг рухатись — з пробігів виривались язики вогню і диму. Люди почали задихатись.

— Косоруков контужений! — доповів Шашлові Шитов.

Шашло наказав екіпажеві покинути танк. Моряков і Шитов через нижній люк витягли непритомного Косорукова. Тимофій думав вилізти через люк башти, але це мало не коштувало йому життя. Тільки виткнувся з башти, як по броні, за кілька сантиметрів від голови, пробарабанила кулеметна черга, пущена десь з горища.

Опустився вниз, задихаючись в диму, напوماцки поліз у нижній люк. Пролазячи через вузький отвір, випадково зачепився поясом за гак і повис над землею. Спробував відчепитись — тримає міцно. А дим душить, горить на спині комбінезон, вогонь нестерпно палить плечі, з хвилини на хвилину почнуть рватися боєприпаси.

Думка про безглузду загибель викликала у танкіста лютю. Він рвонувся з такою силою, що міцний пояс тріснув, наче хтось перетяв його бритвою, і Шашло упав спиною в грязюку. Комбінезон погас, але обпечене тіло нестерпно щеміло і ятрилось.

Танк дихав тонкими струмочками диму, ніде не вихоплювалось полум'я. Подумав: а може, вдасться погасити? Підповз до своїх товаришів. Косоруков лежав непритомний, Шитов — приглушений, Моряков — обпечений. Помічники з них слабі...

— Беріть Косорукова і відходьте, — наказав Шашло. — Передайте — хай поспішають на допомогу. Я остаюсь тут.

Тимофій лишився один. Перевірив зброю: пістолет, сім набоїв, дві гранати. Ні, ще два пістолетні набої в кишені.

Хотів був підлізти до танка, спробувати його гасити, але саме в цей час у ньому почали рватися снаряди.

Поповз чийсь городом. Посуватись уперед заважало картоплиння, і ще тут лягали снаряди надпої артилерії. Німці стріляють теж, їх гармати десь за селом, і снаряди свицуть далеко вгорі.

Сховавшись за тином, бачив, як тікають німці. Ех, тільки б наступати, та, на жаль, він тут один. Біля іншого танка закріпив якийсь рух. Можливо, то свої? Хотів був повзти туди, але своєчасно розгледів, що то німці. Вони повели з собою механіка танка Мітіна. Він щось кричав їм, його били прикладом автомата по голові. Потім розстріляли.

Серце Шашлові обкипіло кров'ю. Він не міг не помститись за товариша. Німці зникли в кам'яному приміщенні парового млина. Ризикуючи бути поміченим, Тимофій поповз через городи до млина. Стіна. Вибиті вікна. В середині розмови, лемент. Підвівся на ноги, став за стіною і кинув гранату. Вибух струсонув стіни, вибуховою хвилею розкрило двері. Крізь них кинулись стрімголов очманілі німці. Сім пострілів з пістолета, і кілька з них упали біля порога. Решта німців знову кинулися в млин. Шашло жбурнув їм услід ще одну гранату. З млина більше ніхто не вискакував.

Лишилось два набой. Десь у селі галасують німці, мабуть, прийдуть зараз сюди. Побачать радянського танкіста, і тоді, може, доведеться розділити сумну долю механіка Мітіна. Тимофій подумав: живим його не візьмуть — один патрон для ворога, а вже другий — для себе.

Відповзши подалі від млина, почав оглядати село. З усього було видно, що вороги в паніці, бо біля гармат, які стояли на околиці, не було жодного фашиста. Саме б час піхоті йти в атаку, а то опам'ятаються й займуть оборону...

Шашло глянув у бік, звідки мала наступати наша піхота. Побачив порожнє, розбагнене поле і ледве помітні у мряці чорні купинки.

Що робити? Хіба відповзти до ворожої гармати, повернути її на ворога і відкрити вогонь? Так можна було подати своїм сигнал наступу. Вже вирішив був так і зробити, але саме в цей час закріпив, що деякі купинки в полі ворухнуться. Та це ж своя піхота! Треба її негайно підняти в атаку...

Розгрібаючи перед собою багнюку, Шашло пробирався до своїх. Навколо рвалися снаряди, над головою свистіли кулі, рідка багнюка заливала вуха, ніс і рот. До піхоти лишилось метрів сорок. Коли на мить спинявся, щоб передихнути, чув окремі слова, глухий кашель. Подумав: мабуть, піхотинці втратили командира і залягли.

І тоді Тимофій підвівся на весь зріст. Мов велетень стояв перед цепом солдатів у своєму мокрому, обгорілому комбінезоні.

— Вперед! В атаку!

Здивовані бійці підіймали голови. Вони, мабуть, сприйняли його за привид, що вплив із передвечірньої мряки. Тимофій зрозумів, що їм треба кількома словами розтлумачити, в чому справа.

— Чого лежите? У німців паніка!

І, довго не розмовляючи, Шашло вихопив пістолет і голосно подав команду:

— За мною! Вперед! За Батьківщину! Ура!

Він побіг до села. За ним піднялася піхота. Голосне «ура» сколихнуло повітря. Шашло не помічав, як навколо співали кулі, як поряд здіймалися чорні стовпи від вибухів снарядів.

Ввірвалися в село. Безладно відстрілюючись, німці кинулись навіткача.

За годину село було звільнено. До центра села зводили полонених. Їх зібралось кілька сотень. Крім шістьох розчавлених Шашлом гармат, тридцять було захоплено зовсім цілими, з боєприпасами. Десять танків покинули німці в селі.

Тільки тепер Тимофій, знесилений, присів на колоду. Забагненим рукавом витирав рясний піт на чорному від грязюки і кіптяви чолі. Повз нього пробігали вперед піхотинці.

Підійшов майор-піхотинець.

— Ви не знаєте, хто тут командир танкової частини?

— Я,— відповів Шашло.

Майор критично оглянув обпаленого танкіста.

— Гм... А хто підіймав піхоту в атаку?

— Теж я.

— Звання?

— Старший сержант, товаришу майор.

— Сержант?

І раптом, весело розсміявшись, обняв Тимофія і кілька разів міцно поцілував у мокрі щоки.

— Молодець! Герой! Так треба воювати! Та ти знаєш... ні, ти сам не уявляєш... Адже твій вчинок вирішив результат бою. Ще кілька хвилин, і довелось б нам повернутися ні з чим. А тепер бачиш — вже село в наших руках. Е, та ти обпечений? Голодний?

Майор щедро почастивав Тимофія.

Проходячи селом, вони почули крики, несміливий стук у двері. Підійшли до довгого приміщення.

— Зерносховище, — сказав Шашло.

На дверях висіли важкі замки. Всередині кричали люди. Виявилось, що тут було ув'язнено майже все населення Штепівки. Тікаючи, німці намагались запалити зерносховище, але промокле дерево не зайнялось навіть від бензину.

Поцікавився Шашло і наслідками своєї сутички в паровому млині. Тут були трупи двадцяти двох німців.

Вже зовсім стемніло, коли в Штепівку ввійшов танк. Він повільно нишпорив по селу. Хтось там когось кликав. Коли Тимофій вслухався в той голос, він почув своє ім'я. Це командир роти Синюк розшукував свого парторга.

Штепівка була звільнена. Наказ командування був блискуче виконаний. Наші частини далеко відкинули ворога.

II

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 20 листопада 1941 року за зразкове виконання бойових завдань командування на фронті боротьби з німецькими загарбниками і виявлені при цьому відвагу і героїзм старшому сержантові Тимофію Максимовичу Шашло було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Про героїчний подвиг танкіста Шашла, що забезпечив успіх на полі бою, почула по радіо вся країна. Ще невідомий учора воїн став сьогодні улюбленим народним героєм.

Йому почали надходити листи з усіх фронтів, з усіх куточків рідної землі від незнайомих друзів. Вітали його з нагородженням, просили розповісти про себе.

— Біографія у мене звичайна, як у мільйонів молодих людей нашої Батьківщини, — відповідав Шашло. — Виховали мене, дали мені звання і силу славна більшовицька партія і ленінський комсомол.

Народився Тимофій Шашло за два роки до Великої Жовтневої соціалістичної революції. Дні громадянської війни тільки постають у пам'яті, як давно переказана бабусею казка. Постають у пам'яті спогади про бої з петлю-

ривцями, денікінцями. Коли налітали вони на село, ховала тоді мати малого Тимофія у погріб. І сидів він тихо, переякано вслухався в глухі вибухи гранат і татакання кулеметів, забувши про те, що надворі весна, сонце і так приємно бігати босими ноженятами по теплій землі.

Виступаючи на першому мітингу українського народу в місті Саратові в листопаді 1941 року, Тимофій Шашлю сказав:

— Я син великого українського народу. Виріс я в бідній сім'ї придніпрянського села Куцеволівки Кіровоградської області. Коли б не Радянська влада, не більшовицька партія, був би я темним, затурканим наймитом у поміщика. Але інша доля випала мені. Я дістав вищу освіту і працював учителем у середній школі.

В біографії Шашла багато хто з ровесників революції впізнав і своє життя.

Разом з Тимофієм росла молода держава трудящих. В Куцеволівці відкрили чотирирічну школу. Всі діти пішли до школи. Хлопець, мов свята, чекав того дня, коли і йому дозволять піти до школи. Часто підкрадався він до великого вікна колишнього поміщицького будинку і зачарованими очима оглядав класи.

Нарешті настав день, коли Тимофій уперше переступив поріг школи. Запам'ятався той день на все життя. І вчитель, і школа видались йому чимсь таким, без чого життя людське не було б життям. І невже то правду каже батько, що колись діти не могли вчитись?

Закінчив чотири класи. А в той час відкрився п'ятий. Значить, можна вчитись далі?

— Учитись треба все життя, — сказав якимось учитель.

— Хіба ми ще не все вивчили? — запитував у той день малий Тимофій батька. — Адже ж уже й читати, й писати, й задачки розв'язувати ми вміємо.

Батько посміхнувся:

— Наука не має меж. Учись, сину, шляхи тепер тобі відкриті. Можеш стати і вчителем, і лікарем, і агрономом.

Тимофій учився. Він прочитав усі книжки, що були в шкільній бібліотеці. Тепер і сам бачив, яка справді велика наука і скільки сил та енергії потрібно, щоб опанувати її.

Він тепер уже цікавився не лише тим, що вивчали в школі, а й справами свого батька, тим, чим жило все село. До глибини душі схвилював його подвиг піонера Павлика

Морозова. Тимофій бачив — те ж робилось і в їх селі. Його батько, Максим Сергійович, був за нове життя, виступав проти куркулів. Куркулі ж ховали від держави хліб, гноїли його в ямах.

Вперше тоді почув він про колгоспи. Про колгосп говорив батько. Про це ж писали й газети. З газет довідався він і про величну будову на Дніпрі. Подовгу стояв він вечорами на березі ріки, пильно вдивлявся туди, де запалали перші вогні великої електростанції імені Леніна. Йому хотілось побувати всюди, де живуть і борються за нове життя радянські люди.

Часто вечорами збирались до батька сусіди. Вони просили тоді школяра:

— А прочитай-но, Тимофійку, що там у газетах пишуть...

І Тимофій читав про те, як біднота організовується в колективи, як перешкоджають цьому куркулі, яка занекла класова боротьба точиться по селах.

Усе частіше спинялись на одній думці бідняки-сусіди:

— Треба і в нас організувати колектив.

— Заїдять нас куркулі.

— Не заїдять. Ліквідуємо, — упевнено говорив батько.

Непомітно школяр Тимофій Шашло став гарячим агітатором за колгоспну справу.

В 1929 році в селі організувалась артіль спільної обробки землі. Її назвали «Червоний колос». Максим Сергійович був одним із організаторів колгоспу. Його обрали членом правління і рільником молоді артілі.

Влітку Тимофій працював у полі. Спочатку погоничем, потім боронував посіви. Особливо багато було роботи під час жнив. Урожай на колгоспному полі видався чудовий, і треба було його вчасно зібрати. Від зорі й до зорі працював у полі, організовував на допомогу колгоспові сільську молодь.

Того літа Тимофій особливо подружився з Свиридом Петровичем Стрижаком.

Свирид Петрович — комуніст, партизан часів громадянської війни. Про його героїчні подвиги в боях з петлюрівцями, німецькими окупантами розповідали у селі легенди. Затаївши подих слухав Тимофій ті спогоди. Одного разу Свирид Петрович під час Жовтневих свят розповів школярам про боротьбу трудящих за владу Рад, про свою участь у громадянській війні. Слухаючи старого

комуніста про те, як він прийшов до більшовицької партії, як боровся за торжество ідей лєнінізму, Тимофій твердо вирішив, що теж буде таким, як комуніст Стрижак, і так само боротиметься за справу більшовицької партії.

Непомітно для самого себе він почав наслідувати Свиридові Петровичеві в усьому: в роботі, в поведінці. Навіть ходити почав трохи сутулячись і навчився якось особливо зводити брови, саме так, як це вмів лише Стрижак у хвилини гніву.

Свирид Петрович був душею колгоспу. Він гаряче любив, високо цінив кожну людину, що була його спільником у будівництві нового життя. Він одразу помітив працюючого підлітка, йому дуже сподобалось, що Тимофій увесь вільний від школи час працює в колгоспі.

Свирид Петрович завжди розмовляв з хлопцем, як з дорослим, як рівний з рівним. Він охоче відповідав на всі Тимофіїві питання. І непомітно для себе хлопець перейнявся всіма тими ділами, якими жив Стрижак.

— На наступний рік обов'язково придбаємо для колгоспу трактор. Сіяти будемо трактором і молотити. Хочеш трактористом стати?

Безумовно! Він буде першим у колгоспі трактористом. Він весь час думає про те, як допомогти Свиридові Петровичу зміцнити колгосп.

А якось Свирид Петрович спитав Тимофія, скільки йому років.

— Час, — сказав він, — час тобі вже до комсомолу вступати.

І дав Тимофіїві невелику книжечку — Статут комсомолу.

Тимофій уже до цього часу давно прочитав її, вже й сам не раз думав про вступ до комсомолу, але книжечку прийняв радо і того ж вечора прочитав її своїм товаришам.

Навколо Тимофія об'єдналась значна частина колгоспної молоді. Молодь готувалась до вступу в Ленінську спілку молоді. На ці збори часто приходив Стрижак, багато розповідав юнакам і дівчатам про партію, про комсомол.

Зимом 1930 року Тимофія Шашла приймали до комсомолу.

Одягнений по-святковому, схвилюваний, хлопець стояв перед зборами сільської комсомольської організації. Він

говорив тихо, урочисто, говорив так, як не говорив ще ніколи.

Коротка біографія в п'ятнадцятирічного хлопця. Кількома словами переказав її Тимофій.

— Обіцяю бути достойним комсомольцем, з честю виконувати великі заповіді безсмертного Леніна. Запевняю — яке б завдання не поставив переді мною комсомол, я виконаю його не шкодуючи сил, а коли буде потрібно, — і самого життя.

Це була клятва юнака, від якої Тимофій ніколи не відступить і яка визначила потім суть його життя.

Весною закінчив Тимофій семирічну школу. Перед ним розкривалися широкі шляхи у науку, але він гаряче полюбив свій колгосп і довго не міг вирішити, як йому бути. Хотілося вчитися, стати трактористом.

Тимофіїві сумніви закінчились у райкомі комсомолу.

Там його зустріли привітно. Секретар розпитав про колгоспні справи, похвалив Тимофія, що після іспитів захопився роботою в колгоспі.

— Але доведеться тобі, товаришу Шашло, розпрощатись з колгоспом, — заявив нарешті секретар.

Тимофіїві перехопило подих.

— Школу закінчив добре?

— Добре.

— Робота вчителя подобається?

— Подобається.

— От і добре, — сказав секретар. — Зараз комсомол посилає 9 тисяч комсомольців на учительські курси. Ось тобі путівка до Кременчука...

Тимофій уважно слухав секретаря, який говорив про те, що країні потрібні нові кадри педагогів, що партія та уряд особливо гостро поставили питання про виховання молоді в комуністичному дусі. Він розумів, що його місце там, куди кличе партія, комсомол.

— Я виправдаю ваше довір'я.

Йому було шістнадцять років, коли він став учителем. Розчервонілий і схвильований стояв перед учнями. Він знав — йому ще треба вчитись, щоб бути справжнім учителем, але був упевнений, що вже й тепер навчить дітей читати й писати. А головне — навчить їх любити свою Батьківщину, народ, свою славу більшовицьку партію.

На нього дивились три десятки пар допитливих очей. Дивились так, як дивився він колись на свого вчителя, з пошаною і повною довірою. Він зрозумів — для них він цілком доросла людина, учитель. Треба було починати перший урок.

Молодий учитель швидко завоював авторитет не лише серед учнів, а й серед учителів, полюбила його вся Деріївка. Він багато працював з колгоспною молоддю, читав лекції, робив доповіді в колбуді, став палким агітатором за колгоспне господарювання на селі.

Знаходив також час і для того, щоб підвищувати свою кваліфікацію: успішно навчався заочно в педагогічному технікумі.

Сподобалась Шашлові учительська робота. І коли в 1933 році комсомол вручив йому нову путівку — в Кременчуцький педагогічний інститут, він з радістю взяв її.

Успішно закінчивши фізико-математичний факультет педінституту, Тимофій Шашло одержав призначення в середню школу села Млинки на посаду завідувача навчальної частини, а через рік його призначили директором цієї школи.

На все життя запам'ятав Шашло той день, коли його прийняли в члени Комуністичної партії. На засіданні бюро райкому партії розповідав про свою роботу, про те, як вивів свою школу в передові, як виховує колгоспну молодь села. Члени бюро райкому добре знали енергійного комсомольця — директора школи. Про його громадсько-політичну роботу в селі не раз писалось у районній газеті. І коли секретар райкому сказав, що Шашло буде справжнім комуністом, всі були цілком згодні з цією думкою.

Закінчилась неповторна комсомольська юність.

Восени 1939 року Тимофія Шашла призвали в Червону Армію.

В цей час спалахнула війна з білофіннами. Шашло звернувся з проханням до воєнка, щоб його направили в діючу армію.

Воєнком скупко посміхнувся.

— Спочатку треба навчитись воювати, товаришу.

— А там на практиці і навчуся.

Так нічого певного і не сказав воєнком Тимофіїві: і не задовольнив його прохання, і не відмовив.

Потім довго їхали спеціальним ешеленом.

Декому здавалось, що вони їдуть на північ, дехто вважав, що на схід, але їхали вони на захід...

Коли за Проскуровом перетнули колишній кордон із Польщею, він зрозумів, що в Фінляндію йому не потрапити.

Не відходячи од вікна, червоноармійці дивились на українську землю, кілька місяців тому повернену Батьківщині. Вузькі клаптики землі, мов латки на старій свиті, сірі села, обшарпані, напівзруйновані хати. І поряд — широкі поміщицькі лани, панські маєтки, розкішні будинки.

На панських маєтках гурти людей — вони міряють землю, про щось, видно, радяться. Ближчі до залізниці привітно махають руками, шапками, хустинами.

Щодня в казарми, де розташувались новоприбулі червоноармійці, приходили офіцери, представники різних військових частин.

Одного разу в казарму зайшов офіцер-танкіст. Він спитав:

— Трактористи є?

Шашло виступив вперед.

— Тракторист?

— Збирався стати трактористом. Хочу бути танкістом.

Офіцер оглянув з ніг до голови кремезну фігуру учителя, пильно подивився в розумні сірі очі і, мабуть, лишившись задоволеним, коротко сказав:

— Гарзд. Беру.

Довго розглядав себе Тимофій перед дзеркалом. Чоботи здавались занадто великими, сорочка стовбурчилась під поясом, вся постать видалась незграбною.

«Не дуже вояцький у тебе вигляд, Тимофію Максимовичу, — подумав Шашло, — не вилазити тобі з нарядів: все на тобі, мов на кілку».

Зима того року була сніжною і холодною. Здавалось, вся планета загорнулася у пухку снігову покривку, щоб врятуватись від лютих морозів. Потонув у снігу Перемисьль, згинались під вагою снігових шапок дерева. Говорили, що ще більші, непролазні сніги випали в Фінляндії.

Бійці змагались між собою за те, хто першим сяде за важелі.

Ця честь випала Шашлові. Не минуло й трьох місяців, як він уперше сів поруч інструктора, щоб учитись водінню танка.

Тимофій дуже хвилювався. Серце билось глухо, руки важко лягли на важелі. Стіни давили з усіх боків, а тут ще цей інструктор. Страшно без нього, але якось незручно і при ньому.

В пам'яті швидко-швидко пролітають теоретичні настанови: завести мотор, так... важелями включити швидкість, а ногою газ. Газ треба відчувати... спочатку включити трішки і, коли вже треба пустити машину на повну швидкість, тоді ногою тиснути до відказу. Включити фракціони... так.

Заревів мотор, віхоть чорно-сірого диму вітром закинуло на хвіст танка. Мотор запрацював рівно, чітко, можна рушати.

— Вперед! — наказує інструктор.

Але Шабло не квапиться. Він все перевіряє ще раз.

Вижав важелі, включив фракціони. Газ... машина підстрибнула, мов необ'їжджений кінь. Кинуло від одної стінки до другої і назад. Тільки тепер зрозумів, що включив газ повністю. Інструктор докірливо похитав головою, усміхнувся.

Машина пішла рівно, то набираючи швидкості, то зменшуючи. Зробивши перший круг на танкодромі, спинились. Рушили знову. Але на цей раз вже без стрибка вперед — грізний танк став слухняним у руках Тимофія.

На третій день Шабло водив машину уже без інструктора, а через два тижні йому було вже присвоєно звання помкомвзводу і призначено командиром машини.

Тепер можна було подавати рапорт командуванню і їхати добровільно на фінський фронт. Але так і не судилось Тимофієві взяти участь у тій війні — вона закінчилася. Потреба в рапорті відпала.

Потяглися червоноармійські будні. Кожного дня з ранку до вечора навчання. Шабло встиг досконалим опанувати швидкісні танки.

Його ім'я, як відмінника бойової і політичної підготовки, не сходило з Дошки пошани.

В час жнив 1940 року в Кіровоградській обласній газеті була надрукована стаття командира підрозділу, в якому служив Тимофій Шабло. В статті розповідалось про те, як молодий воїн опановує новітню військову техніку. В армії його було прийнято в члени більшовицької партії. Комуністи танкової роти виявили йому велике довір'я, обравши його своїм парторгом. Стаття закінчувалась

словами: «У разі потреби танкіст Шашло свої знання зможе застосувати на практиці».

В тому ж номері газети розповідалось про зразкову роботу в лікарні його дружини Галини Іванівни, писалось також про цінну ініціативу колгоспного рільника Максима Сергійовича.

Радянські заводи почали виробляти новий танк Т-34. Військові частини посилали кращих танкістів на освоєння нової машини безпосередньо на завод. На одному з військових заводів вивчав нову машину і Тимофій Шашло.

Повернувшись у свою частину, Тимофій почав навчати своїх товаришів. Ще до цього він часто виступав з лекціями та бесідами на різні теми. Тепер він подавав танкістам курс танководіння, знайомив з новим видом озброєння.

Бійці дуже поважали серйозного і вдумливого помкомвзводу. Він все пояснював так просто і зрозуміло, що не можна було не зацікавитись або не запам'ятати.

Одного разу Шашло провадив чергове навчання. В парк зайшов командир дивізії Пушкін.

Шашло відрепортував комдиву. Прийнявши рапорт, той не пішов з парку, а уважно прослухав до кінця Шашлову лекцію. Присутність командира дивізії зовсім не вплинула на лектора. Думки його, як і раніше, були чіткі, переконливі, прості і доступні.

Коли закінчились заняття, комдив висловив Шашлові подяку, а потім сказав:

— Вийдемо на хвилинку — поговоримо.

Наодинці, посміхаючись, комдив сказав:

— По-перше, товаришу помкомвзводу, зашийте шинель на спині, а по-друге, через годину будьте на танкодромі — вчитемете мене водінню Т-34.

Через годину Шашло був на танкодромі.

Командира своєї дивізії він бачив часто, любив і поважав його, як і всі бійці. Тепер був радий нагоді познайомитися з ним ближче. Про комдива ходила хороша слава. Він знав і любив свою справу. Був людиною чуйною, простою.

Пушкін вже був на танкодромі. Ще здалеку Тимофій заперімітив його кремезну постать. Він був низенький, схильний до повноти, але на диво рухливий, енергійний.

Пушкін зустрів Тимофія як давнього знайомого. Вони підійшли до танка.

— Не дивуйтесь, товаришу помкомвзводу, що я, старший командир, прийшов до вас, молодшого, повчитись. Не мав можливості поїхати на завод, а танк я повинен знати. Ну, почнемо...

Розтлумачувати комдивові багато не доводилось. Він підхоплював усе на льоту, часто сам завершував розпочату Тимофієм думку. Він ставив такі цікаві питання, над якими раніше досвідчений танкіст не задумувався.

Ознайомившись з матеріальною частиною і озброєнням машини, полковник сів за важелі. Шашло присів поряд за інструктора. Машина здригнулась, рушила плавно, немов пересувалась вона не по землі, а пливла по воді. Комдив коротко запитував, натискав на важелі, кидав машину то вправо, то вліво, прискорював і зменшував швидкість. Спинив машину тільки тоді, коли можна було сказати, що водив її бездоганно.

Знайомство і розмова з комдивом лишили в свідомості Тимофія глибокий слід. Як колись наслідував він комуністові Стрижаку, так тепер пройнявся думками командира дивізії.

«Ось які справжні люди, — думав він. — Бути таким, завжди і всюди треба бути таким».

Шашло був молодим комуністом і молодим партійним працівником. Він розумів свою роль, роль парторга армійського підрозділу. Уважно читав пропагандистські і партійні журнали, іншу літературу, вивчав досвід досвідчених парторгів і часто звертався в політвідділ. Він добре розумів, що своїх бійців повинен виховувати на яскравих прикладах з життя.

В частині, де служив Шашло, проходили військову службу брати Міхєєви. Їх було п'ять. Родом вони з Далекого Сходу. Коли призвали в армію трьох братів, два менших звернулись з проханням про добровільний вступ на військову службу.

Підрозділ, де служили брати, так і звався — рота Міхєєвих. Це був найкращий підрозділ у всій дивізії.

Тимофія схвилював патріотизм славних братів. Він познайомився особисто з Міхєєвими, побував у їхньому підрозділі.

Наслідки бойової і політичної підготовки в армії у воєнний час перевіряються на полі бою, а в мирний час — на стрільбищах та маневрах.

За кілька днів до початку війни дивізія вийшла на

танкодром. Всі були схвильовані — екіпажі одержали бойові снаряди, набої для кулеметів, значить, буде справжня стрільба. Бійці завжди з великим задоволенням ішли на такі тренування — адже це була перевірка всіх попередніх знань. Тільки тут по-справжньому набувалось військове мистецтво.

Тимофій Шашло не подавав виду, але дуже хвилювався. Він парторг роти, яка вважається крапцюю в полку. І сьогодні рота повинна довести це.

Танкодром — широке поле. День і ніч тут гудуть машини. Тут роблять свої перші кроки новачки, розігрують справжні «бої» досвідчені танкісти. Не росте тут трава, бо сталеві гусениці танків і гострі шипи тракторів виривають її з корінням, густа пилюка сушить зелене листя.

Танкодром посічений природними і штучними ярами, часто дорогу пересікають замасковані в складках рельєфу протитанкові рови, високі піщані насипи. Десь там за ними повзуть «ворожі танки», перебігає «піхота». Танкістові треба подолати всі перепони на шляху; зустрівшись віч-на-віч з «ворогом», розбити його, знищити танки і ворожу піхоту.

Відстрілялася рота братів Міхеевих. Наслідки стрільби Шашлові ще не відомі, але, видно, вони чудові, бо брати сміються, весело перегукуються між собою.

Надійшла черга роти, де парторгом Шашло.

Він знав, що все залежить від першого пострілу, від хорошого прикладу. І тому першим повів свій танк.

Машина легенько здригається, готова негайно кинутись уперед. Механіку-водієві Шитову Шашло вірить, добре знає його, спокійно чекає сигналу.

Удалині хтось змахнув прапорцем.

— Вперед!

Танк рвонувся, помчав по танкодрому. Ось глибокий яр. Так і здається, що ось-ось машина зірветься з крутого схилу і, як іграшка, скотиться на дно. Але ні. Танк підіймається вгору. Хвилиною \sphericalangle і він знову мчить по рівнині. Вдалині, куди поспішає танк, уже видніється силует «ворога». Тимофій спокійно повертає механізми, і в якусь мить іграшкова ціль лягає на перехрестя приладу. Танк завмер, мов добре вимуштруваний кінь. Шашло не почув пострілу, тільки рвучкий відкат гармати свідчив, що він пролунав.

Перецюна цозаду. Попереду знову «ворог», Зулінка,

Приціл. Постріл. І мчить тапк до останньої перепони — піщаного насипу. Третім пострілом з насипу добиває «ворога». Кулеметними чергами розстрілює ворожу піхоту.

Наслідки блискучі: три влучання з трьох снарядів у «танки», відмінні влучання з кулемета.

Вся рота не відстала від свого парторга. Бона зайняла на стрільбищі одне з почесних місць.

З піснями поверталися в розташування частини танкісти.

Броня крепка, и танки наши быстры,
И наши люди мужеством полны.
В строю стоят советские танкисты,
Своей великой Родины сыны.

Тимофій Шашло був гордий. Він знав — коли ворог нападе на рідну Вітчизну, і в нього, і в його товаришів вистачить сили й вміння, мужності й відваги, щоб захистити Батьківщину.

Думки перекинулись на інше: завтра неділя, відпочинок танкістам, треба організувати культпохід в музей або до театру.

Але культпоходу не відбулося. Це була неділя 22 червня 1941 року.

III

Наприкінці 1941 року лейтенант Шашло повернувся в свою роту. На нього було покладено великий і почесний обов'язок політрука.

Закінчились дні короткого перепопинку. Рота готувалась до виходу на передову.

Хороші люди були в танковій. Трудівники, воїни. Вони залишили сім'ї, улюблену роботу, бо треба було бити ворога, який поспів порушити їх мирний труд. Тут були «старики», яким не раз доводилось палаючим танком утюжити німців, були й такі, що не пройшли по-справжньому бойового горна війни, були зовсім новачки, що вперше потрапили на фронт.

Шашло знав — усе вирішують люди. Цього вчить партія. Цього він вчився у комсомолі. І він почав готувати своїх бійців до наступних битв.

Командир машини — комсомолец Первойкін — людина бувала. За його плечима чимало танкових боїв і атак.

На бойовому рахунку його екіпажу до десятка ворожих машин, гармат, сотні знищених ворогів. Його груди прикрашені бойовим орденом. Він навіть зовні хоче бути старшим своїх років, бо голить лише підборіддя, а ріденькі ніжні вуса, що п'ялись на губі, старанно закручені, як у справжнього вусача-гвардійця. Його гаряче серце прагне бою.

Політрук оглядає машину Первойкіна. Навіть такому досвідченому і вимогливому танкістові, як Шашло, немає до чого причепитись. Це добре розуміє Первойкін, і його очі сміються. У нього по-святковому піднесений настрій.

— Добре! — задоволено каже політрук.

— У нас завжди так, товаришу Герой Радянського Союзу! — відповідає Первойкін. — Екіпаж наш комсомольський, товаришу політрук. Мої орли всіма спеціальностями оволоділи.

— Комсомольці? — перепитує Шашло. — То добре... А як в інших екіпажах?

— Це нас не стосується. Там є свої люди і командири — вони й відповідають.

— Ось це вже погано, товаришу Первойкін, — сказав політрук. — Комсомольці повинні думати не лише про себе.

— Але ж...

— Чекай, Первойкін. Твоя машина в порядку — це я бачу. Екіпаж теж добрий. І уяви собі: рушили в бій. Ваш танк вихоплюється вперед. З флангів прикривають інші машини, ваші товариші. І раптом їхні танки зупинилися. Ти zostався сам. Чому вийшли з бою твої друзі? Виявляється, екіпаж не натренований, як от у твого сусіда. Він хлопець хороший, бувалий, а бійці його екіпажу вперше до броні доторкнулись. Комсомолец у нього там один є — Медведєв. Хороший хлопець, комбайнером був, здається, а танк бачить уперше. А з ним же треба йти в бій...

— Це ви правду кажете, товаришу політрук. Я вже сам про це не раз думав. І для чого таких людей посилають у танкові частини? Це ж машина тобі, а не човен чи там лобогрійка яка, приміром...

— Справа не в тому, товаришу Первойкін. Танкістом ні ви, ні я не родились. Посилати нам таких людей будуть, а вже наша справа робити з них справжніх танкістів.

Первойкін якийсь час дивився на політрука з подивом, потім враз його обличчя прояснилось.

— Це ви правильно. А знаєте що... давайте мені цього Медведєва. Ми швидко зробимо з нього танкіста. А одного з моїх надішліть замість нього. Тоді я буду впевнений, що мій сусід не підкачає...

Шашло вдоволено посміхнувся. Саме цього він і хотів від Первойкіна.

Через годину жвавий і допитливий Медведєв уже був у складі нового екіпажу. Первойкін із своїм товаришем взялися по-своєму вчити новачка. Часто заходив до них Шашло, подовгу розмовляв з танкістами, сам учив Медведєва.

Через кілька днів Медведєв навчився всім спеціальностям танкіста.

Це підтвердилось в одному з наступних боїв. Первойкін був контужений, не міг керувати машиною. Не задумуючись, Медведєв зайняв його місце, повів танк. До кінця бою він керував машиною, знищив два німецьких танки, протитанкову гармату, розстріляв з кулемета кілька десятків німецьких солдатів. Коли Первойкіна відправляли до госпіталю, він попросив політрука:

— До мого повернення машиною хай командує Медведєв. Той зможе...

Разом з командиром роти Шашло переукомплектував усі екіпажі. Кадри були так розставлені, що в кожному екіпажі були комуністи, комсомольці, були досвідчені танкісти, які старанно й уміло виховували молодь у бойовій обстановці.

Такий принцип комплектування став законом роти і цілком себе виправдав. Дуже швидко кожен з танкістів навчився керувати машиною, знав добре стрілецьку справу і вмів приймати чи передавати команди по радіо.

Тимофій Максимович добре розумів, що найкраща майстерність танкового бою набувається на практиці, на яскравих прикладах кращих танкістів. Хоробрий політрук власним прикладом виховував свою роту. В усіх найвідповідальніших боях він брав безпосередню участь, приймаючи на себе командування однією з машин, де був найслабше підготовлений екіпаж.

Німці, зазнавши поразки під Москвою, пішли на радянську столицю обхідним шляхом. Вони рвалися на Орел. Між Тімом і Щиграми є село Морозово. З цього села фашисти кинулись в атаку десятьма танками. Рота одержала завдання зупинити й відкинути ворога.

В розпорядженні командира було лише три машини, які можна було кинути на цю ділянку фронту. Тільки майстерно і сміливо проведений бій міг дати успіх.

Шашло взяв на себе командування трійкою і пішов назустріч ворогові. Фашисти, побачивши наші танки, спинились, відкрили шалений вогонь із своїх гармат. Уміло маневруючи, керовані Шашлом радянські машини швидко йшли на зближення з ворогом. Ворожі снаряди лягали то збоку, то спереду, то позаду атакуючих.

Ось машина Шашла врізалась у центр ворожого ладу. Перший постріл, і ворожий танк запалав. Правофланговий Астаф'єв запалив інший танк. Другим пострілом Шашло запалив третю машину. Німці повернули назад і пішли навтікача. П'ять ворожих танків лишилось догоряти на полі бою. Шашло з своєю трійкою ввірвався в Морозово, розігнав німецьку піхоту. Вслід за танками в село вступили наші війська, а через кілька днів був звільнений і Тім.

За боєм під Морозовом спостерігав давній знайомий Шашла, його «учень», тепер уже генерал-лейтенант, двічі Герой Радянського Союзу Пушкін. Він захоплювався віртуозною майстерністю, з якою радянська трійка на голову розгромила десяток німецьких машин.

Пушкін розшукав танкістів, щоб особисто подякувати за блискуче проведену операцію. Він міцно потис руку політрукові, звернув увагу на його Золоту Зірку, придивився до усміненого Шашла.

— Стривай, стривай. Здається, знайомі, лейтенанте?

— Знайомі, товаришу генерал-лейтенант! Давні знайомі.

— Помкомвзводу Шашло?

— Він самий, товаришу генерал-лейтенант.

Генерал міцно стиснув в обіймах кремезного Тимофія і поцілував, як батько сина після довгої розлуки.

— Молодець, ай молодець! Виявляється, я тоді обрав собі справжнього вчителя. Львів пам'ятаєш?

Довго по-дружньому розмовляли вони, згадували минуле, говорили про становище на фронтах, і в цій розмові вперше відчув Шашло, що час, коли наша армія перейде в наступ, — уже не за горами.

З особливою наполегливістю вчив політрук своїх бійців вмінню взаємодіяти в бою.

Одного разу Шашло повів свої машини в атаку. Німці

аустріли наступаючих лавиною вогню. В самий розпал бою ворожий снаряд влучив у ходову частину танка. Гусениця злетіла, машина спинилась. Німці зосередили свій вогонь на нерухомій машині. Всяка можливість ремонту танка на полі бою виключалась. Шашло не припиняв вогню. Командир сусідньої машини, побачивши критичне становище свого політрука, вів вогонь по вогневих точках ворога, що обстрілювали Шашла, і, примусивши їх на якийсь час замовкнути, вирвався вперед, прикриваючи собою Шашлову машину.

Екіпаж Шашла блискавично взяв на буксир розірвану гусеницю, на вцілілій гусениці танк був відведений в укриття. Через двадцять хвилин він був відремонтований і знову пішов у бій.

У кожному екіпажі був свій агітатор. Пильно приглядався до людей політрук і завжди призначав агітатором найдосвідченішого воїна, людину, що могла агітувати не лише словом, а в першу чергу власним прикладом, приглядався, щоб агітатор був людиною освіченою, політично загартованою.

Командир роти Астахов був призначений агітатором у своєму екіпажі. Бійці відчували в ньому палкого патріота, стійкого, сміливого і винахідливого воїна. Коли в бою була підбита машина Астахова, командир не розгубився. Спокійно і впевнено організував свій екіпаж на битву з місця. Механік-водій Бурдейний підвів машину на одній гусениці до напіврозваленого будинку. Танк був замаскований, але Астахову було добре видно ворожу позицію. Своїми пострілами він підпалив два ворожих танки, знищив кілька гармат. Ремонтувати машину не було часу, бо фашисти весь час наседали. Скоро виявилось, що в танкістів кінчались снаряди. Тоді Астахов наказав стрільцеві-радисту Ромашкіну організувати доставку снарядів. Танк був у бою до ночі, снаряди були швидко піднесені до танка. Астахов знищив ще кілька танків і гармат. Вже в темряві екіпаж вивів танк із бою, а перед світанком відремонтована за ніч машина знову вступила в бій.

Подвиг командира-агітатора Шашло популяризував серед інших агітаторів, написав про це у фронтовій газеті. На ньому виховувались танкісти не однієї Шашлової роти. З особливою енергією і любов'ю працював політрук із комсомольцями і молоддю. Сам, вирощений і вихований Ленінським комсомолом, він тепер дбайливо виховував

тих, хто пізніше від нього прийшов або ще мав прийти до лав комсомолу. Він готував кращу молодь до вступу в комсомол, вирощував із комсомольців комуністів.

Комсомольці Косоруков і Філін відзначились не в одному бою. Вони мріяли про вступ до більшовицької партії. Але ще не зважувались подавати заяв до парторганізації, бо вважали себе не досить підготовленими. Шашло часто розмовляв з молодими танкістами, вивчав з ними Програму і Статут партії, залучав їх до роботи, даючи різні доручення. Перед одним з відповідальних боїв комсомольці звернулись до політрука за рекомендаціями і подали заяви про вступ до лав більшовицької партії. Обидва комсомольці відзначились на полі бою, про них заговорили агітатори не одної роти. В наступних боях вони цілком виправдали високе звання члена більшовицької партії.

Шашло не замикався у своїй роботі. Він вивчав досвід роботи політпрацівників-танкістів. Часто друкував статті в пресі, розповідав про свій досвід на нарадах політпрацівників армії, політуправління фронту.

Наприкінці 1942 року, закінчивши тримісячні курси перепідготовки політпрацівників Радянської Армії, капітан Шашло був призначений замполітом у танковий полк на Північний фронт.

Під час літнього наступу, коли Червона Армія почала визволяти Радянську Україну, Шашло звернувся з листом до члена Військової Ради з проханням перевести його на Воронежський фронт. Славний син Радянської України хотів взяти особисту участь у визволенні рідної землі.

Через деякий час Шашлове прохання задовольнили — він прибув на Воронежський фронт. В Курсько-Орловській битві Шашло брав участь, перебуваючи на посаді начальника танкового відділу при політуправлінні фронту.

Радянська Армія погнала ворога на захід. Звільнялися міста, села. З сльозами радості на очах зустрічали радянські люди своїх визволителів.

У Ворошиловграді зібралися на мітинг представники молоді Радянської України. Мітинг був організований ЦК ЛКСМУ.

Велика честь випала славному вихованцеві Ленінського комсомолу України Тимофієві Шашлу. Він головував на цьому мітингу.

— Слухай нас, рідний український радянський народе, — говорив Тимофій Шашло. — Молодь Радянської України, сини героїв Великого Жовтня, сини партії в боях за Вітчизну і в трудових подвигах день у день кують перемогу над фашистським звіром. Близький час вашого визволення, ми йдемо до вас!

Мов грізна лавина, наступала на ворога героїчна Радянська Армія. Визволялась українська земля. В перших лавах визволителів ішов славний син українського народу Тимофій Шашло.

На одному з перших танків він вступив у рідний Київ. Це його мужній голос чули кияни на мітингу трудящих визволеного Києва біля пам'ятника великому Кобзарю.

Коли під Корсунем-Шевченківським було оточено радянськими військами велику кількість ворожих військ, саме в цей час Тимофій Шашло прибув у одну з танкових бригад армії генерала Кравченка. Розпукавши штаб бригади, він доповів командирові бригади Герою Радянського Союзу Степану Федоровичу Шутову:

— Прибув у вашу бригаду на посаду начальника політвідділу.

Степан Федорович Шутов, сам прославлений танкіст, вже не раз зустрічався з Шашлом і багато доброго чув про скромного і відважного політпрацівника. Він дуже радо зустрів свого нового заступника.

— Вчасно прибув, товаришу підполковник.

І без довгих розмов, так, ніби разом з Шашлом воює з початку війни, почав розповідати про справи бригади. Саме в цей час комбригу сповістили, що в районі Лисянки з'явилося близько двохсот німецьких танків, які йдуть на прорив. Комбригові наказувалось за всяку ціну затримати їх, не пропустити до ночі.

— Ну як? — звернувся Шутов до Шашла.

— Що ж, треба негайно зустрічати ворога.

Вони на якусь хвилину схилились над картою. Біля Лисянки протікає невеличка річка. Шутов швидко відшукав саме те місце, де, по всьому видно, мали прориватись німецькі танкісти. Спостереження розвідників підтвердили передбачення командира.

Назустріч ворогові вийшло 19 танків. Сили нерівні. Але танкісти не втрачали надії, адже з ними ішли в бій Шутов і Шашло.

Коли наближались до річки, командири побачили во-

рожі машини, які лавиною сунули до переправи. Треба було поспішити зайняти вигідну позицію. Але в цей час нашу колону почали бомбити і обстрілювати німецькі літаки і артилерія.

Незважаючи на шалений обстріл і бомбардування з повітря, радянські машини сміливо підійшли першими в низину і закрили шлях ворожій колоні.

З самого ранку до пізнього вечора тривав бій. Радянські танки уміло і майстерно маневрували, і ворожі літаки даремно звалювали згори на них страшні бомби. Маневруючи, радянські танкісти нищили ворожі машини, не давали їм можливості прорватись з оточення.

На ранок підійшла підмога, і всі 200 німецьких танків лишилися на полі бою.

Багато роботи у начполітвідділу бригади: організація політмасової і партійно-комсомольської роботи, підготовка людей до бою, забезпечення чіткого виконання всіх бойових наказів командира. Шашло завжди був з воїнами, особисто керував найважливішими і найтяжчими боями.

Бригада рухалась на захід.

Гаряча битва була під Станіславом. А далі бої перекинулись на румунську територію.

Під Яссами Радянська Армія знову повторила німцям Корсунь-Шевченківський котел.

Танкова бригада Шутова, прорвавши ворожий фронт, швидко зайшла в тил ворога. Щоб замкнути смертельне кільце, треба було оволодіти містом Бирладом. Радянські танкісти блискавично підійшли до міста. Фашисти вчинили організований опір. Для ліквідації ворога необхідно було підтягнути піхотні частини. Але час не ждав. І, порадившись, Шутов і Шашло організували свою піхоту. В неї ввійшли десантники, що ліпились на броні машин, частина людей з екіпажів. Шутов і Шашло очолили піхоту і повели наступ. Місто було оточене. Взаємодіючи, танкісти і піхота заволоділи містом.

Кілька ворожих дивізій потрапили в повне оточення і з часом були знищені.

За проведення цієї блискучої операції Степан Федорович Шутов був нагороджений другою медаллю «Золота Зірка», а Тимофій Максимович Шашло одержав орден Червоного Прапора.

І далі через Румунію, Угорщину, Австрію йшли славні танкісти, а з ними і Тимофій Шашло.

Німці затято тримались за Будапешт. Перед танковою бригадою постало важливе завдання — прорвати лінію ворожої оборони. На прорив пішло 20 радянських танків. Ними керував по рації Шашло. Він просувався на віллісі за грізними машинами на такій відстані, щоб не випускати їх з поля зору, і командував боєм. Фашисти чинили шалений опір, але машини, керовані твердою рукою, сміливо кидались на ворожі укріплення і після кількогодинного запеклого бою прорвали німецьку оборону. Радянська Армія увійшла в Будапешт.

Бойовий подвиг Тимофія Шашла був відзначений орденом Вітчизняної війни I ступеня.

День Перемоги танкісти зустріли в Празі.

А через деякий час бригада спішно направлялась через неосяжні простори радянської землі на Далекий Схід. Звідти ще загрожували Батьківщині японські самураї.

Тут довелося танкістам пройти через усю Маньчжурію, через хребет Хінгану на Мукден і Порт-Артур.

Коли б до цього сказав хто-небудь закордонним військовим спеціалістам, що радянські танки подолають хребет Хінгану, той хребет, де можна було пробратися лише на верблюдах, вони визнали б це хворобливою маячнею. Але для радянських танкістів немає перепон. Вони пройшли через Альпи, через Трансільванію. У Шашла був великий досвід танководіння в горах. Він з своєю бригадою перший пройшов через гори Хінгану.

За участь у боях і виявлений командирський талант по форсуванню неприступних маньчжурських гір Тимофій Шашло був нагороджений другим орденом Червоного Прапора.

IV

До секретаря Печерського РК КП(б)У міста Києва товариша Шашла Тимофія Максимовича щоденно приходять багато людей. Ідуть комуністи, комсомольці, робітники і службовці, піонери. Хто за порадою, хто просто хоче поділитися своїми думками, піонери приходять з проханням зайти до них у школу розповісти про війну, про свої бойові подвиги. І кожен з відвідувачів знає, що в райкомі він знайде і пораду, і підтримку, і допомогу.

Часто заходить до Тимофія Максимовича перший секретар райкому комсомолу, радиться з секретарем райкому партії, як краще розставити комсомольські кадри, як організувати роботу низових комсомольських організацій.

Комсомолец Добротвор був хорошим, ініціативним секретарем комсомольської організації. Про роботу цієї організації, досвід її секретаря багато говорилось на районній комсомольській конференції. Тимофій Максимович помітив талановитого комсомольського ватажка, порадив комсомольцям висувати на керівну комсомольську роботу саме таких ініціативних товаришів.

Комсомольці обрали Добротвора другим секретарем райкому комсомолу. Шашло уважно стежив за роботою молодого комсомольського ватажка.

Головну увагу приділяє Шашло розвитку промисловості свого району. Всі свої сили, знання і уміння він скеровує на те, щоб оперативно керувати партійними організаціями промислових підприємств, щоб добитись виконання і перевиконання виробничих планів.

Щодня відвідує Шашло заводи, фабрики, стежить за поліпшенням якості продукції, оборотністю коштів. У цьому йому допомагають самі робітники, особливо робітнича молодь. Робітники знають, поважають і люблять свого партійного керівника, звертаються до нього з пропозиціями і за порадами, бо знають, що Шашло допоможе їм.

Ленінський комсомол Радянської України гордиться своїми синами, вирощеними і вихованими Комуністичною партією.

Одним з таких славних вихованців партії і комсомолу є Герой Радянського Союзу Тимофій Максимович Шашло.

ВОГНІ СВІТЯТЬ ЛЮДИ РОБОЧІ

МАТИ

Хоч і багато хатньої роботи і турбот, та чи можна в такий день засидітись у хаті? Сьогодні і сонце світить якось інакше, особливо, по-святковому. Сьогодні свято Перемоги...

Федосія Андріївна швидко закінчила свої хатні справи і вийшла на подвір'я. Радісним помахом білосніжних гілок її зустріли молоді вишеньки, гаряче весняне сонце огорнуло теплом.

Бабуся пильно оглядала кожне деревце, дивилась, як дружно працювали заклопотані бджілки, раділа від думки, що цього року буде хороший урожай молодого саду.

Твердою ногою іде вона по городу, ледь-ледь згинає свою натружену спину. Довгі роки зігнули її стан, колісь стрункий і рівний, час поборознив лице густими зморшками. Але вона ще бадьора, життєрадісна, важко повірити, що бабусі вже на восьмий десяток повернуло.

Вийшовши в кінець свого городу, Федосія Андріївна спинилась, здивилась удалину.

Перед нею розкинулася чудова панорама Дніпрогесу. Ось тут, зовсім рукою подати, на правому березі, — зелена смуга акацій, кленів і тополь, серед них сховались величні будинки і розкішні котеджі: височить підстанція Дніпрогесу, перевита товстими дротами і уквітчана фарфоровими чашками і чашечками. Від підстанції, з правого берега на лівий, вигинається могутня дніпровська гребля. За нею шумить і вдень і вночі широке озеро імені Леніна. З сорокаметрової висоти, з озера, прорвавшись через сталеві ворота, падає вниз вода, вирує, реве, шумить, піниється, розсипається білосніжним пилом, налітає на каміння, стихається і вже далі тече повільно величною, гордою рікою.

А на лівобережжі розкинулось чепурне місто — Нове Запоріжжя. Розкішні будинки, палаци культури, бульвари, магазини — все це таке близьке, рідне і дороге серцю

Федосії Андріївни в усій красі і величі встає перед її очима. І місто, і Дніпрогес, і озеро виросли на очах.

Мимоволі пригадуються Федосії Андріївни минулі часи. Від них холодом віє.

Безпорадним і убогим було село Вознесенка, в якому народилась Федосія Андріївна. Невеличкі земляні хатини з маленькими вікнами, біля хатин вузькі латки випалених сонцем городів. Злидні і горе жили в цих хатинах. Навіть удень в них було напівтемно: у маленькі вікна ледве пробивалась смужка світла. В тихій, напівтемній низенькій халупці з двома маленькими вікнами проминуло дитинство Федосії Андріївни. Восьмеро їх було у батька — три сини і п'ять дочок. І доля всім була одна — до німця-колоніста Нібера, до куркулів у найми.

Тут, де тепер порт імені Леніна, де по шлязах з озера в Дніпро опускаються десятки пароплавів і барж щоденно, колись було прип'ято кілька водяних млинів, що належали німцю-колоністу Ніберу. На ніберівських млинах день і ніч гнули спину брати Федосії Андріївни, хлопці з її села і з далеких містечок і сіл; на подвір'ї в Нібера працювали сестри і подружки дівчини.

Шістнадцятилітню, зморену і затуркану, слабосильну і несміливу, за кілька карбованців у рік приставили до ніберівських дітей. Ой, як важко було з розбещеними, відгодованими паненятами.

Два роки, мов у кошмарному сні, прожила молода дівчина в дворі Нібера. Коли закінчився строк відробітку за ті нещасні копійки, які змушений був узяти батько у Нібера, щоб купити якийсь пуд хліба для своєї великої сім'ї, щаслива Федосія ластівкою летіла до батьківської хатини. Ця кривобока, тісна і низька хатина завжди здавалась їй і просторішою і світлішою за ненависні панські хори.

Та недовго порадувалась дочкою-красунею мати. Через кілька днів довелось Федосії Андріївни знову йти в найми. Тепер уже не до Нібера, а до свого сільського багача. Треба було відробити йому за коні, які брав батько для того, щоб упоратись на своєму клапті городу.

Стоїть під розлогою вишнею бабуся Федосія Андріївна, згадує своє далеке минуле. Аж холодом проймає її. Невже таке могло бути?

Ось озвались гудки на Дніпрогесі. Зміна закінчує свою роботу. Зараз вийдуть з просторих цехів і майсте-

рень робітники, помиються, переодягнуться в чистий одяг і підуть вулицями. І не відгадаєш, коли зустрінешся,— чи то з робітником зустрівся, чи з інженером.

Ще пильніше вдивляється Федосія Андріївна вдалину, дужче б'ється її серце. Тепер уже скоро... скоро прийдуть ті, кого вона так чекає, чекає не лише сьогодні, в день свята, а завжди, кого повсякчас рада бачити, слухати. Але поки що лише поодинокі постаті людей з'являються на вулицях робітничого висілка.

І знову згадує бабуся своє невеселе минуле.

На важкій роботі в куркуля зустрілась вона з таким же сіромою-паймитом Павлом Андрієнком. Не було вільної хвилини навіть поговорити. Але їхні очі в час коротких зустрічей виповідали те, що жило в серцях.

Вони одружилися. Зліпили в кінці села, над пустинною яругою, де тільки вітер рвав пісок та зростали колючі кураї, невеличку халупу. Ще меншу і нижчу, ніж батьківська. Та й їй була рада Федосія. Про що інше могла думати дівчина-наймичка, одружуючись з таким же убогим бурлакою?

Вглядається бабуся вдалину, в широку зелену вулицю висілка, що простяглася до Дніпрогесу, а перед очима картини минулого, важкі, непроглядні. Та ось, мов ясним сонцем, освітілось зажурене від спогадів обличчя. Очі її засяяли молодо, на устах заграє щасливий усміх, розгладились зморшки. Геть відлетіли неприсмні спогади, вона знову жила сьогоднішнім, радісним, щасливим. Додому йшли її сини. Кремезні, ставні, поважні. Четверо. «Чом не всі?» — подумала Федосія Андріївна й пішла їм назустріч.

СИНИ

Вже так заведено в сім'ї Андрієнків, що в кожне велике свято, чи то в день Травня, чи Перемоги, чи на Жовтневу річницю, чи на Новий рік — всі брати збираються до матеріної хати.

Вісім синів у Федосії Андріївни. Вісім чудових воїнів і будівників, вісім кращих стахановців Дніпрогесу. І хоч найстаршому з них, Максимові Павловичу, вже п'ятдесятій рік пішов, а найменшому Василеві тільки настав час одружуватись, але всі вони для неї діти, за долю і справи кожного вона вболіває так само, як вболівала протягом

п'ятдесяти років. Бо вона мати. Людина великого серця і невичерпної материнської любові. І сини, ці мужні й поважні люди, які двічі будували Дніпрогес і відстояли його від лютого ворога, люблять свою матір священною любов'ю. Для них, як і для кожного з нас, мати — друг і порадник, старший товариш. Вона радіє їхній славі в труді, вона благословила їх на війну проти ворога. Їх було у неї дев'ять... Дев'ять синів, як орлів. Поодинці випроводжала їх на Велику Вітчизняну війну. І для кожного з них знаходилося у неї скупе, але найгарячіше, найніжніше слово...

І потім довгі роки їх виглядала з важкого і славного походу скорботна, але незламна мати. І вони повернулись до неї. Тихим і ласкавим словом радості зустрічала кожного з них. Георгія не діждалася...

Сини... Поки вони підходять до материнського порога, перед нею знов і знов постають картини минулого.

Найстаршому, Максимові, було два роки, коли народився Олександр. Ще через два роки — Федот, а ще через три — Петро. Але тепер уже легше було матері, бо ж Максимові пішов восьмий і він був уже помічником, а для братів дбайливою і уважною нянею.

Повертається, бувало, Федосія Андріївна пізно увечері з роботи. Стомлена, розбита тяжкою працею. Але ніг не чуючи, ломоти в спині не відчуваючи, якою летить додому, до своїх дітей безталанних. А вони, замурзані, голодні, вже сплять, збившись десь у куточку, тільки схлипують уві сні. І заболить материнське серце, бо знає мати — це ж цілий день проплакали голодні сини, виглядаючи матір з чужої роботи.

До революції народились ще Георгій, Іван і Григорій. Батько день і ніч працював на каменоломнях, щоб заробити хоч на шмат хліба для своїх дітей.

З якою любов'ю і сьогодні згадують сини свого батька! Прийде, бувало, стомлений, з кривавими мозолями на руках від важкого кайла, а не ляже відразу відпочивати. Оточать його галасливі хлопці, як галченята, а він посміхається до них, пестить по голівці кожного.

— Тату, гостинця принесли? — запитає котрийсь із менших.

А він тільки посміхнеться болісно, промовить бадьоро: — Аякже, аякже! Щоб до таких орлів та без гостинця! Сідайте на плечі — покаатаю. Всіх разом покаатаю.

Це й був для дітей найдорожчий гостинець, яким спро-

можний був почастивати батько. Радянська влада дала Павлові Федоровичу землю. Світліше стало в тісній хатині, оселилась в сім'ї радість, окрилила бідаків велика надія. А тим часом і сини вже попідростали. Максимові вже шістнадцять, чотирнадцять Олександрові. Поміч! Стягнулися с'як-так на коняку, побудували просторішу хату, а все ж було тісно. Нічого було робити хлопцям у батьківському господарстві. І пішли старші на каменоломні.

Хто перший приніс звістку в село Вознесенку про будівництво Дніпрогесу, тепер уже не пам'ятають ні сини, ні мати. Але з кожним днем про це говорилося все більше, в газеті потім написали. Звістка про Дніпрогес схвилювала тоді всю країну. Але, мабуть, найбільше хвилювались вознесенчани. Це ж біля їхнього села, під боком, мала постати велетенська електростанція, якої ще світ не бачив.

Часто виходили в ті дні брати на дніпровський берег, подовгу дивилися вдаль, прислухалися, як десь за Кічкаським мостом гнівно гомоніли пороги. Брати чекали дня, коли почнуться грандіозні роботи.

І той день настав. На дніпровський берег прийшли будівники, проклали залізницю, і ешелон за ешелоном почали надходити до Вознесенки матеріали і обладнання.

Десять кадрових робітників-дніпробудівців дала тоді країні сім'я Андрієнків.

КЕРІВНИК БРИГАДИ МОНТАЖНИКІВ

Ось і зібралась вся велика сім'я Андрієнків. Вісім синів, сім невісток, тринадцятеро онуків і двоє правнуків. Для кожного є місце в хаті матері, для кожного вистачає тепла в материнському серці.

Найавторитетніший серед братів — Максим Павлович. Він найстарший і для них як батько. Та й схожий він дуже на Павла Федоровича. Такий же розумний, добрий і уважний до кожного. У Максима Павловича батьківська хватка до роботи.

Почав Максим Павлович свою роботу на Дніпрогесі чорноробом. Бив каміння, копав котловани. Але його приваблювала складна техніка, велетенські машини. Сумлінного і кмітливого робітника швидко помітили на будівництві. Йому доручали складну і відповідальну роботу. Потім послали на курси. Максим Павлович успішно за-

кінчив курси майстрів. Читав багато нової технічної літератури, вже вільно міг розібратись у найскладніших технічних кресленнях. Докладно вивчив складну велетенську турбіну.

Він керує бригадою слюсарів-монтажників. Це дуже важлива і відповідальна ділянка роботи на Дніпрогесі. Максим Павлович працює як висококваліфікований і досвідчений інженер.

І це не випадково. Ще до війни він монтував усі турбіни, а після війни змонтував їх вдруге.

Бригада Максима Андрієнка складалась з 8 чоловік. Завдання бригади — своєчасно виконувати всі слюсарні роботи, зв'язані з установленням складного електроустаткування, монтажем всієї системи охолодження, установкою турбогенераторів і трансформаторів. Кожен з членів бригади дуже добре знає свою роботу, а бригадир знає, кому з членів своєї бригади яку роботу доручити.

Коли в глибокий котлован, де монтується і розміщається велетенська турбіна, потрапляє нова людина, навіть технічно грамотна, вона спочатку нічого не розуміє і тільки вражено розглядає складні конструкції, химерне плетиво ретельно ізольованих електропроводів. Людині, не ознайомленій зі складною електротехнікою, з устаткуванням турбін, все тут здається взагалі незрозумілим і недоступним. Але Максим Павлович Андрієнко почуває себе тут як повновладний господар. Він знає призначення кожної деталі, знає, де необхідно виконати ту чи іншу операцію.

Та не один Максим Павлович почуває себе тут господарем. Всі члени його бригади — досвідчені, кваліфіковані майстри. А більшість з них молодь, люди, які тільки недавно опанували складне мистецтво механічно-слюсарних робіт. У бригаді немає відсталих, немає людей, що знають одну якусь операцію, людей з обмеженими можливостями в робочому процесі. Бригадир виховав їх так, що кожен робітник може виконати найскладнішу роботу.

Максим Павлович уникає давати розпорядження, не продумавши їх. Перш ніж доручити якусь роботу, він продумає, кому її доручити, хто може найкраще виконати її.

За плечима Максима Павловича незабутні роки бойової слави — слави доблесного радянського солдата, що

в 1941 року по останній день війни хоробро захищав із зброєю в руках свого любиму Вітчизну.

Закінчилась війна, і Максим Павлович повернувся на рідний Дніпрогес. Жодного дня він не міг віддати відпочинку — кров'ю обкипіло серце, коли, замість гомінливих турбін, побачив глибокі вирви і купи каміння, через які лютуючи рвалась вода. Другого дня вже був на роботі, спокійно і впевнено монтував турбіну, так, ніби й не був відірваний стільки років від рідного Дніпрогесу.

І робота Максима Андрієнка, його славних сподвижників по труду перемогла. Дніпрогес знову дає свій сонячний струм.

МАЙСТЕР ЛОКОМОТИВА

В одному будинку з матір'ю живуть Петро, Леонід і Василь. Петро з них трьох старший. Отож саме він, як і належить, приймає гостей-братів.

У Петра Павловича розумні й добрі очі, такі ж проникливі і щирі, як і у всіх Андрієнків, він тільки трохи нижчий за своїх високих і струнких братів.

Петро Павлович — знатна і шанована на Дніпрогесі людина. Тут всі знають Петра Павловича Андрієнка — талановитого паровозного майстра.

В розпорядженні дніпрогесівців є велика кількість власних паровозів. Вони працюють багато, і вже тільки тоді, коли якийсь із них зовсім відмовляється працювати, тоді, як кажуть, напівживий потрапляє до рук Петра Павловича.

Не дивно, що паровозний майстер, оглянувши нового «пацієнта», завжди безпомилково визначає, який йому потрібний ремонт. Треба, щоб паровоз вийшов з рук майстра таким, яким він надійшов на будівництво з заводу.

Робота ця нелегка. Та майстер-патріот не лише встановлює, який ремонт необхідно провести, він відразу ж визначає, скільки часу на це потрібно і на чому слід його скоротити, щоб випустити машину з ремонту достроково. З рук Петра Павловича паровоз виходить на 5—6 днів раніше встановленого строку.

Понад двадцять років тому, коли Петро уперше з батьком і братами прийшов на будівництво і ще незміцнілими юнацькими руками бив у кар'єрі камінь, він уже задивлявся на машини. Громохкі і рухливі, вони лякали

молодого хлопця і разом з тим вабили до себе. Йому так хотілося водити паровоз!

І от Петро Андрієнко закінчив курси паровозних машиністів. Та сама машина, що колись була незрозумілою, стала близькою, слухняною, любимою. Ще до війни Петро завоював славу одного з кращих дніпрогесівців-машиністів.

Потім війна... Скільки пройдено шляхів під розриви снарядів і обстріли! З Першим Українським фронтом військовий машиніст Петро Андрієнко пройшов через Карпати, звільняв Польщу, довів свій дніпрогесівський паровоз до Одру.

Кілька бойових урядових нагород прикрашають його груди.

З війни повернувся Петро ще досвідченішим і загартованішим. Раніше він одержував справний відремонтований паровоз і їздив на ньому до того часу, поки його треба було знову здати в ремонт, а на війні часто доводилось самому ремонтувати машину, часто під вогнем ворога, і після того знову вести складний рейс. Отож коли Петрові запропонували роботу паровозного майстра, він сприйняв це без хвилювання і побоювання.

Разом з Петром Павловичем у паровозному депо працюють ще два брати: Олександр Павлович і Григорій Павлович. Олександр Павлович — коваль-стахановець. З-під його молота виходять складні деталі, причому виконані з такою майстерністю, що часто вони не поступаються перед фабричними. Комуніст Григорій Павлович Андрієнко — кращий інструктор депо.

ДНІПРОГЕС БУДЕ ЖИТИ ВІЧНО!

Леоніду Павловичу тридцять років. Він прийшов на Дніпрогес у 1937 році. Саме тоді він закінчив вісім класів. В цей час на сім'ю Андрієнків впало велике горе: помер батько — Павло Федорович.

Леонід вирішив хоч чимось замінити його. Після занять у школі на час літніх канікул пішов працювати помічником слюсаря. Ця робота сподобалася, і юнак швидко став слюсарем. Але навчання не покинув: відвідував вечірню школу. А невдовзі Леонід став шофером. Він дуже полюбив машину, став першокласним водієм.

Спалахнула війна. З важким болем у серці залишав він Дніпрогес.

«Ми швидко повернемось. І Дніпрогес буде ще прекраснішим», — думав він.

Ця думка додавала йому сил, коли востаннє дивився на зруйновану греблю, через яку нестримно ринула вода з озера, здіймаючи високі валуни білої піни і затопляючи нижній Дніпро. З цією думкою пройшов Леонід Павлович усі фронтові дороги, з цією думкою він вступив на фронті в лави більшовицької партії, з нею ж він повернувся до рідної гідроелектростанції імені Леніна.

Комуністові-фронтовику на Дніпробуді доручили дуже відповідальну і важливу роботу — бути старшим механіком автотранспортної контори. Він повинен забезпечувати безперебійну роботу усього автотранспорту Дніпробуду, він відповідає за те, щоб усі машини своєчасно і високоякісно ремонтувались, щоб усі потреби на автотранспорті якнайкраще задовольнялись.

Леонід Андрієнко блискуче справляється з своїми обов'язками. Разом з тим він проводить велику роботу як член бюро своєї партійної організації.

Іван Павлович і Федот Павлович працюють бригадами слюсарів. У бригаді Івана працює і найменший брат Василь. Всі слюсарі Андрієнки — краці виробничники Дніпробуду.

ГЕОРГІЙ

Свято Перемоги. В цей день у хаті Федосії Андріївни звучать щирі слова:

— За нашу перемогу! — виголошує Максим.

— За відбудований Дніпрогес! — підносить тост Леонід.

— За нашу хорошу матір! — звертається до матері найменший — Василь.

— За вічну пам'ять тих, хто віддав життя за нашу перемогу і наше щастя, — тихо говорить до всіх Федосія Андріївна і повертає свої скорботні очі до стіни, на якій висить великий портрет Георгія.

На хвилину запала мовчанка. Навіть найменші — онуки і правнуки Федосії Андріївни — розуміють настрої старших, що думами звертаються до свого брата, загиблого воїна Радянської Армії Георгія Павловича Андрієнка.

До війни Георгій Андрієнко працював на Дніпробуді паровозним машиністом. Коли напали фашисти, партійна організація доручила Георгієві організувати робітниче ополчення. Невтомний комуніст-політрук готував робітників-дніпробудівців до наступних боїв з фашистськими загарбниками.

Гітлерівці підійшли до Дніпрогесу, і велика група робітників, в тому числі й Георгій Андрієнко, влилась у лави Радянської Армії. Довго частини Радянської Армії в нерівній боротьбі стримували навалу озброєного до зубів, сп'янілого від тимчасових успіхів ворога.

Врешті фашистам удалось прорватися на острів Хортицю. Політрук Георгій Андрієнко одержав завдання — вибити ворога із зайнятих позицій. Хоробрі воїни-дніпробудівці вступили в тяжкий бій з ворогом. У цьому бою смертю хоробрих поліг на полі бою Георгій, полягло багато його товаришів, але ворог був знищений, острів Хортиця знову був вільним.

Немає сьогодні серед нас Георгія, і ніколи вже не переступить він поріг рідної хати. Але про нього, як і про сотні тисяч таких же героїв — захисників своєї Вітчизни, що життя віддали за її славу і честь, ніколи не забудуть радянські люди. Вони завжди з нами, в наших серцях, їхні благородні подвиги додають нам сили, кличуть до ще величніших звершень на честь нашого великого народу, на славу, щастя й процвітання нашої славної і непереможної Вітчизни.

ВОГНІ ДНІПРОГЕСУ

У братів Андрієнків, коли вони збираються за родинним столом, починається жвава, хвилююча розмова. Спогади про героїчні дні будівництва Дніпрогесу, розповіді про війну, про відбудову гідроелектростанції.

Розповідає Максим Павлович, і всі слухачі його: і брати, що разом з ним прийшли на нове будівництво, і його дочка — комсомолка Ліда, що вже працює на Дніпробуді геодезисткою, і син-семикласник, і ще менші члени сім'ї Андрієнків — слухають цю розповідь, як епопею про героїзм радянських людей.

Всі пригадують той день, коли засвітились вогні Дніпрогесу, коли виносив дніпробудівцям щиру подяку не-

забутній Серго Орджонікідзе. Особисту подяку і почесні грамоти серед тисяч дніпробудівців одержало вісім представників сім'ї Андрієнків.

Під час війни перестали дихати могутні груди величної станції імені Леніна, згасли яскраві вогні, засвічені робочим людом.

Скорботно і тихо звучить розповідь Федосії Андріївни. Всіх синів вирядила вона на фронт. При ній залишився тільки найменший, ще неповнолітній Василько. Правда, і він рвався в армію, але його було тут же, на Дніпрогесі, тяжко поранено осколками фашистської бомби. І сьогодні видно на його світлому чолі глибокі прами. Лишилась мати виходжувати сина. Прийшли фашисти — вигнали з власного дому.

Мати пішла від села до села разом з своїм ще недужим сином, несла з собою теплу надію на швидке визволення.

— Тяжкі то, ох, тяжкі дні були, — каже мати. — Бодай не діждав ворог будь-коли ступити на нашу землю.

Задумується, замовкає.

А вже розповідає Ганна Тарасівна, дружина Леоніда Павловича. Розповідь про ті дні, коли радянські люди після визволення почали відбудовувати Дніпрогес.

Тільки затихли останні постріли в районі Дніпрогесу, як на руїни прийшли радянські інженери, старі кадровики, робітники й робітниця.

З сіл почали з'їжджатись на будівництво колгоспники: жінки, дівчата, діди. На їхню долю випало починати героїчну боротьбу за відбудову гордості радянського народу — велетня на Дніпрі. Радянські люди, яким до війни світило сонце Дніпрогесу, хотіли якнайшвидше запалити знову лампочки Ілліча. З далекого села приїхала на Дніпрогес і Ганна Тарасівна. Вона працювала в складі знаменитої бригади дніпробудівок.

Холодною зимою будували героїчні дівчата перші бараки, бо ніде було жити, в зимову стужу опускали в з'яючі проломи греблі перші тонни бетону. Це були величні дні. Розбурхана стихія ріки, великі морози, відсутність електроенергії, недостача палива — все це перешкоджало будівникам, але вони переборювали всі труднощі.

З кожним днём ставало легше. На будівництво було подано електроенергію, налагоджено безперебійне забезпечення матеріалами, продуктами. Партія і уряд оточили відбудівників Дніпрогесу великою увагою. З радянського

тилу приїздили спеціалісти, ентузіасти відбудови зруйнованого Дніпрогесу. А там почали повертатись з усіх фронтів воїни-переможці, колишні будівники гідроелектростанції. Приїздили й ті, хто до війни не працював на Дніпрогесі, але звільняв його в 1944 році і ще тоді поклявся, розбивши ворога, повернутись на відбудову.

Один за одним прибули сюди і брати Андрієнки.

І ось настав знову незабутній, радісний день, коли велична гребля перетнула дніпровські води, коли знову сховались під водою бурхливі пороги і розлилось перед греблею озеро імені Леніна.

Біля греблі зібрались трудівники, щоб відсвяткувати ще одну радісну перемогу — пуск першої турбіни.

Дніпрогес ожив. Забилося серце першої турбіни, ритмічно завертівся ротор, по проводах знову пішла дніпрогесівська енергія, над новим містом, що вставало з руїн, спалахнули тисячі яскравих вогнів.

* * *

Вже давно зайшло сонце. Настав погожий весняний вечір. Над Дніпрогесом повисло високе блакитне небо. Засвітилися перші миготливі зорі. А під небом, на правому й лівому березі Дніпра, заграли веселим незлічимим сузір'ям тисячі лампочок Ілліча.

Сім'я Андрієнків вийшла в садок. Всі мимоволі задивились на величні вогні Дніпрогесу. Ці люди, що живуть тут, як господарі, що побудували цю велетенську споруду, що засвітили над землею велике ленінське світло, безмежно закохані в своє молоде і величне місто. Вони щоденно бачать його, відчують пульс його життя і не можуть надивитись на його красу. Вони горді за свій величний час, за свій народ, за те, що їх робочі руки здатні творити такі діла.

— Ось і закінчуємо Дніпрогес, — мрійно говорить Максим Павлович.

— Дніпрогесові тепер світити віки, — замріяно каже Василь.

Брати вдивляються вдаль. Скрізь на обрії горять, переливаються яскраві вогні.

— Світло буде в кожному будинку, в кожній колгоспній хаті... А недалеко ж той час, коли вже не дрібні елект-

ростанції, що обслуговують по кілька сіл, а десятки Дніпрогесів матиме Радянська країна.

Брати прислухаються до слів Максима Павловича, і перед їхніми очима постає велична картина рідної землі, освітленої вогнями велетнів-електростанцій, уквітчана новими прекрасними заводами, широкими полями, зрошеними колишніми пустелями. На ланах працюють небачені машини, могутні комбайни збирають врожаї.

— Все це ми будуємо і побудуємо, — каже Леонід.

Брати згоджуються з Леонідом. Так, їхнє щастя в тому, щоб будувати. Історія росту країни, історія Дніпрогесу — це історія їхньої сім'ї. Вони виростили в своїй Радянській країні справжніми багатирями, чудовими людьми, будівниками і воїнами, справжніми командирами великих будов. Батьківщина їм дала глибокі знання, дала великі права, велику радість творчої роботи. І вони до кінця використовують це право. Вони будуватимуть. Вони будуть засвічувати над землею вогні. І собі, і всьому людству на радість...

Гордиться Федосія Андріївна своїми синами. Як соколи вони в неї, один від одного крапий. Монтажники і слюсарі, ковалі і машиністи, шофери і майстри. Люди робочі! Вони славетні! Слава йде з ними. В щасливий час вони живуть!

Серце матері повне любові до синів, до їхніх подвигів. Ось вона прислухається до дзвінких голосів, чує гучні пісні на Дніпрогесі.

А з кімнати долинає гучний голос радіоприймача. Твердим і мужнім голосом диктор розповідає про наші величні перемоги, про нове життя. Це ніби кілок у горло заокеанським імперіалістам. Вони знову готують війну, вони хочуть знову погасити світло Дніпрогесу, хочуть ввергнути все людство в темряву і страшні муки. Вони знову готують людству горе і смерть.

Гнівом спалахнули очі матері. Вона не може забути тих днів, коли одного за одним виряджала синів на битву з ворогом. Вона не може забути жодної довгої ночі, коли чекала їх з далеких походів. Вони повернулись змужнілі, з посивілими скронями і страшними рубцями на тілі, їхні очі стали суворішими. А любий Георгій зовсім не повернувся...

Її сини — мирні будівники. Їм не потрібні війни. Їхні руки привчені до того, щоб робити тільки корисне діло, творити добро на землі.

Мати проклинає тих, хто сіє в світі горе, хто розпалює криваві війни. Коли її Батьківщині знову загрожуватиме небезпека, коли вороги посміють посунути на нашу землю — вона, наша терпелива мати, покличе до себе всіх своїх синів, онуків і благословить їх на подвиги, накаже бити ненависних ворогів, щоб не зазіхали на нашу мирну працю, на нашу багатостраждальну землю.

1950.

ВЕЛИКА ТЕМА

Вороги радянського народу, прогивники нового комуністичного суспільства завжди жовчно брехали про те, що для більшовиків немає нічого священного, що життя в соціалістичному і комуністичному суспільстві буде сірим і буденним, без жодного духовного натхнення, люди забудуть про свята, відпочинок і т. д.

Наша чудесна дійсність вже давно спростувала ці злобні наклепи. Народ живе по-новому, щасливо і культурно, відмівши геть всяке ідеалістичне чортовиння, яким задурманювали голови людей реакціонери. Народ створив свою, матеріалістичну духовну культуру, створив нові радянські свята. І кожна річниця Жовтня, і Перше травня, і народжене в тяжких боях за честь і незалежність нашої Вітчизни нове свято — День Перемоги, а також ряд інших свят, зв'язаних з величними перемогами нашого народу, виразно і яскраво підсумовують радянське життя, глибокозмістовне, піднесене.

Одним з найбільших святкових днів у нашому радянському календарі є день Радянської Конституції, найдемократичнішої конституції в світі. 5 грудня відзначається радянським народом щорічно, бо 1939 року в цей день було прийнято новий Основний Закон Радянського Союзу, що дає необмежені права, щастя і радість трудящій людині.

З Конституцією тісно зв'язані такі урочисті події в нашому житті, як вибори депутатів до Верховних та місцевих Рад. Кожного разу вибори в органи Радянської влади перетворюються в справжнє радісне свято, під час якого народ демонструє свою відданість справі партії.

Я добре пам'ятаю перші вибори до Верховної Ради СРСР у грудні 1937 року.

Мені, сільському вчителю, було довірено дуже важливу ділянку роботи — обрано головою виборчої дільничної комісії по виборах до найвищого органу державної влади СРСР.

З яким піднесенням, святковим настроєм і інтересом працювали серед народу агітатори! Як радісно і захоплено сприймали кожне слово про нашу радянську правду, про найдемократичніший Основний Закон наші слухачі — колгоспники! З якою любов'ю колгоспниці і учительки прибирали до дня виборів приміщення виборчої дільниці, скільки лозунгів, прапорів сповіщало про велике і радісне свято! Не один я, багато товаришів не спали підряд дві ночі. В серці кожного жило щось велике, радісне, по-святковому світило сонце, святкові усмішки грали на лицях і в очах людей, навіть холодний зимовий вітер, і той співав неповторно радісно.

І ось настала незабутня, урочиста хвилинка. Я відкрив двері виборчої дільниці. Сотні по-святковому вбраних людей — молодь, старики, статечні колгоспники і колгоспниці зібралися у великому шкільному залі. Цей зал не міг вмістити всіх. На подвір'ї горіди смолоскини, освітлюючи радісні усмішки людей. До виборчої дільниці йшли і йшли люди.

Тремтячим від хвилювання, піднесеним голосом я запросив виборців розпочати голосування. Дивився, як поважно, урочисто заходили до кабін люди, як вони опускали в урни бюлетені, і на серці було радісно до сліз. Того далекого грудневого ранку 1937 року я відчував, що такий же настрій безмежного щастя, радості, такі ж глибокі людяні почуття проймає всіх виборців.

Це піднесення, почуття святкової радості в день всенародного торжества — виборів добре знайоме всім радянським людям. Ми його переживаємо кожного разу, підходячи до виборчих урн. Це тому, що ми обираємо в органи народної влади кращих із кращих радянських людей-трудівників, людей, яким віримо, як самим собі, людей, які будуть до останнього подиху боротись за народну справу, будуть вірними слугами народу.

Чи можуть подібні почуття радості, святкового настрою переживати виборці будь-якої капіталістичної країни? Ніколи в світі!

В листопаді цього року відбулись так звані вибори до американського конгресу. Що могли викликати в народі такі вибори, крім зневаги, презирства і ненависті до пресловутої пропаганди, до лицемірних заяв про свободу, про рівноправність.

Чи могли відчутти якийсь святковий настрій, задоволення своїх громадянських почуттів 60 мільйонів американив, позбавлених можливості і права приймати участь у голосуванні? Звичайно, що ні.

А кого обирала та меншість виборців в Америці, яка прийшла до виборчих урн? Не кращих людей Америки, не тих, хто створює матеріальні і духовні багатства, не тих, хто захищає інтереси трудящих і бореться проти війни, а гнобителів народних, паліїв війни, саме таких людей, подібних магнатам Уолл-стріту.

Мені запам'яталась прочитана в газеті розповідь однієї жінки з Порто-Ріко про те, як їй довелося голосувати. Не встигла вона натиснути на важіль машини для голосування, як її попередив якийсь суб'єкт, проголосувавши замість неї за кандидата-республіканця.

В Нью-Йорку, де балотувався голова американської робочої партії Віто Маркантоніо, більшість виборців-робітників не могли проголосувати. Їм треба було поспішати на роботу, а біля урн вишикувалась велика черга — стояли, стояли виборці та й пішли на роботу не проголосувавши. Як виявилось, біля урн були наймані агенти, які стояли тільки для того, щоб затримати голосування.

Замість святкової урочистості, радості, американський виборець був змушений весь час слухати собачу гризню між республіканцями і демократами, які, «викриваючи» і лаючи один одного, мали на меті одне — відвернути увагу народу від головного, обдурити його. Цілий день напередодні виборів через кожну годину виступав по радіо кандидат у конгрес, відомий палій війни Томас Дьюї. Він звинувачував свого суперника, кандидата демократів Лінга в прислужництві Уолл-стріту, хоч усім відомо, яким вірним слугою Уолл-стріту є сам Дьюї.

Шляхом підступів, обману, залякування, різних махінацій в конгресі знову заслали капіталісти та їх прислужники — поборники нової війни.

Така суть буржуазної «демократії», зокрема ганебної «демократії» американської, яку новоявлені претенденти на світове панування намагаються нав'язати всім народам світу, великим і малим.

Така суть «американського способу життя», який так бундючно рекламують вірні пси світової реакції, ідеологічні збреносці Уолл-стріту — буржуазні літератори всіх мастей і відтінків. Отой спосіб життя магнати Уолл-стріту

хочуть, як ярмо, надіти на плечі трудящих мас світу. Для цього й розпалюють вони полум'я третьої світової війни.

Та ніколи цьому не бути. Народи світу піднімаються на захист миру, викривають зловісні наміри паліїв війни. Рух прихильників миру день у день зростає і поширюється.

1950.

ПІСНЯ ПРО ЗАВОЙОВАНЕ ЩАСТЯ

У відзначеній Державною премією трилогії «Пісня над водами» Ванда Василевська намалювала широку картину народного життя Польщі протягом багатьох років, показала ті історичні зрушення, які відбулися за останній час в країні, правдиво зобразила боротьбу трудящих за нову, демократичну Польщу — без експлуататорів і експлуатованих, без поміщиків і осадників.

Трилогія «Пісня над водами» охоплює події майже десяти років людського життя. Зустрівшись з героями книги ще в їх юності, ми розстаємось з ними тоді, коли вони стали вже дорослими, змужнілими для великої державної роботи, для діяльності на щастя свого народу.

Картини безрадісного, тяжкого народного життя змальовує Ванда Василевська в першій книзі трилогії «Вогні на болотах». Це не світляки, це не курні вогні торфовищ. Вогні, які освічують непрохідні волинські болота, це пожежі, викликані народною помстою, це спалені осадницькі садиби й поміщицькі маєтки, це прояв щоденної і невпинної боротьби поневоленого народу проти своїх гнобителів.

Темним і тяжким життям жило українське село Ольшини, закинута в неприступну поліську глушину. І так тривало сотні років. Рятуючись від голодної смерті, люди їли рогозу та дубову кору. Діти не вчилися. Школа — нездійснена мрія, бо «Як за ту школу платити?».

В жодному селі немає лікарні, а лікарська допомога коштує надто дорого і недоступна селянинові. Помирає ще не стара жінка Віра Петрукова. Їй радять:

«— Лікаря треба. Це бешиха.

— Звісно, звісно, що бешиха. А нащо ж той лікар? Що має бути, то й так буде. Лікар... Що там лікар може? Гроші візьме, та й більше нічого.

— На те він і лікар, щоб помагати,— каже Ядвіга.

А може й на те. Але де там нам... лікаря? Скільки ж це треба заплатити! І ліки випише, а звідки на ліки взяти?»

У поневолених польським панством українців було

одне право: працювати щоденно на панів і вмирати в злиднях.

Не краще від українських селян жили й бідні поляки. Стара Плонська при нагоді згадує про свою шляхетність, про багатий масток у Луках, але її син Стефан і дочка Ядвіга живуть і працюють в таких же умовах, як і діти всіх інших селян, дружать з українською молоддю.

Щоб тримати поневолені народи Західної України та Західної Білорусії в покорі, правителі старої фашистської Польщі насаджували осадників, які користувалися послугами куркулів (як Хмелянчук і йому подібні), які шпигували за всіма в селі, допомагали панству розправлятися з передовою частиною трудящих.

Але ніщо не могло придушити народного гніву проти експлуататорів, ніщо не могло знищити мрій про ту країну, яка подавала приклад всьому людству, вказувала йому шлях до щастя.

Петро Іванчук і його друзі щоденно розповсюджують у селі комуністичну літературу, прокламації, закликають трудящих до боротьби з жорстокою дійсністю. Петра Іванчука засуджують на десять років ув'язнення, але справу його продовжують вірні друзі-комуністи.

Перша частина трилогії закінчується символічною картиною пожежі в садибі осадника Хожиняка. Зростає народний гнів. Назрівали великі революційні події. І коли у вересні 1939 року Гітлер кинув на Польщу свої криваві полчища, польська держава розвалилась, як карточний будиночок. Народ польський, обдурений і зраджений, проданий і зганьблений, потрапив у тяжке ярмо німецько-фашистської окупації.

В другій книзі трилогії В. Василевська змальовує картини ширшого масштабу. Події виходять за межі села Ольшин, хоч в основному діють уже знайомі читачеві герої першої книги.

Гнівом і ненавистю до збанкрутілих правителів Польщі пройняті перші сторінки другої книги трилогії, де письменниця розповідає про 1939 рік, коли гітлерівські молодчики розстрілювали з літаків, давили танками мирних жителів Польщі. Міністри ж і генерали, капіталісти і поміщики, захопивши золото і цінності, кинули країну напризволяще і втекли за кордон, втекли для того, щоб потім у лондонських підвалах оголосити себе польським «урядом».

За наказом Радянського уряду 17 вересня радянські

війська перейшли кордон Польщі, щоб узяти під захист життя і майно західних українців і білорусів, своїх єдинокровних братів. Знайшло своє щастя в єдиній Українській Радянській державі і невеличке поліське село Ольшини.

В Ольшинах почалось нове, вільне життя. Вперше за всю історію в селі було відкрито в поміщицькому будинку школу, з'явилися у селі дитячі ясла й садочок, приїхав лікар. Над озером швидко виріс сільський клуб. Весела, щаслива зірка спалахнула на ньому.

Селяни одержали омріяну землю. Незабутні, радісні хвилини!

«Семен залишився сам. Взяв у долоню невеличку попелясту грудочку. Це була його земля. Він розтер її на долоні, вона просипалась йому крізь пальці, суха, нагріта сонцем.

Сов'юк обернувся до нього.

— Що там?

— Нічого... Знаєш, Даниле, що я, відколи живу, ніколи не мав власної землі».

А хіба можна забути плач удови Парукової, матері шести маленьких дітей, що в житті своєму не куштували молока? Хіба можна забути сльози радості безгаланної вдови, яка одержала корову з панської стайні? Достаток, радість прийшли в Ольшини.

Письмениця уміє глибоко і всебічно бачити життя. Вона яскраво показує, як вороги народу докладають усіх сил, щоб повернути історію назад, щоб відібрати у трудящих щастя. Різними шляхами діють вороги.

Чорною зловісною тінню бродить, як голодний вовк, навколо Ольшин хижий Хожиняк. Він не може примиритися з тим, що народ відібрав у нього землю, подаровану йому підсудчиками за вірну службу. Як примара бродить він, підмовляючи продавних людей до шкідливих дій. Він підстерігає партійного керівника Гончара і стріляв в нього через вікно. В хащах і болотах сидять колишні поміщики й поліцаї, чекаючи слушного часу.

Підступний і хитрий ворог причаївся і в самих Ольшинах. Куркуль Хмелянчук уміє поговорити з людьми, натяком, недомовкою, хитромудрим порівнянням навести людину на певну думку. Коли до нього зайшов наполоханий народним гнівом осадник, Хмелянчук говорить:

«— Я то завжди кажу: політика не для мужика.

Що мені там, яке царство, аби хазяйство було добре. Хай собі буде американець, японець чи ще хто, що мені до того?...»

Безперечно, Хмелянчукові не важко продати народ будь-кому, аби йому була з того користь. Але щодо політики, то він не такий уже й наївний.

Хитро й пролазливо діє Хмелянчук в Ольшинах. Він входить у довір'я до молодого недосвідченого працівника Овсієнка, уміло обплутує його і через нього починає тероризувати актив у Ольшинах, робить свої брудні справи. Хмелянчук діє тихою сапою, сіючи ворожі чутки серед народу.

Ось він зустрівся з Рафанюком:

— «Часи настали...

— Часи як часи... Ні, куме, гірше буде. Про землю кажуть.

— То що з того? Маєток у мене, чи що?

— Маєток не маєток, але хазяйствечко... нічогеньке... Може, комусь і сподобається.

— Не буде цього! — обурився Рафанюк.

— Всякі бувають порядки, — поволі цідив крізь зуби Хмелянчук. — От і про ті шлюби розповідають.

Рафанюк здригнувся, наче його влучили в болюче місце. Хмелянчук знав що й до чого. Адже Рафанюк був майже на тридцять років старший від Параски.

— Ех, — скривився Хмелянчук. — Побачите, куме, як воно ще буде... А я собі, приміром, думаю підсвинка зарізати, а сало заховати...»

Кінець кінцем був викритий і переродженець Овсієнко, і Хмелянчук, і купець Вольський, і всі ті, хто під крильцем Овсієнка намагалися перешкодити побудові нового життя в селі.

Хмелянчука ми зустрічаємо і в третій книзі трилогії, але нам здається, що коли в першій і другій книгах він показаний правдиво, барвисто, то тут його діяльність не характерна для людей такого типу. В житті було інакше. Фашисти на тимчасово окупованих радянських землях вишукували саме таких, як Хмелянчук, бо тільки на них вони й могли спертися. Хмелянчуки в роки окупації були німецькими посібниками: старостами й поліцейськими.

В останній книжці «Ріки горять» правдиво і високохудожньо, з великим знанням життя і людей показано народження нової, соціалістичної Польщі.

Нелегкою була боротьба за нову Польщу, за владу трудящих міста й села.

«Діячі» колишньої Польщі, які продались американо-англійському імперіалізму, прагнули захопити владу в Польщі після її визволення з-під гітлерівської окупації. Вони збирають найбільш реакційну частину емігрантів у Радянському Союзі, створюють з них горезвісну «армію» Андерса і з її допомогою розраховують переікочити будівництву нової, демократичної Польщі. Радянський народ дав притулок і зброю цій «армії», весь прогресивний світ чекав від неї подвигів у боротьбі проти Гітлера, але інші плани були у Андерса і його поплічників. Вони чекали слушного часу, щоб з наказу американо-англійських імперіалістів ударити Радянській Армії в спину, щоб напасти на радянську територію в глибокому тилу. А коли ці підлі комбінації були викриті, Андерс, удавши з себе ображеного, виїхав з своєю «армією» в Іран.

Ванда Василевська на яскравих історичних фактах показує антинародність так званого «лондонського емігрантського уряду», який відверто «представляє англійську точку зору». Провадячи свої чорні махінації, «діячі» з лондонського «уряду», щоб захопити владу в свої руки, як відомо, підняли повстання у Варшаві. Ця політична авантюра була засуджена на провал. Підла гра призвела до того, що польська столиця була майже вщент зруйнована і десятки тисяч її жителів загинули. Польський народ ніколи не забуде цієї провокації, не забуде тих страшних жертв, яких зазнала Польща внаслідок мерзенних комбінацій миколайчиків, андерсів і К°.

Правдиво показує В. Василевська ту допомогу, яку подав трудящим Польщі Радянський Союз і без якої неможливе було б відродження Польської держави, неможливе було б визволення її з-під ярма фашизму.

В тяжких боях, у запеклій кривавій боротьбі було завойоване майбутнє Польщі. Кожен клаптик її землі був политий священною кров'ю радянських воїнів-визволителів і воїнів молодого Війська Польського.

Глибоко символічна картина, якою закінчується трилогія. Спільними зусиллями війська Радянського Союзу і молоді Польщі форсували ріку Одер. На березі палаючої ріки зібрались тяжко поранені воїни Війська Польського — Стефан Плонський, Марцись Роек, капітан Забельський і солдат Радянської Армії. Вони встановлюють

новий прикордонний знак. Тут, по Одеру, віднині проляже законний кордон Польської Народної Республіки, завойований життям і кров'ю синів радянського народу і народу польського. Книга В. Василевської закликає до пильності, до охорони цього священного кордону, на який зазіхають міжнародні імперіалісти і зрадники польського народу.

По-дружньому дбали радянський уряд і наш народ у роки війни про польських людей, які перебували в Радянському Союзі. Польських емігрантів забезпечували всім необхідним, співчутливо поставились до прагнення польських патріотів боротися за свою вітчизну. Радянська держава дала їм зброю, обмундирування, Радянська Армія передала їм свій передовий військовий досвід. І все це безкорисливо, з братньої пошани й любові.

Це не вкладалося в головах зрадників «лондонського уряду», які звикли самі продаватися й продавати Польщу. Ось розмова представників Національного Комітету Визволення з представниками «лондонського уряду»:

«І враз представник лондонського уряду згадує:

— Так, а як справи... фінансові, коли не буде незручним про це запитати?

— Тобто як фінансові?

— Ну хоча б озброєння, екіпіровка. Вам довелось, безумовно, дати якісь зобов'язання?

... — Ми дали людей, Радянський Союз дав цим людям зброю. Боремося ми за одну справу. Які ж тут зобов'язання? — відповів Шувара.

Водянисті очі (представника «лондонського уряду» — Ю. З.) прижмурюються, майже ховаються в жовтих віях. Не вірить. Та й як йому повірити? Він звик усе продавати й купувати і не може уявити собі, що відносини між людьми, між державами й народами можуть полягати в чомусь іншому, ніж торгівля, ніж купля-продаж».

Яскраво й талановито показано в романі, що перебування в Радянському Союзі, дружба з радянськими людьми для польських емігрантів не минули марно. Вперше прокинулось благородне почуття любові до вітчизни у тих, хто не відчував цього раніше. У радянських людей навчилися прості поляки глибоко любити свою вітчизну, сміливо боротися за неї.

З великою теплою розповідає письменниця про формування справжньої народної польської армії. Надовго залишається в пам'яті картина, коли в лісі над Волгою

польські патріоти з першої дивізії імені Т. Костюшка приймають урочисту присягу:

«Присягаю польській землі... Присягаю польському народу... Присягаю на союзну вірність Радянському Союзу...» — гримлять голоси воїнів, а на очах у кожного слюзи радості й гордості.

І годину, й другу, й третю рухаються війська. Зброя без кінця без краю.

— Слухай, а чи не ходять вони просто кругом? — напівголосно звертається до приятеля іноземний журналіст.

— Як це — кругом?

— Ну, зайдуть у ліс, а звідти іншою дорогою назад?

— Дурниці! Це ж усе нові частини».

Не подобалося це іноземним журналістам.

Згодом ми бачимо польських патріотів із першої дивізії ім. Т. Костюшка в бою з фашистськими загарбниками. Під Леніно відбувся перший бій, який мав символічне значення для юної армії польського народу. Перша її перемога, її бойове хрещення зв'язане з іменем великого безсмертного Леніна. З цього часу ми бачимо, як росте й міцніє молода польська армія, яка дружно, пліч-о-пліч іде вона з могутньою Радянською Армією в боротьбі за визволення Польщі.

І коли польські солдати доходять до Одери і встановлюють на кордоні перший стовп — ми віримо, що все завойоване ціною крові радянських воїнів і воїнів польської армії — завойоване навіки! Польська армія загартувалася і зміцніла в боях; збагачена досвідом славної Радянської Армії, вона завжди зможе захистити й відстояти кордони своєї батьківщини.

Цінність трилогії В. Василевської насамперед у тому, що письменниці вдалося створити цілу галерею людських образів і характерів, створити їх у поступовому зростанні, в боротьбі за щастя народу.

Читачеві назавжди запам'ятається образ простої польської жінки Ядвіги Плонської, образ, прекрасно виписаний письменницею. Тернистий і тяжкий шлях пройшла вона, залишаючись завжди душевно чистою і чесною, хоч інколи зовні й здавалося, що життєвий шлях у героїні був нерівний, хисткий.

Звичайна польська дівчина, яка виховувалася й працювала разом з дітьми поневолених селян українського

села, Ядвіга назавжди полюбила простий народ, жила його радощами й болями. На жаль, горя в житті було більше, ніж радості, і тому дівчина стала замкненою й сумною.

Мати Ядвіги часто говорила про шляхетність їх роду, про колишнє багатство, але для Ядвіги все це було далеким, вона жила життям простих людей, їх інтересами. Всім серцем покохала вона Петра Іванчука, сільського хлопця, комуніста, хоч і не розуміла добре, за що він бореться. Перед арештом Петро передає їй листівки. Ядвіга зберігає їх як священний заповіт коханого, але вона безсила діяти, вона не знає, як і для чого використати ці листівки.

На десять років засудили Петра. Її дівоча мрія зів'яла, розбилась об страшну дійсність. Щоденні докори матері, настирливе залицання Хожиняка — все це гнітило дівочу душу. Життя було порожнє, сіре, тяжке. Пригнічена горем, вона зв'язує свою долю з осадником Хожиняком. Тільки ставши його дружиною, Ядвіга зрозуміла, що все село дивиться тепер на неї, як на зрадницю. Вона залишається самотньою і чужою в світі.

Після визволення західноукраїнських земель Радянською Армією в 1939 році в село повертається Петро. Але він чужий, далекий. Ядвіга розуміє, що зрадила його, і їй немає ніякого виправдання. За свою легкодухість, за свою страшну помилку, за зраду народові вона каралася в страшних муках самотності, відчуженості від усього світу.

До неї заходили якісь люди, надіслані Хожиняком. Вона не цікавилася, хто вони, чого приходили. Уже пізніше довідалася, що їй дім став явкою для запеклих ворогів народу, а вона мимохіть — посібницею ворогів.

І ось Ядвіга потрапляє в Радянський Союз. З цього часу починається її прозрівання, зріст внутрішніх сил і можливостей, які не могли проявитися в буржуазному суспільстві.

У дні війни Ядвіга в числі сотень поляків потрапляє в ешелон, який перевозить польських емігрантів з наказу польської дипломатичної місії на південь, ближче до іранського кордону. По дорозі Ядвіга втрачає єдину свою радість — дитину. Здавалося, що для цієї знедоленої жінки ніколи вже не буде світлик, щасливих днів.

Зустріч з розумною жінкою панею Роек була поворот-

ним моментом у житті Ядвіги. Поступово включається вона в громадську роботу, починає замислюватися над питаннями, які раніше не хвилювали її. Чому вона має тягтис за Хожиняком, який стільки горя й страждань приніс їй у житті? — вперше задумується вона.

Проста трудівниця, вона, як і тисячі таких же польських людей, іде допомагати радянським людям у їх героїчній праці. Для неї чужі байдикування і ледарство представників польської місії і їх поплічників. Тільки пізніше Ядвіга бачить ворожу діяльність цих панів, які служать водночас Гітлеру і англо-американським імперіалістам.

Вона захоплюється радянськими людьми, які стають зразком для неї в усьому. Вперше у Ядвіги прокидається почуття любові до своєї батьківщини, почуття відповідальності за її честь. І цим вона зобов'язана радянським людям.

«Де ж кінець кінцем її батьківщина? — думала Ядвіга. Маленький клаптик землі серед озер і рік — від Влук до Синиці? Озеро і Стир. І більш нічого?

Ні, тут було щось не так.

Чому це питання раніше ніколи не поставало перед нею, а оце зараз...»

І Ядвіга розуміє.

Так, але це була інша батьківщина. Це була батьківщина, де кожен почував відповідальність за її цілість. І кожен вважав, що вона — його надбання, що він її будує, творить, захищає. Це була радянська Вітчизна, де кожна подія цікавила всіх, де у кожного, крім свого дому, своєї сім'ї і своїх справ, були ще тисячі інших, загальних справ — спільних для всіх, для десятків і сотень мільйонів людей.

Ядвіга зрозуміла свою душевну убогість, вона стала соромитися її, у неї з'явилось бажання вибороти для себе батьківщину, збагатитися цим великим і священним почуттям.

Почуття патріотизму саме надає Ядвізі нових сил, впевненості в роботі, вносить ясність у її думки. Вона рішуче розриває з Хожиняком, відмовляється від виїзду з Радянського Союзу в Іран. Розрив з Хожиняком був розривом з представниками польської місії. Ядвіга твердо і впевнено зв'язує свою долю з такими людьми, як Шувар, сім'я Роек, з представниками нової Польщі.

Широкий світ відкривається перед Ядвігою завдяки радянським людям. Вона бачила, як радянські люди, радянські лікарі піклувалися про її дитину ще там, на півночі. Вона зустрічає справжнє співчуття і моральну підтримку звичайної радянської жінки — провідниці вагона, яка сама втратила всю сім'ю, але працює не покладаючи рук для справи перемоги над ворогом. Саме ця радянська жінка по-людському щиро поставилася до горя Ядвіги, а не ті панки й панянки, які кинули її з хворою дитиною у вагон, відмовивши навіть у першій медичній допомозі.

Поступово починає по-справжньому розуміти життя ця знедолена жінка. Спочатку вона помічає надзвичайну красу радянської землі, її безмежні простори, а згодом розкривається перед нею благородна душа радянської людини. Закоханими очима спостерігає Ядвіга самовіддану працю радянських людей, бачить їх сердечне, гуманне ставлення до польських емігрантів. Ядвіга наново народжується духовно, починає жити новим багатограним і цікавим життям, стає активним будівником своєї вітчизни — нової, соціалістичної Польщі.

Глибоко розкриває письменник образ Ядвіги. Ми щиро співчуваємо її горю, живемо її щастям, радіємо разом з нею, коли вона прозріває і поступово починає дивитися на світ іншими очима, сміливіше й активніше брати участь у громадському житті.

В кінці трилогії ми востаннє зустрічаємося з Ядвігою вже на її батьківщині, в новій Польщі. Ми бачимо її активною патріоткою, збагаченою досвідом, будівницею нового життя. Ядвіга вже не та, якою була колись. Вона зуміє тепер відстояти свою оновлену вітчизну, зуміє прославити її своєю героїчною працею. І нам хочеться побажати Ядвізі, а разом з нею і всім розкріпаченим польським жінкам-трудівницям великого щастя і радості в житті, успіхів у благородній справі побудови соціалістичного суспільства.

Яскраво малює В. Василевська і образ пані Роек. Проста польська жінка навчилася далеко бачити, розбиратися в подіях. Андерси і миколайчики хотіли обдурити польський народ, але такі, як пані Роек, бачили й добре розуміли, до чого можуть довести авантюри цих запроданців. Пані Роек робить усе, щоб її сини не потрапили в «армію» Андерса. Зате ця мати благословляє своїх

синів у дивізію Костюшка. Скільки розуму, проникливості, природної винахідливості у цієї простої жінки. Аналізуючи цей барвистий образ простої польки, ми наочно бачимо, як щедро піднімається до життя нова сила, віками гноблена й принижувана, ми бачимо й віримо, що енергія і сила цих людей творитиме справжні чудеса на своїй відродженій землі.

Менше поцістило письменниці розкрити образ польського комуніста Шувари. В заключних розділах трилогії Шувара постає перед нами як справжній народний герой, як видатний державний і політичний діяч, який іде попереду прогресивних польських людей і веде їх до світлого майбутнього. Ми віримо в чесний, проникливий розум Шувари, ми бачимо його на трибуні серед командирів 1-ї дивізії імені Т. Костюшка. Читачі, безперечно, полюбили Шувару. І тим досадніше, що цей образ у трилогії залишився до кінця не розкритим.

З Шуварою ми зустрічаємося на початку роману «Ріки горять». Ми довідуємося, що він слюсар із Варшави, довгий час сидів у в'язниці і втратив усю свою сім'ю. Але, на жаль, письменниця не досить глибоко показала Шувару-комуніста під час подорожі і під час його роботи в МТС. Виступаючи тільки як свідомий робітник, він майже нічого не робить для того, щоб викрити шахрайські махінації Лужняка, шпигунські дії Малевського і всіх «представників» так званої польської місії. Тому й поява Шувари на трибуні під час присяги польських воїнів, і його дипломатична місія в розмові з «лондонцями» хоч і дуже бажані й правдиві, але художньо слабо обумовлені. Готуючи книгу до нового видання, письменниці треба глибше проаналізувати цей образ, розкрити нові сторони діяльності Шувари.

Через увесь твір проходить образ брата Ядвіги — Стефана Плонського. Вихований на революційних традиціях українського села і перебуваючи під впливом комуністів, зокрема Петра Іванчука, він стає справжнім загартованим патріотом своєї вітчизни. Стефан — людина великої волі і негасимої ненависті до всього підлого, до всього реакційного, людина доброго серця і ніжних почуттів. Його любов до Соні, його мрії про зустріч з коханою, любов до Ядвіги і віра в неї глибоко хвилюють читача. Сьогодні Стефан Плонський один із передових будівників. Такі люди, як Стефан, зуміють повести за

собою товаришів, відстояти трудову честь своєї вітчизни, а коли в цьому буде потреба, цілісність її кордонів.

Хочеться ще спинитися на образі Петра Іванчука і в зв'язку з цим зробити кілька зауважень щодо образів радянських людей у трилогії.

Петро Іванчук — комуніст, політичний в'язень, один із тисяч борців за воз'єднання західноукраїнських трудящих з народами Радянського Союзу. В другій книзі трилогії «Зорі на озері» В. Василевська правдиво розкриває його характер. Чесний, чистий у своїй любові до більшовицької партії і Вітчизни, Петро віддає всі свої сили, всі прагнення народній справі, справі боротьби за побудову комунізму. За короткий час Петро і його друзі змінюють обличчя Ольшин. Ми починаємо щиро любити Петра. Нам би дуже хотілося зустрітися з ним ще в умовах боротьби проти ворога, який зазіхнув на «найвищу мету Петрового життя». Але, на жаль, ми тільки довідуємося, що Петро діє на Волині недалеко від Ольшин, командує партизанським загonom. І все. Дуже прикро, що для Хмелянчука у письменниці знайшлося чимало барв, щоб показати його низькі зрадницькі інстинкти, а для розкриття благородних дій Петра не знайшлося жодної сторінки.

Ще досадніше те, що в третій книзі трилогії не введено жодного завершеного образу радянської людини. Хоч тут ми й зустрічаємо багатьох радянських людей, але часто вони залишаються випадковими і навіть безіменними. В образах і провідниці вагона, і колгоспниці Мотрони, і директора радгоспу Павла Олексійовича, і голови колгоспу Канабека яскраво розкриті крапці риси радянських людей, але жоден з цих образів не знайшов у романі глибокого, всебічного розкриття. Нам здається, що поява Петра Іванчука в третій книзі трилогії була б особливо бажаною.

В кінці хотілось би сказати кілька слів про художні особливості трилогії. «Пісня над водами» — велике полотно видатного майстра. Отже, безумовно, художні засоби і особливості стилю письменниці потребують спеціального дослідження.

Користуючись методом соціального реалізму, письменниці вдалося змалювати широку й правдиву картину народного життя, створити цілу галерею яскравих образів, які збагачують нашу літературу. Вірне історичне від-

творення дійсності позначається на художніх засобах письменниці, на побудові сюжету трилогії, на введенні нових образів у книгу. Коли в перших двох книгах письменниця в основному обмежується змалюванням життя, побуту й боротьби одного села або кількох сіл, то вже в третій книзі, коли на полях Великої Вітчизняної війни вирішувалась доля не тільки маленьких Ольшин, а цілих держав і народів, герої В. Василевської виходять на сотні шляхів, бачать життя з різних позицій, по-різному беруть у ньому участь.

І коли в перших двох книгах письменниця розповідає спокійно, майже уникаючи відступів, то в третій книзі вона не може обмежитися спокійною розповіддю. Ми часто зустрічаємося тут уже не тільки з героями книги, а й з самим автором — розумним, допитливим, пристрасним і вже не романістом, а публіцистом.

Публіцистичні відступи в третій книзі трилогії — одна з характерних і цікавих рис у цьому творі. Хай це буде роздум Ядвіги про вітчизну, гнівне викриття в думках Шуварюю продажного «лондонського уряду» — ми бачимо за ним автора, пристрасного борця за людське щастя і полум'яного патріота. І треба сказати, що коли в деяких творах публіцистичні відступи гальмують розвиток дії, здаються штучно вставленими, то в книзі В. Василевської вони цілком виправдані, природно вплетені в усю тканину твору, не знижують його художності, а навпаки, збагачують, підносять його ідейне і політичне звучання.

НАЙДОРОЖЧИЙ СКАРБ

В кожній людині, коли вона оглянеться назад і до подробиць пригадає весь пройдений нею життєвий шлях, обов'язково виявиться якась найважливіша подія, що потім вплине на все життя, прикрасить його.

Коли я пригадую своє дитинство, мені в першу чергу приходиться на пам'ять те, як я познайомився з художньою літературою і полюбив її. Ця перша дитяча любов до мистецтва визначила пізніше весь зміст мого життя.

Я навчився читати ще тоді, коли в нашому невеличкому селі не було школи. Першим моїм учителем був дідусь, бо батько довго не повертався з фронту. Першим моїм підручником був старезний засмальцьований псалтир та молитовник, книги сухі і незрозумілі. Я не стільки радий був тому, що мав можливість щось зрозуміти з прочитаного, як самому механічному складанню букв, з яких виходили слова, хоч і малозрозумілі, але слова.

І раптом мені до рук потрапив «Кавказький бранець» Льва Толстого. Не запідозрюючи, що книги пишуться людьми, прочитавши прізвище й ім'я автора, я довго і марно шукав у книзі намальованого лева. Не знайшовши царя звірів, я почав читати саму книгу. І передо мною вперше тоді розкрився новий казковий світ, такий неподібний до того, який оточував мене в невеличкому селі в часи розрухи і непу. Яскраво і виразно, як це може уявляти собі лише дитяча нестримна уява, я бачив перед собою кожну деталь, описану письменником; в мене фізичним болем боліло все тіло, коли я уявляв собі страждання в полоні офіцера Жиліна, в мене справжнім гнівом палало серце до червонобородого багача; я полюбив і цілком схвалював дії маленької дівчинки-татарочки, що самовіддано допомагала Жиліну в його втечі. Багато років минуло з того часу, як я вперше прочитав твір великого російського письменника, а образи цього твору вкарбувались у мою пам'ять на все життя.

Побачивши, як я радію і плачу, читаючи дорогоцінну книгу, дідусь потурбувався придбати для мене нові книги,

Другою книгою, яку я прочитав у своєму дитинстві, був безсмертний «Кобзар» Шевченка.

Так у мов життя ввійшло те, що прикрашає і робить радісним наше життя, — художня література. Я полюбив її усім своїм дитячим серцем і полюбив на все життя.

Можливо, що в такій статті опис власних переживань автора недоречний, але мені здається, що я маю право про це згадати, бо в житті кожної людини було якщо не таке, то подібне переживання.

З дитячих років у життя і свідомість кожного з нас владно і міцно входила любов до великої літератури і мистецтва братнього нам народу славної Росії. Чи можемо ми уявити собі життя без Пушкіна і Гоголя, без Лермонтова і Тургенева, без Чехова і Островського, без Горького і Маяковського, без Шолохова і Фадєєва? Ні, не можемо. Так само рідними і близькими для кожного українця є книги російських письменників, так само найдорожчим скарбом у нашу свідомість увійшли чарівна російська музика, неповторний живопис, в яких, до речі, так виразно і яскраво відтворена і українська тема.

Геніальний син українського народу, великий друг найпрогресивніших людей Росії ХІХ століття, Тарас Шевченко в своїх проникливих словах закликав:

Учіться, брати мої,
Думайте, читайте.
І чужому навчайтесь
Й свого не цурайтесь.

Здійснились пророчі слова великого Шевченка. Радянські люди, а серед них і волелюбні українці, в умовах Радянської влади стали законними і достойними володарями вікової культури народів усього світу, створили свою національну формую і соціалістичну змістом культуру. Розвиваючи національну культуру, трудящі Радянської України разом з тим з великою любов'ю і увагою засвоюють все те краще, що створене людством протягом його історії.

Найбільша наша любов і увага до російської культури цілком закономірна. Російська культура є найдорогоціннішим скарбом для трудящих українців, бо вона — найпердовіша, найідейніша і найдосконаліша за формою, бо в ній правдиво і глибоко розкриті інтереси і українського народу, який навіки з'єднав свою долю з великим російським народом.

В творах Пушкіна і Гоголя, Короленка і Чехова, в творах багатьох російських радянських письменників і поетів з великою любов'ю і глибоким знанням показано життя, боротьбу і краці сподівання українського народу, відтворено багатовікову дружбу між двома великими слов'янськими народами.

Для нас дорога велика російська культура ще й тому, що під її впливом, при допомозі кращих майстрів російської культури створювалась вся наша вітчизняна культура, в тому числі і література українського народу. Своєю глибокою ідейністю, високою майстерністю російська література чарувала і захоплювала українських письменників, була для них достойним зразком для змагання і наслідування.

Передова російська культура дорога нам і цінна тим, що вона твориться народом, життя і діяльність якого тісно зв'язані і переплетені з життям і діяльністю українського народу. Про це свідчать численні факти нашої історії. Це найяскравіше виразилось в подіях останнього півстоліття, коли російський пролетаріат згуртував навколо себе робітничий клас інших народів, в тому числі й український, коли під керівництвом Комуністичної партії було повалено владу поміщиків і капіталістів.

Наш народ ніколи не забуде, що у роки громадянської війни російські брати допомогли визволитись з-під ігн німецьких окупантів та гайдамацько-петлюрівського поневолення.

В роки Великої Вітчизняної війни великий російський народ, сини всіх народів Батьківщини, об'єднані в могутніх лавах Радянської Армії, наголову розгромивши запеклого ворога людства — німецький фашизм, врятували людство від поневолення і рабства. В числі переможців був і нескорений український народ, що уперто і самовіддано боровся проти ворога не лише в лавах Радянської Армії, а і в численних партизанських загонах.

Сьогодні великий монолітний радянський народ твердо і непохитно стоїть на сторожі миру в усьому світі.

Коли в серці народу живе гуманна велична справа боротьби за правду і щастя людства, ці ж самі ідеї будуть покладені в основу її культури і мистецтва. Це мистецтво буде чистим і яскравим, воно чаруватиме мільйони простих, чесних людей, які всім серцем прагнуть правди, щастя, миру. Саме в цьому і сила великої російської

культури, яка стає все більш зрозумілою, близькою і дорогою трудящим масам світу. Український народ щасливий з того, що він одним із перших прилучився до великої російської культури, до її чистого і світлого джерела. Це мало велике і неоціненне значення для культурного розвитку української нації.

1954.

ДОБРИДЕНЬ, СУОМІ!

Коли вам, дорогий читачу, траплялося подорожувати поза своєю Батьківщиною, то ви зрозумієте мої почуття. Позаду залишилась рідна земля, все, що дороге і близьке серцю. Ось поряд два державні стовпи — наш, із золотим державним гербом, і поряд чужої країни, з дивним, незвичним левом, котрий задер занадто довгого хвоста.

Позаду залишилась маленька прикордонна радянська станція Лужайка, нас проводжали дружні посмішки радянських прикордонників і закордонних туристів.

Ми ідемо по чужій, незнайомій землі. Тут такі ж, як і на Карельському перешийку, низькорослі густі ліси, ті ж пагорби і долини, покриті глибоким, ще не чіпаним ранньою весною снігом, ті ж валуни, то одинокі, то цілими гуртами — одним словом, типова фінська місцевість. Навколо ні живої душі — мертва лісова тиша, а ми не відходимо від вікон. Швидше б зустрітися з людьми, побачити їхні лица, зрозуміти, хто вони, чим живуть, що думають, як вони зустрінуть нас, представників великої Країни Рад! Але поки що тільки в лісі і засніжені горби, освітлені скупим фінським сонцем, і хвилювання в серці.

Поїзд іде вперед, назустріч народу, з життям, побутом, думками і метою якого нам в ці незабутні квітневі дні 1956 року випало щастя познайомитись.

Не скажеш, що ми добре знали Суомі, тобто Фінляндію, нашу дружню сусідку на півночі. Про її минуле ми знали завдяки «Калевалі» — безсмертному карело-фінському епосу, творам Майю Лассіли. Доводилось нам з нею знайомитись в безмежних лісах серед непролазних боліт, де колись проходила фронтова смуга, яка розділяла два сусідні народи стіною ненависті, ворожнечі, війни. З «Калевали» ми знали, що в цій суворій північній країні живуть волелюбні добросердні трудівники, такі ж вони і на дотепних, наповнених глибоким національним гумором сторінках популярних серед наших читачів книжок Лассіли.

І ось ми ідемо у Фінляндію, котра колись здавалась нам загадковою країною, повною недружелюбства, яке

невідомо як доспіло «на дальніх північних галявинах, на просторах Калевали». Проте поки що ми бачили зовсім не похмуру, а навпаки, дуже мальовничу у своїй дивній зимовій окрасі землю...

Нам, радянським людям, найбільше хотілось знати правду про фінський народ, нам хотілося зрозуміти його настрої і наміри. Ми знаємо, що в минулому фіннам жилося зовсім не з медом. Суво́ра, нещедра земля Суомі знехотя давала фінну необхідне. В напруженій борні, нелюдською працею, в героїчному герці з природою добував хліб і сіль фіни. Тому, мабуть, і вдача вироблялася століттями: фіни стриманий, трохи похмурий і мовчазний, скупий на сміх, дуже чесний, один до одного фіни ставляться з особливою повагою.

До Жовтневих днів фіни були обікрадені волею, хоч і прагнули до неї на протязі всієї історії. До XIX століття тут господарювали шведи. Давно похитнулася влада шведів над землею Суомі. Але ще досі відчутне це багатовікове панування. Так, незважаючи на те, що шведи складають біля одної десятої населення Фінляндії, вони мають великий вплив на культурне і політичне життя країни. Мова шведська обов'язкова, без неї жоден фінн не може влаштуватись на більш-менш пристойну роботу. З 20 багатих сімейств Фінляндії 18 — шведських і тільки 2 — фінські, дворянським званням позначені, головним чином, теж шведи.

Довгий час Фінляндія була під владою царської Росії. Тяжко жилося фінському народу під царським ігом. Наш гнівний Шевченко затаврував царську Росію, тюрму народів, де

від молдаванина до фіна
на всіх язиках все мовчить,
бо благоденствує...

У 1905 році разом з російським робітничим класом, пролетарями всіх пригнічених царизмом народів, боровся за своє національне і соціальне звільнення і фінський робітничий клас. Цю боротьбу підтримували більшовики, Ленін. В часи зустрічі з прогресивними письменниками Фінляндії в старовинній корчмі «Кемп» нам розповідали, що тут в січні 1906 року зупинявся Максим Горький. Він ховався тоді від царських переслідувачів. У Хельсінкі в ті дні відбувалися страйки, мітинги, спрямовані

проти царизму. Дізнавшись про перебування в Хельсінкі Горького, демонстранти прийшли в корчму «Кемп». Незабаром ближні вулиці були заповнені людьми. Максим Горький з другого поверху звернувся до демонстрантів. Він сказав декілька слів, які знав фінською мовою: «Волю Фінляндії». Фінни гаряче вітали відомого письменника, який в цих словах виразив їх прагнення; вони посадили Горького в сани і, запрягшись в них, повезли через усе місто на чолі всенародної демонстрації.

Та не отримали фінни тоді незалежності. Царизм жорстоко розправився і з російськими пролетарями, і з фінськими. І тільки коли в Росії була проголошена перша в світі соціалістична держава, безсмертний Ленін підписав декрет про самовизначення фінської держави. Фінський народ на чолі з пролетаріатом узяв владу в свої руки. Але місцева буржуазія, зрадивши надії трудового народу, запросила наймані війська з Німеччини, а потім і з інших європейських країн і за допомогою багнетів і куль задушила народну владу...

Йшли роки. Закінчилась друга світова війна. Вона навчила розуму багатьох політичних діячів. Знайшлися і серед фінських політиків люди з тверезим розумом, з поглядом у майбутнє. Вони змушені були здійснити волю простих громадян Фінляндії — налагодити нормальні відносини з нашою країною.

Ось ми побачили перших фіннів. Поїзд підійшов до прикордонної фінської станції Вайніккала. Нас ввічливо вітають фінські прикордонники, представники таможні. На невеличкому пероні люди. Поки що ми нічого визначити не можемо. Мабуть, жителі прикордонної станції не вперше зустрічають радянський поїзд. Їдуть радянські туристи, не перші і не останні. Ще пройде не один поїзд, проходить тут він кожен день в Хельсінкі і назад. А ми вже готові з ними поговорять, познайомитись. Але як познайомитись, коли не розумієш ні одного фінського слова? Залишалось одне — дивитись.

Фінляндія — капіталістична країна. Але як ми не придивлялися до натовпу на станції — капіталістів ми не побачили. До речі, скажу наперед, за всю нашу подорож по Суомі ми і не зустрілись із справжнім капіталістом. Чи тому, що їх дуже мало в країні, чи тому, що вони не бувають там, де бувають звичайні трудівники, хто знає...

Мабуть, пояснюється це і тим, і іншим. Ми їх не побачили, але їх твердо руку відчули повністю.

На вокзалі ходили і стояли жінки і чоловіки, люди старшого віку і діти, одягнені скромно і легко, але, на наш погляд, дуже строкато. Зразу впало в очі, що не кожен рік шикують тут люди пальта і костюми і не з першосортного матеріалу. Швидко ми вийшли з вагона. Наших товаришів можна було пізнати здалека: одягнуті добротно, тепло, ніби зібрались на північний полюс, тоді як фінни, незважаючи на двометровий сніг і морозець, прогулювались в легких коротких пальтах і піджачках, шерстяних светрах. До нашого вагона підходить елегантний юнак. Лице відкрите, гарне, щось в ньому знайоме, але одяга виказує іноземця.

— Я Вадим Миколайович Корзов, агент туристського бюро, — звертається він до нас російською мовою.

Це був перший фінн, на якого ми напали з запитаннями. Корзов не встигав відповідати. Незадовго ми дізнались, що він росіянин за походженням. Хоч його родичі й не пам'ятають, коли поселились в Хельсінкі, у його сім'ї говорять російською мовою і не забувають російських звичаїв, російської культури. Сам він нещодавно демобілізований з армії і тільки завдяки тому, що знав російську мову, вдалося влаштуватися у недавно створеному бюро подорожей. Він член комсомолу, але, на жаль, відірвався від своєї організації. Та найбільше нас цікавила фінська мова. Всі туристи оточили Корзова і старанно записували в свої блокноти слово за словом, намагаючись засвоїти якнайбільше слів. Та це нелегка мова — і вона давалась нам не зразу.

А поїзд тим часом проходив станціями і полустанками, мчав через нескінченні фінські ліси, які звучать тут мецца; понад багатьма озерами — ярви, гримів на мостах над скованими льодом річками. І все це, на жаль, покрите глибоким снігом, тому що весна, яка вже була помітною навіть у Ленінграді, ще не збиралась зазирнути на південь Фінляндії. Нам було дуже жаль, що не можемо побачити знаменитих фінських озер. Їх же тут більше 60 тисяч. Літом вони дуже гарні і мальовничі. Як ми дізнались пізніше, вони приносять не тільки користь, але і велике горе.

Поїзд наш часто зупиняється. Скрізь людно, помітно, що в пасажирів збуджений настрій. І дійсно, фінни в цей

день святкували великдень. Були в гостях, а тепер поспішали додому. Вони з цікавістю дивляться на наш ешелон, на добротні суцільнометалічні вагони із зручними комфортабельними купе. Фінські вагони нагадують наші трамваї. Там нема купе — всю Фінляндію з кінця в кінець можна проїхати за 8 годин. Тому необов'язково в дорозі лягати спати.

Ми маємо можливість спостерігати фіннів у святковому вбранні і при доброму гуморі. Перше враження про одяг не змінюється — більшість людей одягається скромно, але зі смаком, на все наклала характерність легка спортивна форма. Видно, святкові банкети не відзначаються достатком, тому що на обличчях людей нема особливих веселощів.

Щедро посипався сніг, він рівний і тихий, лапатий і легкий, як вата. Сніг обгортає все. Нас зустрічають представники бюро, співробітники радянського посольства. Хоч вони вітають нас російською мовою, ми можемо відповісти їм фінською.

— Хюва пайва! ¹ — в один голос вигукуємо ми.

Радісні усмішки розливаються по обличчях наших знайомих.

— Олка хюва! ² — запрошують вони.

Ми в столиці Фінляндії. Хельсінкі (шведська назва Гельсінгфорс) — порівняно нестаре місто. Воно засноване в 1550 році на горбах, далекувато від моря. Пізніше місто було перенесене на південь до Фінської затоки, але з часом воно виростало, і зараз старе місто з'єдналося з новим і є його окраїною. Хельсінкі — типове західноєвропейське місто. Пізньої ночі ми побачили море різноколірних реклам і вітрин, але зустріли мало перехожих. Зате рановранці місто кипіло. Тут живе більш як 400 тисяч жителів. Це переважно робітники й службовці і більшість з них о 7—8 годині ранку поспішає на роботу. Ідуть пішки, їдуть трамваями, автомашинами. До речі, тут на кожному кроці зустрічаєш знайомі силуети «Побед» і «Москвичей». Нас зразу ж здивувала незвичайна тиша на вулицях, хоч рух був дуже жвавий. Ні авто, ні трамваї тут не надривають до хрипу своїх механічних пельок. Цікаво також, що регулювальників тут взагалі немає, лише на центральних

¹ Добрий день!

² Будьте ласкаві!

вулицях є світлофори. Рух на вулицях спокійний і організований. Ми бачили, як на глухій вулиці зустрілись дві автомашини. Вони обидві зупинилися, водії ввічливо привітали один одного, потім кожен запропонував поступитись першим на дорозі, і, нарешті, і, машини роз'їхались.

Нас вразили в Хельсінкі реклами і вітрини. Мабуть, власники крамниць дуже прагнуть швидше збути свій товар. Тут і рухомі моделі, і смішні блазні, і звірі, які пропонують вам новинки, і цілі натовпи манекенів, прибраних в дорогі костюми і плаття. Магазины міста дійсно таки забиті товарами. В найбільшому універмазі акціонерного товариства, де головну роль грає власник Стокман (універмаг так і зветься: Стокман!), ви можете, пройшовши всі вісім поверхів, одягнутись з голови до ніг, зробити модну зачіску, купити все — від дрібниці до нового, дорогого гарнітура меблів. І всі ці товари не фінські. Вони завезені з Швеції, Англії, Німеччини. Власних виробів у Фінляндії дуже мало.

Головним багатством фіннів є ліс. Ще в дорозі ми бачили, з якою любов'ю піклуються фінни про лісове господарство. Ми не бачили ні одного деревця, яке валялося б на землі і гнило. Деревина дбайливо розробляється. І все це йде головним чином (і папір, і целюлоза, і будівельні матеріали) в ненаситні трюми багатьох пароходів, які прибувають у фінські порти з різних країн світу.

Ми нічого не думали купувати, та вже в перший день оглянули універмаг Стокмана. Тут є непогані речі. Але все ж, детально ознайомившись, бачиш, що не таке вже воно все тут доброякісне, яким здається на розкішних вітринах. Загальнодоступні лише ті товари, які не відзначаються ні зовнішнім блиском, ні добротністю. Добрі товари такі дорогі, що стає якось не по собі. За звичайний середньої якості радіоприймач робітник повинен заплатити дві чи навіть більше місячних зарплат.

Почувши російську мову, до нас підійшла якась жінка. Вона розуміє російську мову, тому що її родичі — вихідці з Росії. Радісно розбалакались. Жінка, як стало зрозуміло, хотіла купити сиңу-школяру осіннє пальтечко.

— І що ж? — поцікавились ми. — Вибір великий.

Жінка зітхнула.

— Вибір є, але спробуй купити. В нашій сім'ї двоє дітей. Працюємо ми з чоловіком, а коли треба купити дити-

ні щось із одягу — ціла подія. Ось всю зиму складали, а не вистачає навіть на поганеньке пальтечко.

Ми йдемо містом. У кожному кварталі сотні великих і малих крамниць. Більшість з них — малесенькі будки. І скрізь одне й те ж — нейлонова дамська білизна, різні дрібниці домашнього вжитку. Куди не зайдеш, ти єдиний покупець, на тебе з надією дивиться власник цієї мікрокрамниці, ти бачиш біль і розчарування торговця, коли виходиш, нічого не купивши.

В центрі міста — величезний будинок з сірими колонами. Це фінський сейм. Сюди може зайти кожен, окрім неповнолітніх. Але нас зустрічає лише старий службовець, який разом з екскурсоводом пропонує нам пройти залами сейму. Весь будинок зроблений із своїх, фінських матеріалів, прикрашений фінським мармуром і свідчить, що у Фінляндії є з чого будувати добрі споруди. Підлога і стіни в багатьох місцях оздоблені мозаїкою — в Фінляндії багато кольорового каміння. На символічній картині, викладеній на долівці, показані багатства країни: ліс, море, сільськогосподарські і промислові вироби.

У фінському сеймі засідає 200 депутатів. Це представники шести політичних партій. Від комуністичної партії — 41 депутат. Вони блокуються з двома депутатами народно-демократичної партії. Комуністична фракція сейму зараз має чималий вплив на вирішення державних питань. Серед депутатів — 34 жінки. Зал засідань суворий і величний. Тут 199 депутатських місць — кожен депутат має своє персональне місце. Праві партії сидять праворуч, ліві — ліворуч, середні — посередині. Двохсоте місце — голови. Депутати можуть говорити з трибуни і зі свого місця.

В залі голі стіни, оббиті матерією, і балкон для гостей. Кожен фінн може бути гостем в час засідань. Зала кругла. Над столом головуючого — п'ять скульптур: піонер, інтелегент, жінка з дитиною (майбутнє), релігія і праця. Всі вони голі — знак того, що перед законом вони рівні.

Голосування у фінському сеймі механізоване. Депутат натискає на одну з кнопок на своєму столі: «за», «проти», «утримався», і його голос зразу ж спалахує на загальній таблиці перед очима всіх депутатів і головуючого. Машина зразу ж підраховує і показує результат голосування.

На різних поверхах сейму кімнати для канцелярій, комісій, зали для відпочинку, нарад, кафе, їдальня, зали для засідань кожної партії окремо.

В перший день свого перебування в Хельсінкі ми побували в Національному і Зоологічному музеях. По всьому видно — відвідувачі тут не часті гості. Працівники обох музеїв з хвилюючою увагою зберігають дорогі експонати. В Зоологічному музеї ми дізналися, що у лісах Фінляндії багато хутрового звіра. Тут є куниця, а на півночі песець, лисиця, трапляються ведмеді. Живуть у лісах країни олені, лосі, борсуки, рись та інші звірі. Окрім того, в цьому цікавому музеї зібрані чучела звірів з усіх частин земної кулі. Особливо привертає увагу незвичайне чучело білого павича. В Національному музеї зібрані зразки матеріальної культури і мистецтва фінського народу. Ореолом реліквії огорнуті великі потерті лижви, на яких більш як сто років тому фінський фольклорист і етнограф, основоположник сучасної фінської мови Еліас Леннрот (1802—1884) обійшов майже всю Фінляндію і записав багато народних рун знаменитої «Калевали». Звичайний сільський лікар, син сільського кравця Леннрот глибоко розумів народну поезію і любив її до самозабуття. Починаючи з 1823 року і до кінця свого життя він невтомно подорожував по найглухіших куточках країни, записував народних співців «Калевали». Записано було дуже багато. Вибравши з цього найкраще, Леннрот систематизував руни, звів їх у єдину епопею безсмертної «Калевали», яка обійшла весь світ і зайняла гідне місце серед інших крапих світових утворів. Фінни гордяться своєю неповторною «Калевалою» і, безперечно, мають на це право. Ось чому й оточені таким ореолом прості поношені лижви Леннрота; його ім'я в народі користується великою повагою.

Фінни вміють цінити своїх знаменитих земляків. У центрі Хельсінкі на широкій площі біля вокзалу поставлено величезний пам'ятник видатному фінському письменнику Алексісу Ківі (1834—1872). На масивному постаменті з сірого фінського граніту — скульптура поета, бездоганно виконана скульптором В. Аалтоненом. На юному лиці поета глибока задума, в очах — мудрість і людяність. Небагато прожив Ківі, але його драма «Кулерво» за мотивами «Калевали», його роман «Сім братів» увійшли в скарбницю фінської і світової культури, тому що в них правдиво, з глибоким національним колоритом показане життя фінського народу. Заслуговує поваги той народ, який такими пам'ятниками увічніює своїх поетів,

але не можна не осуджувати місцеву владу за те, що біля такого чудового пам'ятника — істинного шедевра скульптурного мистецтва, — на широкій площі, де повинні цвісти і веселити людське око квіти і дерева, влаштована стоянка для авто і продаж пального.

По обіді ми поїхали дивитись місто. Спершу оглянули Сенатський майдан. Навколо чудові старовинні будівлі: університет, ратуша, православний собор.

Центральна вулиця і площа названі в честь Росії. Все тут величне і вагоме. Сенатський майдан — найкращий у місті.

Промислова частина міста зветься Серпаайлен. Тут вдень і вночі коптять димарі заводів. В затоці — корабельні. З них вже зійшло чимало кораблів, побудованих на замовлення Радянського Союзу. Ми побачили «Капітана Мелехова», якого фінські кораблебудівники будують для нашої країни.

Зустрілись ми з фінським робітником. Дізнавшись, звідки ми, один з робітників весело похитав головою, товариськи посміхнувся.

— Ми з любов'ю будуємо вам кораблі, — сказав він. — Замовлення з Радянського Союзу дають нам хліб — ми отримали роботу. Ми будемо раді ще не один корабель побудувати для своїх друзів.

Нічого й говорити, як ми були схвильовані цими словами рядового трудівника.

Найпівденніша частина Хельсінкі — над Фінською затокою. Тут на сімох великих островах розташована знаменита Свеаборзька фортеця, яка будувалась багато років, але ще до сьогоднішнього дня залишилась недобудованою.

В той день ми побували на міському стадіоні і в «Олімпійському селі». Цей стадіон був побудований у 1948 році для олімпійських ігор і дивує своєю монументальністю і величчю. До 100 тисяч глядачів вміщує стадіон. Над ним височіє стометрова стрімка башта, з якої в добру погоду видно все місто. Недалеко від стадіону побудоване ціле спортивне містечко — більш як 750 дач. Тут в дні ігор жили спортсмени з 56 різних країн. Після закінчення ігор ці дачі дуже покращили житлові умови жителів Хельсінкі.

Місто будується, але ви ніде не побачите на будівельному майданчику крана. Тут панує ручна праця. В розмові з робітниками з'ясувалось, що капіталістам з акціо-

нерних товариств вигідніше будувати вручну, дешевше найняти живу силу, чим купляти за кордоном складні машини.

Ростуть будинки... Але все ж житлове питання — чи не найпроблемніше для фіннів. Помешкання орендуються. Плата дуже велика. Вона забирає більш як чверть, а то й третину місячного заробітку. Дехто купує помешкання. Але навіть велика ціна, заплачена за житло, не звільняє власника помешкання від щомісячної високої орендної плати.

Побували ми і в курортному містечку. Це місто в зменшеному вигляді. Велика площа в лісистій місцевості розбита на ділянки по три сотих кожна. На ділянці — стандартний будиночок-крихітка з одної кімнати і ще маленької кухні. Це дача. Таку дачу кожен може найняти на місяць чи на ціле літо за чималу ціну.

Побували ми також на кондитерській фабриці капіталіста Фацера. Тут виробляються шоколадні цукерки, різні горошки, цукерки з начинкою і пластівці. Дві третини такої продукції дає Фацер.

В південній Фінляндії росте картопля, овочі, зернові культури. Тому в основі фінни харчуються продуктами власного сільського господарства. Добре налагоджене тваринництво дає багато молочних продуктів. До війни Фінляндія навіть вивозила чимало тваринного масла. Після війни — довозила. Зараз і не довозить і не вивозить.

Харчуються фінни дуже економно. Як на нас — то навіть дуже економно. Хліба з'їдають за день якихось сто грамів. На снідання — чай, кофе, шматок хліба з маслом, іноді варене яйце чи шматок сиру. І все. В обід — різні закуски без перших страв, на друге — риба чи щось м'ясне. Молоко чи узвар — на третє. Приблизно те ж на вечерю.

Тому зразу нам тут здалося не солодко, особливо без хліба. Але хлібосольні господарі швидко відчули апетит гостей і подавали нам на стіл, можливо, тижневі запаси свого хліба. А ми жартували, що пустим Фінляндію з торбами, і смакували сухим прісним фінським хлібом, який випікається тонкими коржами.

Нас годували в кращих ресторанах Хельсінкі. Для фіннів властиве самообслуговування. Коли зайшов у ресторан, підходиш до великого столу з закускою. Взявши посуд, вибираєш собі те, що подобається. Це дуже зручно,

пообідати можна швидко, ви не залежите від обслуги і вибираєте все за своїм смаком.

Але в ресторанах, навіть першокласних, мало відвідувачів. Для того, щоб все-таки приманити їх, власники ресторацій уміло рекламують свої заклади. Так, один з ресторанів «Каластаяторппа», що перекладається «Будиночок рибалки», розміщений на півострові, серед мальовничої природи, побудований за останнім словом архітектури. Тут зручно, світло, до ваших послуг великі зали, заслані килимами; з великих вікон ви можете скільки завгодно милуватись незвичайною красою північних озер, увечері вам покажуть аргентинських кафешантанних співачок і кубинських музикантів або віртуоза-спортсмена з Греції... Але для цього потрібне одне — великі гроші. Тому в цьому ресторані ми були майже самі, коли не рахувати якогось прилизаного, блідолицього жевжика, котрий щедро частував дорогими винами таких самих, як він, декількох дам невизначеного віку у надмодних платтях, в яких, мабуть, порядній жінці було б соромно залишитись навіть самій з собою.

Інший ресторан зветься «Кастікартано», тобто «Гостинний дім». Він подібний до будиночка багатого фінна і споруджений з жовтого тесаного кругляка. На порозі нас доброзичливо зустрічає бронзова фігура фінки з великою дійницею. Тут дійсно таки вам подадуть склянку свіжого холодного молока, але тут теж мало відвідувачів. «Можливо, фінни не люблять ресторанної метушні?» — подумали ми. Але ні.

— Для цього в нас тонкий гаманець, — сказав один із відвідувачів. Він дійсно-таки випив тільки склянку молока і, облизавшись, пішов з «Гостинного дому».

Ми прибули до Фінляндії через декілька днів після загального страйку. Ще в дорозі до Хельсінкі нам розповідали про ці події. Виходить, 20 днів у всій Фінляндії «не вертілись колеса». Це було гасло страйкуючих. І дійсно, ні одне колесо, біля якого стояв робітник, не крутилось. Коли в ці дні на рейки виходив трамвай — його вів також власник. Коли рухалось авто — його вів також власник. Робітники вимагали підвищення заробітної плати.

Коли був прийнятий закон про підвищення цін на хліб, умови життя робітників стали нестерпними. Робітники висунули вимогу: збільшити оплату праці на 12 ма-

рок в час — рівно на стільки, скільки треба було витратити в зв'язку з дорожнечею хліба. Боротьба робітників закінчилась успіхом — витрати, зв'язані з дорожнечею хліба, лягли тепер на капіталістів.

Тому ми в ті дні бачили гордых, повних віри в свої сили людей на вулицях фінської столиці.

Але Хельсінкі — не вся Фінляндія. Тільки перебування в інших містах країни дало нам можливість повніше дізнатись про фінський народ, про його заповітні мрії. З Хельсінки ми поїздом виїхали в найстаріше фінське місто, в минулому столицю країни — Турку (Або).

Кажуть — де один українець, там пісня, а де два — там вже хор. У нашій групі половина українців. Тому ще не промайнули за вікном вагона тепер вже знайомі нам околиці Хельсінкі, а вже хтось почав замрійливу українську пісню.

Я побачив, що один натоптаний мужчина, до речі, люди такої комплекції зрідка зустрічаються в Фінляндії, незадоволено глянув з-під пенсне. А потім, коли пісня заповнила весь вагон, він устав і демонстративно вийшов у коридор. Наші товариші цього не помітили.

Коли закінчили пісню, я запитав у нашого гіда:

— Можливо, у вагоні не дозволяється співати?

— Так, — сказав він, — в нас це не заведено.

Але не встиг я розтлумачити це товаришам, як до нас підійшла літня жінка.

— Ні, співайте, — попрохала вона. — Нам всім дуже подобається.

— Олка хюва!

Українська «Сусідка» вийшла в нас не гірше, ніж у самого Верьовки. Нам так і сказали:

— У нас нещодавно виступав український народний хор. Дуже сподобався фіннам.

Непомітно повернувся на своє місце і читач газети. Він вже не читав, а разом з усіма зацікавлено слухав.

— А що таке українці? — запитав він потім. — Це, мабуть, губернія така?

Йому охоче пояснили. Побачили б ви його здивування.

— 40 мільйонів? — вигукнув він. — Це стільки, як у Франції! Співайте, співайте, будь ласка. До речі, привіще мов Пакканен. Я власник крамниці.

Так українці отримали право голосу в Суомі, і навіть

Мороз (пакканен — фінською мовою мороз) поставився до нас дружелюбно.

Поїзд мчав засніженими лісами. То тут, то там на нешироких галявинах біля озер тулились будиночки під червоною черепицею — це фінські хутори. Тут сіл нема.

Аж ось жінка, котра могла говорити російською мовою, сказала:

— Порккала.

— Порккала-Удд? — зацікавилися ми. В пам'яті ще жили дні, коли, згідно з рішенням Радянського уряду, Порккала-Удд передали фіннам.

— Ми дуже задоволені. Ми дуже вдячні Радянському урядові.

— Мир — добре, — додав сяючий Пакканен і красномовним рухом стис обидві руки.

Потім ми часто і від багатьох фіннів чули про велике задоволення цим миролюбним актом Радянської держави.

Поїзд підійшов до Турку. Нас зустрічала тут одна людина — Тойво Тойвонен. Зате проводило з вагона чимало фінських друзів.

Турку цікаве місто. Це одне з найстаріших міст у Фінляндії — йому більш 800 років. Тут головний експортний порт країни. Нас приймав сам начальник порту. Він з гордістю показував порт. Потім запросив нас в робітничу їдальню на склянку чаю, де ми поговорили з портовими робітниками, які всіляко виказували нам свою дружбу і повагу. Вони охоче фотографувались з нашими туристами.

— Мир! Вічний мир! — повторювали вони магічне слово, яке ми прекрасно розуміли без перекладача.

Знайшлося тут чимало людей, які розуміють російську мову, були і росіяни.

— Фінни дуже раді, що настав бажаний час великої дружби з Радянським Союзом. Всі розуміють, що до Радянського Союзу можна ставитись з повною довірою, — сказав нам один портовий вантажник.

В Турку є університет. Перед входом задумливе погруддя Алексіса Ківі.

Побували ми і на керамічній фабриці, де сотні робітників, переважно жінок, загнаних в низькі напівтемні будки, кустарним способом роблять простенькі, але чудові, властиві для фінського народного мистецтва вази, різний

посуд, іграшки. Ми дарували робітницям і робітникам значки і поштові картки. Вони дякували, але розмовляти було важко. Тим часом я, взявши шматок глини, виліпив звичайного гриба. Я показав його дівчатам, які розмальовували вазу. Одна з них щедро розфарбувала грибок. Почувся веселий сміх. Знайшлися такі, що знали російську мову, зав'язалася дружня, безпосередня розмова. На прощання нам подарували попільнички власного виробництва. Ми подарували їм свій гриб. Його зразу ж поставили на видне місце, де експонуються вироби фабрики, і хтось з робітників сказав:

— Він буде стояти до вашого наступного приїзду. Приїжджайте, дорогі друзі, ми завжди будемо раді вам...

В минулому сторіччі Турку було зовсім дерев'яним містом. Не раз воно горіло. Після останньої пожежі у 1827 році від усього міста залишилась тільки одна вулиця. Вона збереглась і до сьогодні. Ще до 1941 року вулиця була заселена, тепер ця вулиця — музей кустарної промисловості. Мешканці Турку люблять її, охоче показують гостям. З особливим захопленням розказує про неї Тойво Тойвонен. Він безмежно закоханий у своє місто. Іде попереду, а ми, закохані в Тойвонена, за ним, боячись пропустити хоч одне його слово.

З Тойво Тойвоненом ми потоваришували не зразу. Спочатку цей високий, плечистий мужчина, вагою в 117 кілограмів, одягнений в сіро-зелену форму з якимись незрозумілими петлицями, видався нам схожим на поліцай. Це насторожило, хоч добрі сіро-голубі очі його дивились радісно і приязно. Потім з'ясувалось, що пан Тойвонен не поліцай, а звичайний вагоновожатий і що він просто з роботи прийшов на вокзал зустріти нас. Він, як патріот і знавець історії свого міста, добровільно і безплатно працює в бюро подорожей. Він втомився на роботі, але не міг відмовити собі у задоволенні зустріти нас і поводити по місту. Під час вечері Тойво Тойвонен гаряче вітав нас — гостей міста Турку. Він сказав:

— Це вже друга делегація з Радянського Союзу, яку мені пощастило вітати від імені населення Турку. Ми кожен день приймаємо багато туристів, але до нас ще не приїздили радянські люди. Ми чекали вас з великою зацікавленістю і зустрічаємо з симпатією. Ми хочемо жити в дружбі з радянськими людьми, і ніхто, ніяка сила не перешкодить нам дружити. На власній шкурі ми

впевнилися, що недобросусідські відносини щастя не приносять.

Цими словами пан Тойвонен завоював і наші симпатії. Потім з'ясувалось, що вагоновожатий дуже весела, дотепна людина.

— Наше місто, — сказав він, — друге у Фінляндії. Коли ви будете в Тампере, там вас почнуть переконувати, що Тампере — друге місто. Але ви не вірте їм. В Турку живе 110 084 жителі, а в Тампере — тільки 109 994. Правда, декілька років тому в Тампере було двома особами більше. Це було після того, як в Тампере побувала одна наша делегація. Але ми вчасно зрозуміли свою помилку і більше делегацій до сусідів не відряджаємо. І от вже декілька років твердо тримаємо першість.

Ми не могли не поцінувати тонкого гумору Тойвонена і сміялись на кожному кроці.

Нас зворушувала увага, з якою ставився до нас Тойво Тойвонен.

— Ми, прості люди Фінляндії, ніколи не ставились вороже до радянських людей. Зараз ми просто щасливі, що між нашими країнами встановились хороші дружні взаємини. Ми надіємось, що з кожним роком вони будуть міцніти...

Одного разу Тойвонен сказав:

— Найбільша моя мрія — побувати в Радянському Союзі. І я певен, що мені усміхнеться щастя побачити вашу велику країну і ваших людей.

Ми від всього серця запросили Тойво Тойвонена до себе в гості.

В Турку ми оглянули міську народну школу. Це була вже друга школа, яку ми бачили, тому хочеться хоч трошки поділитися враженнями про народну освіту Фінляндії. У Фінляндії затверджено законом початкову освіту. Кожен маленький фінн і фіннка зобов'язані закінчити народну шестикласну школу. Тут вони навчаються безплатно, у багатьох школах навіть отримують безплатний сніданок. Але після закінчення початкової школи доля юних громадян складається різно. Батьки одних, більш заможні, можуть віддати своїх дітей в середню школу, ще заможніші — в класичну гімназію. Бідніші віддають своїх дітей у ремісничі школи, а зовсім бідні — на початковій школі закінчують свою освіту. Нам сказали, що таких у Фінляндії, на жаль, немало.

В Турку побували у початковій школі, а в Хельсінкі — в середній. В початковій школі навчається 1100 учнів, дівчаток і хлопчиків. Педагогічний колектив складається з 40 вчителів. Класні кімнати просторі, світлі, обладнані наочним приладдям, малюнками. Меблі легкі, зручні, кожна парта розрахована на одного учня. В початковій школі велика увага надається політехнізації. Для дівчаток є клас-кухня, де вони вчать виконувати різні роботи по домашньому господарству.

Велика увага в школах надається фізичному вихованню. У школі в Турку напу увагу привернув спортивний зал. Він складається з трьох залів, поділених легкими гофрованими стінками, які легко приймаються. В першому — простора їдальня, у другому — спортивний зал з різноманітним обладнанням, в третьому — просторий театральний кін. Коли прибираються перегородки, перед вами величезний концертний зал.

В початковій школі діти вчать фінську і шведську мови, отримують загальноосвітні відомості, деякі політехнічні навички. Значну частину часу займає викладання закону божого.

Середня школа в Хельсінкі — експериментальна. Не можна не відзначити оригінальності школи і значних її зручностей. В школі нема коридорів. Посередині приміщення — великий зал з партами, які є ящиком для книжок і речей школяра. Кожен учень має свій ящик. Учень приходить до школи, роздягається у вестибюлі, заходить до залу і кладе свої речі в ящик під своїм місцем. Навколо залу в два поверхи розміщені класні кімнати. Учень не має визначеного класу. Після кожної перерви він переходить з класу в клас, які устатковані для кожного предмета окремо. І треба сказати, що кожна класна кімната дійсно відповідає своєму предмету. В кімнаті природознавства — справжній музей. Клас фізики і хімії — це складні, добре устатковані лабораторії, де учні роблять досліди. Є в школі ряд добре обладнаних політехнічних майстерень. Школа готує дітей для вступу в політехнічні вищі учбові заклади.

У великому залі є кіноекран. Тут для учнів систематично показують художні та наукові фільми. За кіноекраном — просторий спортивний зал. У класи на другому поверсі ведуть легкі ажурні сходи.

Праця вчителя оплачується ненабагато вище від праці

робітника. Щоб отримати пенсію, яка становить дві третини заробітної платні, учитель повинен пропрацювати не менше 30 років і дожити до 63-річного віку.

Кожен день життя Фінляндії все більше й більше розкриває перед нами картину народного життя. У Тампере ми прибули в суботу, коли вже закінчилися всі роботи. У суботу раніше, ніж звичайно, закінчується робота в установах, зачинаються магазини. Знову все оживає тільки у понеділок. А в понеділок у першій половині дня ми повинні були вже виїхати в Хяменлінну. Ми вже знали, що фінни уміють по-своєму використовувати вихідний день. Вони сидять дома, і в неробочий день вулиці, на подив, тихі і безлюдні. Тому ми боялися, що якраз Тампере, місто, яке дружить з нашим славним Києвом, ми так і не побачимо. Справді, ми тут повинні були відвідати тільки одне підприємство — костюмну фабрику.

І хоч так воно й вийшло, ми все ж саме тут найбільше відчули, хто такі фінни, чим вони живуть, як вони живуть.

Костюмна фабрика нічим нас не здивувала — тут переважає тяжка ручна праця. Над швейними машинами горбляться старі й молоді робітниці, які виконують набридливу до запаморочення одну якусь операцію. Із сантиметровими стрічками через плече метушаться біля столів розкрою бліді, позеленілі від багаторічної роботи в задушливих і пропилених цехах майстри.

Ідилію виробництва повинна відображати символічна картина в одному з цехів фабрики. На цій картині зображений стрункий юнак у божественній лівреї з ясним лицем, який своїм посохом прикриває лева і ягня, що мирно сплять. До того ж ягнятко довірливо притулилось до лева і, напевно, почуває себе, як у бога за пазухою.

Ми запитали в одного робітника, що означає ця картина. Робітник загадково посміхнувся і, озирнувшись, відповів:

— А це наша дружба з господарем.

Робітники охоче з нами розмовляли, із вдячністю й цікавістю приймали сувеніри на згадку.

Ми заговорили з однією літньою робітницею.

— Скільки ви заробляєте за день?

— П'ятсот, іноді шістсот марок.

— І всі так заробляють?

— Ні, молоді заробляють до тисячі.

— Цього вам вистачає на життя?

— Повинно вистачати. Сяк-так годуєшся, за куток платиш, а про одержу й не згадуєш.

Шкода, що не зустрілися ми з самим левом — господарем фабрики. Мабуть, у нього вистачає не тільки на хліб і оплату кутка в чужому помешканні, а й на те, щоб посидіти в ресторациї «Каластаяторппа» на мальовничому березі затоки.

Усьому світові Тампере відоме тим, що тут у грудні 1905 року відбулася відома Таммерфорська конференція більшовицької партії, яку підготував і провів В. І. Ленін. До того ж Ленін тривалий час жив у Тампере у помешканні сім'ї Блонгвіст, Емілії та Артура.

Приміщення, в якому проходила конференція, зараз належить профспілці. Тепер тут Будинок спілок. У 1946 році за ініціативою фінських прогресивних кіл на одному з поверхів будинку, там, де проходила конференція, організований музей В. І. Леніна.

Особливе й неповторне почуття охопило кожного з нас, як тільки ми перестушили поріг невеликого, але любовно організованого фінськими товаришами музею. Здавалося, наче в одну мить відбулося дивне перетворення, і ви з чужого міста потрапили додому, туди, де все таке дороге серцю, де вічно живе дух великого Леніна.

У музеї з хвилюючим піклуванням і любов'ю зібрано дуже багато матеріалів про безсмертного вождя революції. Довго стоїмо ми в невеликій кімнатці, де більше як два місяці жив Володимир Ілліч. Не можемо відвести очей від скромного, маленького стола, на якому народилися безсмертні сторінки ленінських творів. Нас приємно вразило те, що, хоч у місті в цей день було майже безлюдно, тут, у музеї Леніна, було багато відвідувачів. Фінни знають і люблять великого Леніна. За час існування музею його відвідали тисячі людей. Якраз про це тепло й сердечно говорить працівник музею Ханнес Югонен, якому в юності пощастило бачити великого вождя трудящих. У книзі відвідувачів ми залишаємо гарячий відгук про музей, сердечно дякуємо його працівникам.

Тепер ми іншими очима дивилися на Тампере. Воно відразу посвітлішало, стало привітнішим. Ми підіймаємось на вишку і оглядаємо панораму міста. Воно лежить

поміж двох великих озер, які з'єднуються між собою порожистою річкою. Ці озера — одне вище, а інше нижче — зараз сплять під засніженою кригою. Кажуть, літом вони надзвичайно гарні, ними гордяться тамперці. Але не тільки радість приносять вони мешканцям. На березі Верхнього озера ми побачили пам'ятник, який нас дуже схвилював. В. Аалтонен — кращий скульптор Фінляндії — створив фігуру жінки, яка з невимовним розпачем і горем простягла руки до бурхливих хвиль озера. На цю скульптуру не можна спокійно дивитися. Це пам'ятник 138 фінським громадянам, які у 30-х роках загинули під час шторму при аварії катера. Це були, головним чином, діти, які поверталися з школи на вихідний день до родинного вогнища.

На річці, яка не замерзає, зимують тисячі диких качок. Вони разом із голубами виходять на набережну, беруть їжу з рук людей. Ми думаємо, що багато років тому так само виходив на берег Ленін і сипав зерно довірливим гарним птахам...

Вихідний день у Тампере випав для нас надзвичайно щасливим. Ми зустрілися з Ейно Лайне. Секретар міського комітету Комуністичної партії, один з видатних діячів Комуністичної партії Фінляндії, товариш Лайне дуже розумна і симпатична людина. Він знає всього декілька російських слів, не більше, ніж ми на той час знали фінських. Але це нам не зашкодило дуже сердечно поговорити. Ейно Лайне розповів нам, як росте серед народу авторитет Комуністичної партії, особливо великою довірою до комуністів пройнялися фінські трудівники у дні загального страйку. Ця довіра весь час зростає. Ми дізналися про те, як Комуністична партія керує профспілками, про те, яку зрадницьку, підлу роль під час страйку відіграли соціал-демократи, дізнались про розкол у цій партії. Найпрогресивніша й чесна частина соціал-демократів більше й більше починає розуміти зрадницьку політику керівників цієї партії.

Під час страйку партія аграрників намагалась розколоти робітничий клас і селянство, робила все, щоб задушити страйкуючих голодом. Але селяни не пішли за ними. Під час страйку вони постачали міста сільськогосподарськими продуктами.

За містом на кошти робітників — членів спілки фінсько-радянської дружби — побудований робітничий клуб.

В клубі є зал і сцена, кімнати для гуртків художньої самодіяльності. Коли ми приїхали ввечері, тут уже було багато людей: молодь, старі робітники і робітниці. Зустріли нас дуже привітно, і ми відчули себе наче в рідній сім'ї, серед близьких нам людей. Приїхав на цей вечір і Ейно Лайне зі своєю жінкою Анною-Луїзою. Мене незабаром оточила весела дітвора. Діти — майбутнє кожного народу. Майбутнє Фінляндії теж у руках цих допитливих, чудових дітей, очі яких горять любов'ю і повагою, коли вони дивляться на пломеніючу радянську червону зірку.

Тут ми говорили з багатьма. З'ясувалось, що життя трудящих не зовсім таке безтурботне й щасливе, як нас намагалися запевнити екскурсоводи. Робітник з великими труднощами заробляє 25—35 тисяч марок. Цих грошей вистачає лише для того, щоб сяк-так прогудуватися, жити ж доводиться в тісній, хоч і дорогій квартирі, одягатися — у що доведеться. Один робітник-росіянин із сльозами на очах казав:

— Уже багато років ми всією сім'єю економимо на кожній марці з єдиною метою — повернутися на батьківщину моїх батьків, у Радянський Союз, але заощадження наші ще мізерні. Та я все ж вірю, що наступить час, коли я і мої діти побачимо і поцілуємо рідну землю.

Важко було чути слова цієї вже сивіючої людини з добрими, чесними очима і великими натрудженими руками...

У Фінляндії живе багато росіян. І це зрозуміло: у минулому обидві країни були тісно зв'язані. Сюди часто втікали політичні противники царської Росії. Про рідну землю мріють навіть ті, хто ніколи в житті її не бачив. Але є тут і ті, кому довелося в дні революції втікати від народної помсти.

Про свою тяжку долю розповідали жінки. Вони у Фінляндії основні годувальниці. Капіталісти охоче беруть їх на роботу. Праця жінки і підлітка оплачується на третину дешевше, ніж праця чоловіка. Ми зрозуміли, чому на всіх підприємствах, де ми побували, працюють, головним чином, жінки. Нам стало шкода тих чоловіків, котрим припала скромна роль домашньої робітниці в найманому помешканні.

Другий тиждень ми подорожуємо по Фінляндії. Ми вже трохи призвичаїлись до життя країни, навіть

цікавимося фінськими новинами. Кожен день заглядаємо до газет, хоч розуміємо тільки окремі слова. Спочатку ми ніяк не могли звикнути до того, що фінська газета на 20 сторінок і навіть більше заповнена чим завгодно. Наприклад, вас не може не здивувати, що замість серйозної передової ви натрапляєте у фінській газеті на стрункі жіночі ніжки в якихось особливих панчохах з закликом якогось акціонерного товариства чи окремого торговця купити цей товар тільки в їхньому магазині.

Весь час, поки ми були у Фінляндії, фінські газети на всі лади висвітлювали одну подію. Католицький священник Канерво згвалтував дівчинку. Через деякий час його злочин було викрито і його засудили. Із газетних шпальт понуро дивилася вузьколоба, з широкими щелепами людина. Це, виявляється, не перший такий «подвиг» Канерво. Раніше він був місіонером в Африці. Були в газеті й портрети потерпілої Аври Гілья.

З нетерпінням усі чекали вироку. Це почало цікавити й нас. Ми чекали, що цьому негіднику відміряють не менше 10 років. Але нам довелося розчаруватися — Канерво засудили лише на один рік тюремного ув'язнення. Обізнані фінни запевняли нас, що Канерво незабаром буде на волі.

Нас цікавило, про що люди говорять на вулицях, в трамваях. Літній худорлявий фінн про щось весело розповідав, слухачі сміялися. Сміх не дуже характерний для фіннів, і ми зацікавилися оповіданням. Наш перекладач охоче переклав: висміювали одного капіталіста.

— Зайшов сьогодні він у наш магазин, і ми запропонували йому наші вироби. Дві години він нюхав їх, але не купив. Нарешті попрохав: «Дайте мені обрізочків на сто марок». — «Та що ви? З вашими грошима?» — «Ой, де ті гроші», — ледве не заплакав володар трьох великих будинків і пішов геть, так і не витративши навіть ста марок.

Прибули ми в губернське місто Хяменлінну. Зупинилися в знаменитому готелі «Ауланко», кілометрів за чотири від міста. Ще один бік життя розкрився перед нами. «Ауланко» — комфортабельний, світлий, розкішно мебльований готель, розміщений серед мальовничих озер і віковичних лісів. Але і це не приваблює постояльців. У ресторації, окрім нас, був якийсь лінивий і нудьгуючий

американець. За сусіднім столом він годинами просиджував над оленячими відбивними.

Проте, кажуть, влітку тут людно. Але ні фінський робітник, ні селянин не приїжджає в цей райський куточок. Ім це не по грошах. «Ауланко» — це готель для іноземців.

Хяменлінна — невелике мальовниче місто, оточене зі всіх боків озерами. Це типова для середньої Фінляндії сільськогосподарська місцевість. Тут немає промислових підприємств. Але тут ми ознайомились з училищем народного мистецтва, яке виховує кадри для всієї Фінляндії. В училищі, яке вже має свою історію й традиції, навчаються 200 дівчаток. Тут вони вчаться робити кустарним способом різні предмети народного вжитку. Без перебільшення можна сказати, що це училище є охоронником народного мистецтва Фінляндії.

Юні фінки продемонстрували свою роботу. Кожна з них, подібно до працюючої героїні «Калевали», вийшла в чудовій сукні, зітканій і пошитій власними руками за власним малюнком.

Нам показали фінські килими, різні матеріали, створені маленькими дівчачими ручками. Коли бачиш усе це, ще більшою повагою проймаєшся до працюючого, талановитого північного народу.

Ми їдемо в місто Лахті. Лахті — наймолодше місто Фінляндії, йому лише 50 років, але воно швидко росте і по кількості населення уже стало четвертим містом країни. Недарма на центральній площі міста споруджений чудовий пам'ятник — три ластівки, які є емблемою міста. Три металеві ластівки, торкаючись крилом хвилі, нестримно мчаться вперед.

Це символізує нестримне зростання самого міста. Лахті — місто деревообробної промисловості. Лісу тут багато, сплаве його чудовий, до міста підходить морська затока, — отже, є всі можливості для розвитку й розквіту цього молодого, але із своїм характерним обличчям міста. Як тільки ми прибули, нас запросили в міську ратушу.

Фінляндія поділена на 10 губерній, на чолі губернії стоїть губернатор. У містах Фінляндії на основі віковичної традиції діють комунальні управи, які, як і сейм, вибираються загальними виборами на трирічний термін. Таких громад у країні 550, вони мають право широкого

самоуправління, навіть до прийняття законів про податок і місцеве будівництво і т. д.

Про роботу міської управи міста Лахті нам детально розповів мер міста адвокат Олаві Каяла. Зустрів він нас дуже радісно, як давній знайомий. Мер побував у Радянському Союзі і, зокрема, у нас на Україні. Йому особливо приємно було привітати в своєму місті нас, українців.

— О, у мене на Україні багато друзів,— сказав Каяла.— Металурга Якименка знаєте? Чудово! Передайте йому, будь ласка, сердечне вітання.

Олаві Каяла підвів нас до металевої скульптури, яка стоїть у його робочому кабінеті. «Населенню міста Лахті від колективу ордена Леніна заводу «Запоріжсталь». Місто Запоріжжя. Вересень, 1953 р.»

— Запоріжжя — брат Лахті,— схвилювано сказав Каяла. І розповідає одну з чудових легенд нашого часу.

— За скандинавським звичаєм, міста нашої країни братаються з містами інших країн. Нас у роки війни і після війни хвилював героїзм радянського народу. Мешканці Лахті вирішили побрататися з якимось радянським містом. Ми — деревообробники і звернулись з проханням зв'язати нас з якимось із міст, де розвивається деревообробна промисловість. Їх, як нам відомо, немало в Радянському Союзі. Незабаром на наш заклик відгукнулися запоріжці. Ми радісно прийняли їхню відповідь. Запросили представників Запоріжжя в гості. І ось до нас прибуло п'ять веселих українців. Весь тиждень вони гостювали в нас, оглядали місто і дуже нам сподобалися. Ми всі з великим задоволенням встановили братерство з містом, де живуть такі чудові люди. Ми розпитували, як у Запоріжжі поставлена деревообробна промисловість, а гості тільки посміхалися, все відмовчувалися або говорили, що Запоріжжю в цьому відношенні далеко до Лахті. Незабаром ми також поїхали в Запоріжжя. І тільки тут ми побачили, що в Запоріжжі живуть металурги і машинобудівники. Нас вразив Дніпрогес, ми були просто приголомшені кількістю заводів у цьому місті, нас зачарував безкрай український степ. Ми безмежно гордимось тим, що у нас такий міцний, такий славетний і надійний брат...

У Лахті є меблева фабрика «Аско». Тут в основному виробляються меблі для Фінляндії. Дійсно, в магазинах ми вже бачили меблі з маркою цієї фабрики. Тепер

ми познайомилися з виробничим процесом. На фабриці в основному всі процеси механізовані, але є ряд процесів, погано механізованих. Так, вручну збираються пружинні матраси в приміщенні, повітря якого отруєне наощама різних лаків, фарбують меблі.

Гарне враження залишилося у нас від огляду паперової фабрики в містечку з поетичною назвою Валкеакоскі (Білий водоспад). У нашій групі було декілька працівників паперової промисловості Білорусії. Оглянувши машини і процес виготовлення паперу, вони сказали, що фабрика в Валкеакоскі механізована не гірше, ніж наші фабрики, і виробляє високоякісний папір.

Особливо сподобалася нам тут організація побуту робітників. На фабрику робітник приходить у чистому одязі. У роздягальні кожен робітник має свою шафу з двома відділеннями. В одному він вішає чистий одяг, а з іншого бере робочий. Є на фабриці механізована їдальня. Вона базується на повному самообслуговуванні.

Фабрику і місто нам показував інженер Олексій Іванович Керисало. Він добре розмовляє російською мовою, бо за походженням росіянин, його батьки з незапам'ятних часів заїхали у Фінляндію.

— Хоч у нашій сім'ї не лише росіяни, — говорив Олексій Іванович, — але у нас усі поважають і знають російську мову і звичаї.

У місті Нейпала ми оглянули лісопильний завод. Це завод сучасної техніки — тут у дві зміни зайнято всього 120 робітників. Вручну робітники тільки заганяють із широкої річки дерев'яні колоди на зубчатий конвейер. А вже потім геть до того, поки готові дошки, бруси, шпали не потраплять на просторий склад, — усе робить машина.

На заводі нічого даремно не пропадає. Тирса і обрізки січуться на дрібну січку і на конвейерах подаються у великий цементований колодязь. Звідти січка потрапляє у величезні чани, вариться, перетворюється в кашу і йде на складні агрегати. Після складного механічного процесу із верстата вилітають величезні листи дорогоцінного будівельного матеріалу. Це щось середнє між картоном і лінолеумом.

І на цьому заводі нас радісно вітали робітники й інженери, охоче показували всі процеси, відповідали на всі

запитання, як тільки можна, підкреслювали своє дружнє ставлення і повагу до радянських людей.

Фінни дуже люблять спорт. Із вікна поїзда ви весь час будете бачити величезні трампліни, стадіони. В Лахті існує 47 спортивних товариств. Щорічно проходять понад тисячу різних спортивних змагань. Тут збудований найбільший у світі трамплін для стрибків на лижах.

У Вируем'які ми жили майже дві доби в інституті фізкультури, який існує з 1936 року.

Робота інституту зовсім не схожа на роботу наших інститутів фізкультури і спорту. Виховання кадрів фізкультурників тут провадиться в трьох напрямках. Перший: після закінчення середньої школи, а для жінок — народної. Бажаючі можуть вступити в інститут і навчатися, щоб стати майстрами спорту. Крім спорту, ніякі предмети не викладаються. Другий: міські комуні направляють сюди талановитих спортсменів, переможців спортивних змагань на термін від півроку й більше, і тут для того ж міста, який направив студента, готують викладача фізкультури. Третій: в інституті можуть навчатися всі бажаючі й школярі, коли їм зручно, у незначений час.

Інститут дає знання і тренує з гімнастики, лижного спорту, ковзанів, плавання тощо.

Скрізь, де ми були, ми бачили любов до спорту, і можна з упевненістю сказати, що він носить у країні масовий, всенародний характер.

Широко відома любов фіннів до музики. Як Сібеліус — улюблений композитор фінського народу. Ми скрізь чули це ім'я, ми бачили в школах любовно зроблені дитячими рученятами макети-плакати про життя і творчість цього видатного композитора. Ми дізналися й про те, що робітники, особливо молодь, створюють самодіяльні оркестри, які виконують часто складні симфонічні твори.

Нам випало щастя побувати на одному з таких концертів. У концертній залі міста Лахті був молодіжний робітничий концерт. На широкій сцені — біля 40 юнаків і дівчат, але нам сказали, це ще не повний склад оркестру.

Багато учасників працювало в нічній зміні. Керував оркестром відомий фінський диригент, кращий знавець музики Сібеліуса — Марті Сімілла. Російською мовою Марті Сімілла палко привітав нас і вже потім весь час,

оголошуючи якийсь твір, перекладав спеціально для нас.

Побували ми і в художньому павільйоні. Познайомилися з творчістю сучасних фінських художників. Якщо скульптура, особливо В. Аалтонена, заслуговує найвищої оцінки, то про живопис цього не можна сказати. Вона невиразна у фарбах (хоч фінська природа надзвичайно багата), в основному роз'їдена футуристичним штукарством. Так, нам показали картину, яка користується у знавців живопису найбільшим схваленням. На фоні криваво-червоної скатерки намальований жовтий кістяк засушеної риби з вилізлими очима. Вона нам, на подив одного з художників-фіннів, не сподобалася. Правда, він не залишився винним, заявивши, що йому зовсім не подобається радянське реалістичне мистецтво. І у відповідь на те, яким повинно бути мистецтво, подарував нам декілька фотокарток своїх скульптурних праць. На одній із фотокарток була зображена якась незграбна фігура на тонесеньких кривих ніжках, яка повинна була зображувати фізкультурника, а на іншій — шматок глини повинен був показати біг коня. Ну що ж, кому що подобається...

І ось останній день нашого перебування у Фінляндії. Увечері нас, українських письменників, запросили до себе прогресивні письменники Фінляндії. З радістю ми познайомилися з відомою прогресивною поетесою Фінляндії Ельві Сінерво, поетом Арві Туртіайненем, Юхані Конкка та іншими. Прийшли на зустріч і шведські прогресивні письменники. Відбулася сердечна дружня розмова представників двох літератур. Ми довідалися, що у Фінляндії, де всього 4 мільйони населення, живе й працює понад 200 фінських і біля 150 шведських письменників. Книжок у Фінляндії видається немало, але мізерними тиражами. Так, поезія виходить тиражем 500—1000 примірників, проза — 1000—3000 примірників. Книги шведською мовою виходять тиражем 100—300 примірників.

Оплачується праця письменника в залежності від збуту книжок. Книжки у Фінляндії порівняно дорогі, але письменник заробляє дуже мало, і тому навіть відомі майстри фінської літератури бідують.

Фінські письменники добре знають і високо цінують російську класичну літературу. Письменник Конкка переклав на фінську мову майже всього Гоголя, твори кращих сучасних російських письменників. На жаль, українську літературу фінни знають дуже мало. Більшість присутніх на зустрічі не знали навіть Тараса Шевченка. Зате з яким захопленням говорив про великого Кобзаря Конкка! Ми обмінялись книжками, пообіцяли активніше і серйозніше популяризувати твори один одного в своїх країнах. Немає сумніву, що в найближчі роки фінський читач познайомиться з літературою українського народу і полюбить її.

Ось ми знову на вокзалі в Хельсінкі, останній раз тиснемо руки тим, хто прийшов нас проваджати. Ми їдемо на південь, в свою рідну країну. Але ми не кажемо «прощай».

— Добридень, Суомі! — кажемо ми.

— Добридень, славний трудовий народ, вітаємо тебе, простора земле, вітаємо дружбу навіки між нашими країнами, поміж нашими миролюбними народами!

ЗУСТРІЧ У ТАМПЕРЕ

Довго лежать сніги в мальовничому фінському місті Тампере. Тануть вони тут поступово, в достатку живлять великі озера — Верхнє і Нижнє.

Між цими двома озерами протікає невелика, але бурхлива, порожиста річка. Обабіч неї і розташувалось місто. Зараз ця річка, загнuzдана греблями, несе свої води повільно, але не дає їм замерзнути навіть у найбільші морози.

Ми вийшли з музею Леніна. Цей музей створений руками фінських комуністів та всіх прогресивних людей сучасної Фінляндії. Він — гордість фіннів. Тут завжди багато людей і в холоди, коли на вулицях рідко зустрінете прохожого.

Ми вже встигли засумувати на чужині за Вітчизною і раптом... Здалося, що побували вдома. В музеї нас вітав рідною посмішкою добрих очей Ленін. З нами дружелюбно, по-братньому тиснучи руки, говорили працівники музею і його відвідувачі. Ми побачили і серцем відчули ту велику і незгасну любов до Леніна, що живе серед чесних фіннів.

І вулиці міста після цього здавались світлішими, привітніше схилилося над землею суворе північне небо, і стрічні не були вже незнайомими і чужими.

Блукаючи по місту, ми спинились на широкому мосту з голими скульптурами. Але не вони привернули нашу увагу. Ми задивились на ріку.

Качок на ній було тисячі, аж рябіло в очах. Вони плавали табунами, табуни ті то зливались в один, і тоді вся річка сіріла і переливалась від пташиних рухомих тіл, то враз той табун здіймався в повітря, і тоді під мостом ставало шумно від тріпотіння качиних крил.

Ми не відразу повірили, що то дикі птахи. Вони тим часом знову впали на воду. Кілька з них сіли на берег, відгороджений від річки металевною загорожею. Ми підійшли до качок.

Тут, у прибережному скверіку, стояла сивоволоса

жінка з великим кошиком у руках. Навколо неї, відтісняючи одна одну, збирались качки. Жінка сипала жменьками зерно, а птахи сміливо накидалися на нього.

Ми заговорили між собою.

— Отже бачиш — вони зовсім не дикі, — сказав хтось.

Почувши нашу мову, сивоволоса жінка враз випросталася, оглянула нас допитливим поглядом синіх, уже вицвілих очей.

— Ви — росіяни? — запитала.

— Так. — Ми були раді, що почули російську мову. — А ви, певно, наша землячка?

— Ні, корінна фінка. Але російську мову знаю і люблю.

Розговорились.

— А ці птахи — ваші? — запитав хтось.

Жінка з подивом глянула на нього.

— Чому ж мої? Цих птахів люблять усі. Вони лише на зиму злітаються в Тампере. А весною летять на лісові озера. І повернуться вже тоді, коли буде дозволено полювання. Хай тільки пролунають перші постріли — одразу з'являться у місті: знають, тут їх ніхто не займе.

Ми почали витрушувати свої кишені. Кидали нетерплячим птахам все, що у нас знайшлося: цукерки, печиво, грудочки цукру.

Жінка схвально хитнула головою.

— Руські теж люблять птахів, — сказала вона.

І, поставивши на землю свій напівпорожній кошик, несподівано розповіла:

— Давно це діялось. Я тоді ще була дівчинкою. Мешкали ми в будинку, що поруч теперішнього музею. Тоді жило у Тампере багато росіян.

Та найбільше мені запам'ятовся один — невисокий, кремезний, русявий. Ще в нас вдома сперечались — всі вважали його за фінна. Він щодня виходив ось сюди, на берег річки, і годував птахів. Я з цікавістю спостерігала за тим, як біля його ніг збирались згравю качки, а він дивився на них ласкаво. І тоді я почала разом з ним виходити на берег і годувати птахів.

Жінка зітхнула, закінчивши свою розповідь.

— І ось увійшло в звичку. Постаріла вже, дітей виростила, онуків діждалась, а звичку свою не зрадила.

Вона кинула кілька пригорщай птахам. А потім, подивившись на нас, сказала:

— Вже пізніше я довідалась, хто була та людина, що так любила птахів. То був Ленін.

І очі старої фінки спалахнули. Вони щедро випромінювали і законну гордість, і бережну любов до того, чие ім'я зігриває кожну чесну людську душу.

ТИЖДЕНЬ У БРАТНІЙ ЧУВАШІ

Між Горьким і Казанню, на побережжі мальовничої Волги, розкинулись обігріті теплом людського труда квітучі землі братської Чувашії. В автономній радянській республіці, що входить до складу РРФСР, живе і трудиться понад мільйон добрих, чесних і трудолюбивих людей.

Між Чувашією та Україною давні й хвилюючі зв'язки, давня сердечна і вірна дружба. Чувашів і українців в часи царизму єднала спільна доля — доля підневільних народів, доля принижуваних і гноблених.

1857 року Волгою повертався із заслання великий Кобзар. Побував він тоді і в Чебоксарах, познайомився з нужденним і безпросвітним життям чувашів. Ось що писав тоді Шевченко:

«Ничтожный, но картинный городок. Если не больше, то по крайней мере наполовину будет в нем домов и церквей. И все старинной московской архитектуры. Для кого и для чего они построены? Для чувашей? Нет, для православия. Главный узел московской старой внутренней политики — православие. Неудобозабываемый Тормос по глупости своей хотел затащить этот ослабевший узел и перетянул: он теперь на одном волоске держится».

Ці правдиві, яскраві слова великого революціонера-демократа перегукувались з висловлюванням російських революційних демократів про безправ'я і тяжкий стан чуваського народу.

Чуваші — сердечні, працьовиті, глибоко мирні люди. Але вони люди волелюбні і нескоримі. Недаремно тисячі бідняків-чувашів виступали проти царизму в загонах Болотникова і Степана Разіна. Недаремно вся поневолена Чувашія так гаряче підтримала Омеляна Пугачова.

До Жовтневої революції біднота з чуваських сіл поповнювала лави пролетарів Москви і Петербурга, Сибіру й Уралу. Тисячі чуваських юнаків шукали роботу на

Україні, особливо на Донбасі, де проходили велику революційну школу і часто поверталися до рідного дому переконаними більшовиками.

В Чувашії живе і працює один з найстаріших тамтешніх письменників Василь Іванович Краснов-Асли. Згадуючи свою молодість, він говорить:

— Комуністом і письменником мене зробив Донбас. Я ніколи не забуду своїх перших учителів — росіян і українців, що навчили мене і вугілля добувати, і велику правду життя бачити. Про них — вся моя творчість.

Василь Краснов-Асли опублікував першу книгу свого великого роману «В огні» — про дореволюційні і революційні дні в Донбасі, про дружбу росіян, українців і чувашів, про їхню боротьбу за перемогу революції.

Багато зробив для розвитку культурних зв'язків між Україною і Чувашією полум'яний чуваський поет-комуніст Мишші Сеспель, який прожив на Україні останній рік свого життя. Дружба революційного поета Чувашії Сеспеля Мишші з головою ревкому на Чернігівщині, поетом-самоуком Федором Пакришнем стала хвилюючою сторінкою в біографії чуваського поета й яскравим зразком того, як повинні дружити між собою представники різних народів. Велике побратимство між двома представниками братніх народів є виявом великого побратимства між двома трудолюбивими і миролюбними народами.

Сеспель не випадково жив останній рік на Україні. То був дуже важкий час розрухи і голоду. Особливо лютавав голод на Поволжі, в тому числі в Чувашії. Україна тоді подала братню й сердечну допомогу голодуючим братам з Поволжя. Одним з невтомних організаторів збору добровільних пожертвувань для голодуючих був на Чернігівщині чуваський поет Сеспель.

Могили полум'яного Сеспеля в місті Острі свято бережуть трудящі України. Кожного року до нас приїздить представники братнього чуваського народу, щоб спільно з нами вшанувати пам'ять видатного поета. Сеспель і сьогодні робить багато доброго, радісного для наших братніх народів, все більше зближуючи, все більше зріднюючи їх. Саме через Сеспеля, через класика чуваської літератури Костянтина Іванова, через твори С. Ельгера, П. Хузангая, О. Талвіра, О. Алга та інших український народ знає про щирих людей — чувашів, про їхню

незрадну вірність дружбі, про їхню любов до всіх народів Радянського Союзу.

Наші друзі в Радянській Чувашії роблять дуже і дуже багато, щоб ознайомити чуваський народ з життям і творчістю українського народу. В Чувашії українська пісня і танець рідні і зрозумілі. Книги Шевченка, Франка, Лесі Українки, Коцюбинського, Тичини, Корнійчука, Гончара, Рильського близькі й дорогі масовому чуваському читачеві.

В роки Великої Вітчизняної війни багато українців, змушених евакуюватися з рідної землі, були по-братньому, по-рідному прийняті чуваським гостинним народом. І сьогодні, в мирні дні, чуваші з глибокою подякою і сердечним почуттям дружби згадують про українців, які допомогли їм побудувати фабрики і заводи, навчили їх виробляти найскладніші сучасні машини. Багато українців знайшли своє щастя на чуваській землі, живуть тут і працюють, навечно поріднилися з добросердими господарями республіки.

З кожним роком все більше і більше росте і міцніє дружба, все більше і більше укріплюються культурні зв'язки між нашими народами.

Зустрічі з братами-чувашами перетворились у яскраву і хвилюючу демонстрацію великої нездоланної сили дружби між народами, в демонстрацію великої любові і поваги одного народу до іншого.

По-новому живе сьогодні Чувашія. І сліду не лишилося від колишньої убогої, пригнобленої аграрної Чувашії. Сьогоднішня Чувашія — одна з передових автономних республік. За великі успіхи в народногосподарському будівництві вона ще до війни нагороджена орденом Леніна. Чувашія має свій славний робітничий клас, колгоспне селянство, свою чудову інтелігенцію.

У Чебоксарах є великий електромеханічний завод. Звуть його скорочено ЧЕМЗ. Цей завод — рідний брат-близнюк нашого Харківського електромеханічного. В роки війни його перевезли сюди робітники-українці з Харкова.

На Чебоксарському заводі працюють тисячі робітників-чувашів. При допомозі братів-українців вони опанували складні професії робітників-електриків.

На цьому заводі нас, літераторів, зустріли так тепло і дружньо, що про це важко розповісти. Нас вітали чуваською і українською мовами, бо на заводі лишилося

працювати чимало українців. Ми довідалися, що чуваші й українці живуть дружно, спільно роблять велику все-народну справу. Оглядаючи Дошку пошани, на якій записані імена передовиків заводу, поруч з іменами чуваських трудівників — свердлувальниці, депутата Верховної Ради РРФСР Білоусової, слюсаря Алексєєва, начальника цеху Павлова ми побачили й імена українців: диспетчера Марії Єременко, начальника передового цеху Ю. Оржебовського, старшого диспетчера цеху М. Гребенюка, заступника головного інженера заводу С. Федченка та інших. Того незабутнього вечора в чудовому заводському клубі дзвінко лунали українські, російські і чуваські пісні, молоді танцюристи з танцювального гуртка кружляли в бурхливих українському та чуваському танцях, гучно лунали в фойє українська і чуваська мови.

Змінилося також обличчя чуваського села. Ми побували в колгоспі «Зірка» Жовтневого району. Землі цього колгоспу розкинулися на пагорбах та в долинах неподалеку від Волги. В минулому тут було чотири невеличких чуваських села, обшарпаних, убогих. Чуваші жили в низьких, курних хатах, і дим, що вічно стелився по хаті, виїдав людям очі.

Колгосп «Зірка», в якому головує талановитий організатор колгоспного життя Степан Якович Яковлев, впевнено наздоганяє кращі колгоспи республіки. Вже кілька років підряд цей колгосп одержує понад мільйон карбованців прибутку.

— Зараз є всі умови для зростання колгоспів,— каже Степан Якович.— Особливо хороші умови створені для розвитку тваринництва. Від тваринництва ми одержуємо найбільші прибутки.

Ми ознайомилися з тваринницькими фермами колгоспу.

— Хоч у нас поки що й не породиста худоба, але по собівартості продукції ми не відстаємо від передових колгоспів,— говорить Степан Якович.

Чуваські колгоспники вирощують чудові фрукти, пшеницю, хміль і навіть виноград.

Дуже сподобалося нам у колгоспі те, як правління турбується про добробут своїх колгоспників. Тут щороку будують для 25—30 колгоспників нові просторі хати. Вже більше половини членів артілі живе в нових будинках.

— Років через 4—5,— говорить товариш Яковлев,—

всі наші колгоспники житимуть у нових хатах. Добробут колгоспників особливо підвищиться в наступні роки завдяки рішенню партії і уряду про скасування обов'язкових поставок.

Ми пройшлися чуваським селом, заходили в нові, просторі хати колгоспників. Нас радо тут вітали, розповідали про своє життя, про мрії — в недалекому майбутньому домогтися ще більших досягнень.

А ввечері дівчата співали чудових народних пісень. В них так само, як і в українських піснях, багато сонця, багато радості, багато надії. А пісня — душа народу.

У чуваського народу велика і щира душа, чудові і проникливі пісні. Ми їх чули у виконанні народного хору, з уст чудових чуваських співаків.

Зустрічалися ми з чуваськими учителями. Були в Ільїнському будинку відпочинку на Волзі. Цей чудовий куточок може позмагатися з широковідомими місцями для відпочинку трудящих. Тут відпочивають, крім чувашів і горьковчан, марійці, татари, удмурти, мордовці. Зустріч з відпочиваючими перетворилася на справжню демонстрацію дружби між народами Радянського Союзу.

Дружба між народами — найбільше завоювання Великого Жовтня. Наше завдання — кріпити і зміцнювати цю дружбу, широко налагоджувати культурні зв'язки, не втомно знайомити українського радянського читача з культурними надбаннями кожного народу.

Ми ніколи не забудемо теплих зустрічей, ніколи не забудемо своїх численних нових друзів, що живуть і плідотворно працюють у нашій любимій рідній Чувашії.

НАШ ДРУГ КРАКІВ

Життя і думи кожного народу можна пізнати тільки тоді, коли близько познайомишся з цим народом, як кажуть, спробуєш гостинного хліба-солі. Правду кажучи, я багато чого не розумів у житті польського народу. І тільки після того, коли в складі делегації міста Києва і Київської області мені пощастило погостювати у Кракові, я чимало побачив і збагнув, відчув невгамовну душу і неспокійний характер наших талановитих і невтомних сусідів.

Нас зустріли в Кракові як жаданих гостей, як найдорожчих друзів. У нас тут уже було немало знайомих — наша поїздка була відповіддю на приїзд до Києва делегації Краківського воєводства. Отож ми прибули наче додому, — нас відразу ж оточили теплою увагою наші давні і нові друзі.

Краків — старовинне красиве місто. Тут на міській площі свого часу Костюшко складав присягу на вірність народові. На цій же площі — величний пам'ятник Адаму Міцкевичу, поетові і громадянинові, чие життя було тісно зв'язане з Краковом. У знаменитому Вавельському замку — краківському кремлі — зберігаються священні для всіх слов'ян могили Костюшка, Словацького і Міцкевича.

Багато є неповторних пам'ятників старовини в Кракові і Краківському воєводстві. Ягеллонський університет заснований ще в XIV столітті, той самий університет, в якому навчався в кінці XV століття Миколай Коперник і який був одним із найбільших вогнищ науки і культури в часи середньовіччя.

В Кракові жив і працював великий польський художник Ян Матейко — автор багатьох блискучих картин, в тому числі і портрета великого Коперника.

Краків'яни гордяться своїм Вавелем — чудовим королівським замком. Це цікавий зразок польської архітектури, одна з найбільших скарбниць національного мистецтва і культури. Тут зберігаються чудесні картини польських і світових художників, неоціненні скульптури і гобелени, коштовний посуд і зразки старовинної зброї.

В містах Новий Тарг, Закопане та Пороніно жив і працював безсмертний Ленін. Наші брати-поляки свято

зберігають пам'ять про великого вождя. В Кракові, в Пороніно, в Новому Таргу ми побували у музеях В. І. Леніна, де зібрано багато матеріалів про вождя світового пролетаріату. Вчення великого Леніна є провідною зіркою польського народу в будівництві соціалізму.

В ті дні, коли Ленін жив у Пороніно, у нього було дуже багато друзів і помічників. Серед них і відомі польські революціонери Длуський, Варський та інші, і визначні польські письменники Владислав Оркан та Ян Капрович, і маленький Франтішек Цудих, який 13-річним хлопчиком щоденно приносив Володимиру Іллічу і Надії Костянтинівні молоко. Зараз Франтішеку Цудиху 58 років, але він зберіг у своїй пам'яті живого і близького Володимира Ілліча Леніна.

— Я його бачу й зараз так, як ось бачу вас. О, то була велика, незвичайна людина,— каже товариш Цудих, а сам задумливо дивиться в гори, які виходив своїми ногами простий і людяний Ілліч.

— В наших горах все нагадує про Леніна,— чули ми не раз від простих поляків. І ми власними очима бачили, що це справді так.

Неподалік від Кракова є місто металургів — Нова Гута. Населення в ньому понад 100 тисяч чоловік. Це місто можна відшукати тільки на найновіших картах Польщі — його почали будувати вісім років тому. А зараз тут чудові, зручні житлові будинки, просторі, квітучі вулиці і гордість польського народу — гута імені Леніна.

Гута імені Леніна є найбільшим металургійним заводом Польщі. Тут працює 16 тисяч металургів і 9 тисяч будівельників. Завод продовжує будуватись і розширюватись. Вже зараз тут виплавляють понад мільйон тонн сталі щороку. Цей завод, побудований при братній допомозі Радянського Союзу, ставить нову Польщу в ряд передових держав світу по виробництву металу і продукції важкої індустрії. Після цілковитого завершення будівництва гута імені Леніна буде найбільшим комбінатом у Європі (не враховуючи Радянського Союзу), спорудженим за останнім словом техніки.

Саме тоді, коли ми приїхали на цей чудовий завод, польські товариші урочисто зустрічали 54 металургів із Запоріжжя. Кращі запорізькі сталевари прибули на три місяці в Нову Гуту, щоб стати на вахту дружби в той

час, коли сталевари Нової Гути стануть на вахту в Запоріжжі.

Оглядаючи завод, ми зустрілися з монтажниками з Уралу. Вже п'ятий рік вони трудяться на цій новобудові, щедро передаючи свій багатий досвід польським товаришам.

— Будуючи наш комбінат,— сказав директор заводу товариш Чехович,— ми здійснюємо заповіти безсмертного Леніна.

Таку ж думку висловив і голова спудзельні (колективного господарства) «Надвіслянка» в селі Сміловіце Прошовицького повіту товариш Волс.

Спудзельня «Надвіслянка» ще маломічне господарство. Воно об'єднує поки що лише 16 дворів. Але члени його подолали всі незгоди, зірвали і намагання розвалити молоде колективне господарство і вийшли переможцями. Вони спільно обробляють землю, будують парникове господарство, налагодили виробництво шлакоблоків, добились високої оплати трудодня.

— Ми будемо діяти так, як нас учить Ленін,— сказав нам голова спудзельні товариш Волс.

В тому, що польські селяни з часом стануть на шлях повного кооперування, сумніву немає. Вже зараз майже немає такого села, де б не існувало хоч невеличких спудзелень. Ми бачили, як господарює польський селянин-одноосібник, і так дихнуло на нас двадцятими роками, що аж моторошно стало. Поля посічені на вузьенькі смужки, над плугом гнеться людина, діти, а найчастіше жінки, спотикаючись на скибах, ведуть борозною коня, що аж рветься з того плуга. Нам було дивно і прикро дивитися на це закріпачення людини в дрібному нерентабельному господарстві.

— Незабаром і в нас на широких полях гулятимуть сталеві коні,— сказав товариш Волс.— Сільське господарство не має права відставати від промисловості.

Ми побували на багатьох підприємствах Краківського воєводства. Особливо вразив нас велетень-комбінат хімічної промисловості в Освенцімі. Один з найбільших заводів Європи, він розташований поруч з сумним історичним музеєм — Освенцімським концтабором, де фашисти знищили мільйони ні в чому не повинних людей.

На зустрічі з трудівниками Освенцімського повіту старий робітник Рудольф Майда, який побував в гостях

у Києві, з сльозами на очах розповідав про жахливі дні, пережиті поляками в роки фашистської окупації.

— Ми змушені були дивитися, як фашисти на наших очах спалюють людей живцем. Ми всі загинули б, коли б не Радянський Союз...

Були у нас незабутні зустрічі з краківськими письменниками, артистами, вченими. І при кожній зустрічі ми відчували, з якою повагою і любов'ю ставляться кращі представники польської інтелігенції до радянського народу.

Особливо приємно було познайомитись з письменником Владиславом Махеском і Тадеушем Голуєм.

Владислав Махеск — дуже симпатична і мила людина з добрими очима і добродушним обличчям. На його голові майже немає жодного чорного волосочка. Мені він видався представником старшого покоління польських літераторів. Та виявилось, що він народився лише 1920 року. Але В. Махеск з 1936 року — комуніст, пройшов не один концтабір, втратив усіх рідних (їх розстріляли фашисти), два роки був у лавах народних месників. І ця людина, чия біографія має стільки спільного з москвою власною біографією, стала мені близькою і дорогою.

— Ми завжди, в усій своїй боротьбі проти фашизму, в усьому житті відчували вашу братню руку, — сказав мені на прощання схвильований Владислав Махеск.

Такий же шлях пройшов і Тадеуш Голуй, один із мучеників Освенциму та керівників підпільної організації серед ув'язнених.

В оперному театрі ми слухали «Гальку» Монюшка. Як схвильовано і мужньо звучали голоси польських акторів! Слухаючи друзів, нам хотілося одного: щоб їх почули всі наші кияни. І справді, коли ми зустрілись за кулісами з виконавцями цієї чудової опери, польські артисти в один голос сказали:

— Ми дуже хочемо побувати у вас на Україні, у Києві.

І ще говорили:

— Нас зачарували «Запорожець за Дунаєм» і «Наталка Полтавка». Як було б добре, щоб Київський театр побував у нашому Кракові!..

І де б ми не були — чи в селах, чи в містах, чи серед гуралів Нового Таргу, чи серед солекопів «Велички» — ми всюди чули одне:

— Дружба! Дружба на вічні часи!

Існує на світі добра традиція — дружба міст, заводів, окремих людей з різних країн. Ми дуже були вдоволені тим, що нашій делегації пощастило покласти нову скромну цеглину в зміцнення і налагодження дружби між двома містами Києвом та Краковом, між Київською областю та Краківським воєводством.

Схвильовано і радісно зустрічали в спулдзельні «Надвіслянка» голову колгоспу з Обухівського району Героя Соціалістичної Праці Івана Федоровича Кабанця.

Іван Федорович привіз польським друзям кращі сорти зерна із свого колгоспу.

— Хай наша пшениця сіється і родиться у вас на ваше щастя,— сказав він, передаючи дорогоцінні мішечки.

Надвіслянці передали обухівцям і своє зерно:

— Хай і на вашій землі проростає і квітує наш хліб так, як проростає і квітне братня дружба між нашими народами!..

На якому б підприємстві ми не були, польські робітники просили зв'язати їх з якимсь київським заводом і передавали листи, свої побажання про дружбу, про взаємообмін досвідом.

За час перебування в братній Польщі ми побачили все те творче, живе і добре, що становить основу життя нової Польщі. Бачили ми й ті труднощі, які переживає польський народ, відчули ту напружену класову боротьбу, без якої, зрозуміла річ, неможливо побудувати нове, соціалістичне життя. Ми не раз зустрічалися з партійними керівниками і керівниками Ради Народової міста Кракова. Це справжні представники і виразники інтересів трудового польського народу, вони добре знають свою справу і розуміють свої завдання і, долаючи всілякі труднощі і перешкоди, упевнено і сміливо йдуть по ленінському шляху побудови соціалістичного суспільства в Польській Народній Республіці.

Від'їжджаючи, ми відчули, що у нас хороший і вірний друг — славний Краків, в якому живе і трудиться чудовий народ, народ, для якого найбільшим смислом життя є вічна дружба з радянським народом, в якого є єдина і велика мета — побудова соціалістичного суспільства.

ХАЙ ЛУНАЄ ДИТЯЧИЙ СМІХ!

— Дядечку, не стріляйте! Я жити хочу, жити...

Не почув дитячого благання. Вистрілив. Дитина впала, мов підтята косою билинка. Він же, товстий, зеленолиций, у високому кашкеті з черепом і двома штиками навхрест, ліниво здув з парабелума їдкий димок, сховав зброю до кобури...

П'ятнадцять років минуло з того дня, коли відбулося це, одне з мільйонів, повне трагізму вбивство, а про нього не можна забути. Воно сниться ночами, ні-ні, та й почувється дитячий зойк: «Я жити хочу...»

Пам'ятається й інша жахлива картина. В селі Сукачах на Чернігівщині гітлерівці захопили 97 радянських громадян: дітей, жінок, стариків. Загнали їх у селянську хату, підпалили її з чотирьох сторін. Одна дівчинка, років шести-семи, тричі вишлігувала з вікна палаючої хати. І кожного разу тупоумний убивця-гітлерівець хапав її своїми ручиськами і неквапливо, методично кидав назад у вогонь.

Той, хто пережив цей жах, хто бачив, як падали на землю скошені фашистськими кулями діти, як палали у вогні живі, ніколи того не забуде і ніколи того не простить катам. Таких страхіть, таких нелюдських вчинків не зітре з пам'яті народів час.

Щасливим, мирним життям живуть наші діти сьогодні. Це для них так яскраво і привітно розливає своє тепло благодатне сонце, це над ними так ласкаво розкинуте небесне голубе шатро, це для них і квіти, і спів пташок, це для них усе те найкраще, що є в нашого народу.

Нас тішить і радує здоровий, веселий дитячий сміх. Адже ті, хто народився в перший післявоєнний рік, уже перейшли в п'яті класи, вже витяглися вгору, мов молоді дубки і берізки. В них, у наших веселих, хороших дітях, ми бачимо своє майбутнє, майбутнє своєї любимої Вітчизни.

Кожний народ як найдорожчий скарб оберігає своїх дітей, піклується про їхнє щастя, їхнє майбутнє.

Гнів стискує серце, коли подумаєш, що заокеанські «дядечки» виношують злочинні плани розпалювання нової війни. Тільки їхня зброя вже не звичайний автомат чи парабелум, а страхітлива воднева бомба, яка знищує не лише людину, а й усе живе на земній кулі. Цим немлюдам, певно, і вдень і вночі повинне вчуватися благоання всіх дітей планети: дядечку, не вбивайте! І, видно, цей дитячий зойк не лякає їх, а навпаки — тішить, веселить, дає насолоду, як давав колись фашистському кату в зеленому обмундируванні.

Першого червня кожного року прогресивні люди всього світу подають свій голос на захист дітей, подають свій голос на боротьбу за мир, за щастя матерів і благополуччя їхніх дітей. У цей день — кожна мати, кожний батько приковує до ганебного стовпа підбурювачів нової війни, заявляє на весь світ:

— Руки геть від наших дітей! Руки геть від нашого майбутнього!

Сили миру і прогресу такі ж міцні і нездоланні, як сама молодість, як сонцесяйне дитинство. Сили миру переможуть сили війни. Жодна бомба не посміє розірватися над дитячими голівками, жодна куля не повинна просвистіти біля ніжного дитячого вуха.

Війні немає в світі місця!

Хай живуть і сміються завжди нам на радість щасливі і безтурботні діти!

І ВОНА ПРИЙШЛА!

Травень. Весна. Зазеленіли дерева, потяглася до сонця трава, зазоріли перші весняні квіти. Відцвітають вишні, облилися білопінним молоком груші. І небо чисте-чисте, прозоре і таке безмежне... Скільки в цьому просторі можливості для щастя, для мирної праці!

Мир і спокій розгортають свої могутні крила над веселою землею. Не віриться в те, що в такому безмежному небі колись спалахували ядучі димки снарядів, могутні дуби важко падали на згорьовану землю, і люди вмирали наглою смертю з волі кривавого фашистського звіра.

...Це було пізньої весни 1943 року. В чорнобильському затоні закінчували ремонтувати великий річковий пароплав «Байкал». Ремонтували його хлопці з чекурненського наддніпрянського села Радуль, яке славиться на весь Дніпровський басейн своїми сміливими капітанами і сплавщиками лісу. За старшого в них був уже підстаркуватий, поважний капітан Волохін.

Фашисти покладали великі надії на пароплав. Адже партизани знищили весь річковий транспорт. Вони збиралися цей пароплав провести в Київ і пустити його в плавання по Середньому Дніпру.

Партизани мали своє на меті — не випускати «Байкал» з своїх володінь. Ще задовго до закінчення ремонту Волохін і його хлопці зв'язалися з партизанами.

— «Байкал» у Києві не буде, — запевнив партизанів капітан. — Не вниз по Дніпру, а вгору поведуть його мої хлопці.

Волохін попросив у партизанів зброю. Йому було передано німецького пістолета.

І ось «Байкал» покинув чорнобильські береги. По Прип'яті він прямував до Дніпра. Судно вели радянські річковики, а за кожним їхнім рухом сліdkували фашисти.

На капітанському містку, з погаслою люлькою в руках, стояв Волохін. Він задумливо дивився вперед, і жо-

ден мускул на обличчі не видавав його глибоких душевних переживань і тривоги.

Ось і Дніпро. Пароплав повільно виходить на середину притихлої ріки.

Волохін стоїть спокійний, ніби закам'янілий. Він дивиться на Дніпро. Скільки разів проходив він тут у мирні дні? Він знав кожен бакен, кожне дерево на піщаному березі. Не той тепер Дніпро. Запустілий, сумний, ніби незнайомий якийсь і здичавілий.

Ось тут слід повертати: вверх або вниз. Команда напоготові — стислі кулаки і зуби. В кожному мить беззбройні хлопці готові вступити у нерівний поєдинок із озброєними до зубів фашистами.

Гітлерівці теж насторожені. В безлюдні береги загрозово націлені кулемети. Широко відкритими очима дивляться чужинці на суворі подніпровські ліси.

Волохін неквапливо повертає в бік штурвала голову, твердо командує:

— Руля вліво!

Пароплав непомітно почав завертати носа проти течії. З тривогою зиркнув на Волохіна фашистський офіцер.

— Вас? Вас? — зарепетував він і схопився за парабелум.

Вони вистрілили одночасно. Волохін промахнувся, а фашистська куля пробила йому ліву руку. Але другим пострілом Волохін поклав фашистського офіцера наповал.

Все закінчилося за якусь хвилину-дві. Радянські річковики дружно кинулися на фашистів. Пішли в хід цеглини, фінські ножі, кулаки.

Фашисти були роззброєні, їхні пістолети, кулемети, карабіни потрапили в партизанські руки.

«Байкал» гордо розсікав дніпровські води, прямував не в Київ, а від Києва, у партизанські володіння.

Десь опівдні партизанські трійки примчали до табору, привезли героїв дня до штабу. Всіх дуже турбував стан капітана Волохіна. Його рука на очах пухла, синіла, страшна гангренозна синява досягла плеча, повзла на широкі груди. Поранений важко стогнав від нестерпного болю.

Наш партизанський лікар, оглянувши пораненого, нахмурился. Я добре знав характер Олега Яковича, чорновусого красеня грузина, і відразу зрозумів: справа кешська.

— Поранений токсичною кулею,—сказав мені по секрету лікар.

— І ніякої надії?

— Ніякої. Пізно. Весь організм отруєний.

Лікарі робили все можливе. Трохи вгамувався нестерпний біль. Волохін прийшов до пам'яті.

— Ось як, товаришу,—жалібно посміхнувся він.— Вмираю, значить. Через паршиву подряпинку...

— Ну, ми ще повоюємо, товаришу Волохін,—кажу голосом, сповненим удаваного оптимізму.

— Відвоювався я... Чую — до серця доходить.— Він говорив спокійно, як людина, яка знає, що говорить.— Одного жаль — перемоги нашої не побачу. Не дожив до великого дня...

Так. Не дожив капітан Волохін до великого Дня Перемоги. Той день ще був далеко попереду, а страшна отрута фашистської кулі вже заповзла в серце.

Скільки разів у ті гіркі, важкі дні доводилося чути ці сповнені надії слова:

— Ех, дожити б до великого дня... Побачити б перемогу... А тоді хоч і помирати.

Чув я ці слова і від нездолених в'язнів фашистських катівень, і від хоробрих партизанів, і від невтомних радянських воїнів. Всі ми вірили в те, що перемога, велика перемога над ворогом прийде, що вона не за горами.

І вона прийшла.

Багато хто з наших рідних, друзів, однополчан не дожив до цього великого дня. Але й вони разом з нами зустрічали той славний день, бо думали про нього, воювали за нього, віддали за нього життя...

У славні роковини перемоги ми в першу чергу згадуємо їх, своїх безсмертних бойових друзів, всіх тих, кого немає з нами. І ще — думаємо ми про майбутній день, про долю того покоління, яке не знає, що таке страхіття війни.

В ім'я перемоги над темними силами фашизму, в ім'я тих мільйонів людей, яких убила війна, в ім'я дітей, в ім'я людського щастя — людство не допустить нової війни. На землі повинно завжди сяяти ласкаве сонце і безмежна небесна блакить... І все, що натхненно творять невтомні руки і світлий людський розум.

НАВІТЬ МІСЯЦЬ РОЗКРИВ СВОЮ ДУШУ

Останнім часом чимало наших письменників побувало за кордоном. Внаслідок цих поїздок з'явився цілий потік так званих дорожніх заміток, нарисів, віршів. Спочатку це викликало інтерес читачів, потім нариси стали одноманітними і зробились хорошою поживою для гумористів, які досить влучно висміюють деяких наших туристів, особливо тих, що не їздять по рідному краю, зате вже вельми оббили пороги і ближніх країн, і далеких.

Їздити по світу, дивитися на чуже й (при нагоді, зустрічаючись з друзями) розповідати людям про своє — треба. Особливо письменникові, людині, яка повинна широко мислити, порівнювати, співставляти, узагальнювати і робити висновки.

А висновки будуть завжди втішними для нас. Звичайно, за тієї умови, коли мандрівник не цурхає, як бездумний метелик. Можна об'їхати весь світ, надивитись на неповторні історичні пам'ятки, відчутти величний дух століть, ходу живої історії, побачити різні заморські дива: модерні, повні багатства палаци і вілли багатців, вулиці розкішних магазинів, ательє, потоки комфортабельних автомашин, крикливі неонові реклами. Та коли ви на цьому й зупинитесь — вважайте себе обдуреним серед білого дня. Коли ви побачите оте багатство — не полінуйтеся, пошукайте, і тут же поруч з ним знайдете і побачите неймовірну бідність. Та ще й добре пригляньтесь і до багатства. Коли ви бачите новітні квартали, готелі десь у Каїрі або в Стамбулі — запитайте: кому вони належать? Вам скажуть зніяковіло: Хілтону. Американські фірми та різні компанії простягнули далеко руки, посіяли в багатьох країнах і спокійно собі збирають доларовий урожай.

Багаті живуть у чудових палацах, відпочивають десь у Ніцці чи у Віші, а бідняки зиму й літо туляться в жалюгідних халупах десь під древньою напівзруйнованою стіною або на задвірках. Багатців не так уже й багато, а бідноти тієї, як гороху при дорозі.

Дивишся-дивишся на той світ, дивуєшся-дивуєшся тими всіма дивами, та й не помітиш, як тебе враз потягне додому. А коли вже їдеш рідною землею, дивишся з вікна — не маєш сили відірвати очей. Така вона чудесна, така широка, така тепла й дорога рідна земля. Опісля того, як ви бачили злиденні єгипетські села в долині Нілу, коли ви довідались, що в Туреччині тисячі сіл розташовані під землею і люди живуть у них, неначе кроти,— наші українські села, недавно підняті з пожеж і руїн, села, які скидають свої солом'яні стріхи та вдягаються в шифер і черепицю, здаються світлими містами на вільній і світлій широкій землі.

Різні люди живуть у різних світах. Коли надивишся на отих бідаків, що, мов пташки, б'ються в клітці тільки з однією метою — здобути шмат хліба на вечерю, коли прочитаєш в їхніх очах ту безнадію, що світиться промовистіше за найяскравіші реклами, стає моторошно. Ми оглядали в Марселі модерний будинок-велетень на тоненьких залізобетонних ніжках. У цьому будинкові, як нам розповідали, є все: кінотеатр, магазини, басейн, ресторани, — одним словом, тут можна прожити все життя, не виходячи на вулицю. Аби в тебе гроші були. А біля будинку до нас підходили виснажені люди — безробітні і випрошували кілька франків. Вони розповідали, що вже не один місяць шукають роботи, по два-три дні нічого не їдять і не знають, коли їстимуть. Вони не обдурювали, а говорили правду. Їхні очі свідчили про це і затьмарювали своїм блиском спалахи неонових реклам.

У капіталістичному світі людина — ніщо. Коли ти захворів і в тебе немає грошей — помирай! Ніхто тобі води не подасть, не те що медичної допомоги. Коли твоїй дитині треба ходити до школи, а в тебе нема в що її зодягнути і взути, коли в тебе немає грошей, тобі ніхто не нагадає про те, що в тебе росте неписьменна дитина.

Придивляючись отак до тих людей, заглядаєш їм у вічі і хочеться прочитати в їхній душі: що вони думають, які мислі живуть у їхній голові, які почуття борються, що відчувають ці люди?

Відповідь на це може і повинна давати література. Але реакційні буржуазні письменники або ж зовсім не цікавляться думками, переживаннями й прагненнями трудівника, або ж показують їх у спотвореному вигляді. Тільки в прогресивних письменників Заходу, людей, які

бачать і розуміють приреченість суспільства, побудованого на визиску і наживі, знаходимо спроби показати духовний світ сучасного рядового трудівника, що живе в країні капіталу.

Радянська література глибоко і всебічно розкриває душу нової радянської людини, господаря своєї долі і своєї країни, творця нового життя. Саме цього боїться панівна верхівка в капіталістичних країнах і тому намагається не допустити радянських книг до свого читача. Але радянська книга все ж успішно крокує по світу і робить свою велику і благородну справу.

В Марселі нас запросили в Біржу на урочисте закриття українського павільйону марсельської виставки. Сюди зібралось чимало представників ділових кіл Франції, але були й рядові французи.

В розмовах згадували твори М. Шолохова, фільми, поставлені за його творами. Ми довідалися, що у Франції демонструється кінокартина «Доля людини».

Хочеться, дуже хочеться, щоб і вся наша література була на рівні вимог, на рівні того найкращого, чого добилися наші найвизначніші письменники.

Значних успіхів за останній час досягла і наша українська радянська література, особливо проза. Вже один перелік творів, що з'явилися останнім часом, багато про що говорить. Читачі одержали нові романи Михайла Стельмаха, Миколи Руденка, Павла Оровецького, Василя Кучера, Павла Загребельного, Івана Цюпи, Якова Баша, повісті Петра Панча, Вадима Собка, Антона Хижняка, Олекси Гурєєва, Леоніда Серпіліна, Михайла Чабанівського, Анатолія Хорунжого, оповідання Олесь Гончара, Івана Сенченка, Микити Шумила, Василя Лозового, Бориса Антоненка-Давидовича та чимало інших творів. Багато нових творів є сьогодні в портфелях наших видавництв та редакційних журналів, деякі вже почали друкуватися.

Одне слово, читати є що і в майбутньому буде ще більше. Але, на жаль, не все те, що друкується, однаково читається. Оце нещодавно розпочав я читати роман в одному з наших журналів. Усе тут є: дія, герой, важлива тема. Герої успішно, хоч і з деякими труднощами, долають перешкоди, є в романі конфлікт, написаний твір доступною мовою, мав би читатися, як кажуть, легко, а от читається важко. Важко саме через оту легкість, за

якою безпомилково вгадуєш вже на початку конфлікту, що після деякої метушні цей конфлікт буде правильно розв'язано. Отже, в читача нема підстав зарані хвилюватися. Дуже вже бездумно і прямолінійно діють герої твору — і позитивні і негативні, — тому й читачеві нічого не лишається для роздумів.

Читання таких творів втомлює. Тоді, щоб відпочити і забути про те, що ти читаєш, береш до рук Панаса Мирного, Михайла Коцюбинського чи Льва Толстого. І хоч ти вже не раз знайомився з їхніми творами — читаєш їх так, ніби взяв до рук уперше, бо ж обов'язково знаходиш там щось нове, таке, чого не помітив при першому читанні.

І тоді мимоволі замислюєшся — в чому ж справа? В чім річ? У «Дитинстві», «Отроцтві» і «Юності» Толстого ніби не відбувається особливих подій, таких, які б охоплювали цілі материки або окремі країни, а от не можеш відірватися, забуваєш про те, що читаєш, бо вже сам живеш життям толстовських героїв.

Мабуть, справа в тому, що читач зріднюється з героєм, проникає в його найглибші, найпотаємніші людські переживання, починає бачити книжного героя і зовні і зсередини, і тоді він забуває, що це книжний герой, бо він перед ним виступає, як живий, в плоті і крові, з своїми думками, радощами і стражданнями, з усім тим глибоко людським, без чого не існує людини.

Письменники-класики вміли з усією повнотою розкрити душу свого сучасника. Духовні переживання героїв з книг російської класики, з творів таких українських письменників, як Панас Мирний, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, хвилюють читача, вводять його в далекий і не відомий нашому сучасному читачеві світ.

З творів наших попередників ми яскраво собі уявляємо і зовнішнє, і внутрішнє духовнє життя людей, які жили до нас.

Завдання нашої літератури — всебічно, правдиво і глибоко відтворити і ті величні діла, які звершує сьогодні наш сучасник, і, головнє, — його глибоку душу, його духовний світ, світ вільної людини, якої досі не знала історія, світ широкий і багатий, як саме сучаснє життя.

Треба визнати відверто і щиро те, що коли нашій літературі щастить на теми, на оперативність, на зрозуміле ба-

жання йти в ногу з небачено стрімкими подіями, то не завжди ще їй щастить глибоко розкрити внутрішній духовний світ нашого сучасника, творця всього того прекрасного і величного, що з'являється в нашому житті.

Це не значить, що наші письменники не намагаються заглянути в душу свого героя або не вміють цього робити. Кращі твори російської літератури, всіх братніх радянських літератур свідчать про те, що в нас протягом чотирьох десятиріч вже написано багато прекрасних творів, які завоювали право називатися радянською класикою.

Увага письменників до внутрішнього показу життя героя весь час зростає, як зростає і художня майстерність. Це зростання ми бачимо на багатьох прикладах української радянської літератури.

Взяти хоча б кілька творів, які з'явилися останнім часом. Ось Маша з оповідання Олеся Гончара «Маша з Верховини». Це проста дівчина, не героїня в буквальному розумінні слова, вона не звершує якихось подвигів. Її діло просте — палити ватри, прибирати хмиз, очищати ложе для майбутнього моря. Мабуть, якби письменник не зумів допитливим поглядом заглянути в душу простої дівчини, якби не зумів розкрити її глибоких почуттів, це оповідання було б схоже на десятки інших оповідань, які з'являються у нашій пресі, було б малоцікавим. Але оповідання заграло всіма барвами веселки, як відшліфований алмаз, бо таким алмазом сяє душа простої людини, велика і глибока душа, здатна на справжні високі людські переживання, достойні поетичного возвеличення.

Або візьміть Христинку з роману Михайла Стельмаха «Хліб і сіль». З яким умінням стежить автор за розквітом юної душі, як він уміє помітити зародження в серці дівчини першого, ще неясного почуття кохання, ніжної любові до природи, невиразного уявлення тієї важкої несправедливості, що існувала у тодішньому несправедливому світі.

У багатьох творах сучасної української літератури можна натрапити на вдалі сторінки, на успішні намагання письменників глибоко розкрити внутрішній світ свого героя, заглянути йому в душу і показати душу радянської людини.

Але все ж, здається, найдошкульнішим недоліком, ахіллесовою п'ятою у багатьох наших письменників є саме

неувага до розкриття духовного життя свого героя, його прагнень, зростання, його роздумів. Часто, дуже часто наші герої діють бездумно, без поклику своєї душі, ніби ті лічильні машини, яким дано наперед накреслене завдання. Автор змушує героя діяти незалежно від його характеру, уподобань, наказує діяти, не думаючи, не сумніваючись, не переживаючи. Автор хоче будь-що зв'язати кінці з кінцями, і, зрештою, твір виходить анемічний, сірий. Такі автори забувають про життя, про те, що людина, здійснюючи навіть найлегшу роботу, невпинно роздумує, шукає і знаходить, щось переборює і сама росте в тій внутрішній боротьбі. І головне, що цей ріст проходить непомітно, подібно до фізичного зростання. В наших же книгах найчастіше відбувається так: жила собі людина безжурно і бездумно, та раптом якась приголомшлива подія — небачений рекорд чи повчальний випадок, — і тоді той герой, подібно до билинного, починає рости не днями, а хвилинами, відразу стає до кінця свідомим і завершеним. Далі такому героєві робити вже нічого, для іншого твору він не підійде.

Справді-бо: скільки наших книг закінчується повним здійсненням всіх-всіх бажань і стремлінь. Починається дія роману з того, що був собі на світі такий найвідсталіший в районі колгосп, але ось приїхав туди ентузіаст-доброволець, засукав рукава, організував актив, виголосив півдесятка гарячих промов, вигнав з посади консерватора-завгоспа, прилюдно погасив власноручно пожежу на колгоспній стайні, і всім колгоспникам ніби розвиднілось: вони теж засукали рукава, і на останніх сторінках колгосп вийшов у передовий, а то й зайняв перше місце в районі. Все правильно, але повірити в усе те чудесне перетворення важко. І тільки тому важко повірити, що дуже легко з останнього місця стрибнув колгосп на перше.

Навіть у кращих творах, опублікованих останнім часом, поруч із намаганням проникнути в душу героя зяють порожнечою десятки сторінок. От приклад. В романі Миколи Руденка «Остання шабля» діють хороші, розумні люди, діють енергійно, прагнуть зробити щось хороше. Це, звичайно, добре. Але чомусь дуже мало вони думають, переживають, більше уникають розмов і роздумів там, де треба б думати, та й добре думати.

Ось така картина. До Турбая, який погодився стати головою колгоспу в рідному селі, приходять син і друзи-

на, яких він кинув в час війни задля іншої жінки. Вони соромлять його, кажуть, що йому немає місця в рідному селі. Турбай замислився над тим, що ж змінилося в його житті після цієї розмови. А що ж саме думав герой, цього автор не розкриває. Він поспішно посадив Турбай на коня і погнав до сусіда Горбатьюка. Може, на дозвіллі Турбай подумав про свої дії, життя? Ні, він одразу ж вирішив, що новій дружині слід віддати будинок, а самому таки лишитися працювати в колгоспі. Пригадалось йому ще весілля з першою дружиною. І подив: як це сталося, що їм тепер в одному селі тісно?

Коли б Турбай добре подумав, він би зрозумів — чому тісно, але він одразу ж захопився газетою, в якій надруковано цікавий виступ, «і раптом усвідомив, якими дрібними на фоні цих великих звершень були всі ускладнення в його особистому житті».

Саме повного розкриття цих ускладнень в особистому житті і бракує в романі, і це значно знижує його художню цінність. Критики вже звернули увагу на образи Лариси і Клари — якихось малозрозумілих жриць кохання і бездушності. М. Руденко як художник намагався розібратися в діяльності своїх героїв об'єктивно, без осуду і виправдання. Але тому, що автор не розкрив духовних якостей своїх героїнь, обмежився в основному зовнішнім показом їх дій, прямолінійно виклав їхні думки, вийшло так, ніби він поспівчував цим неробам з привабливою зовнішністю.

Подібну слабкість знаходимо і в романі Павла Оровецького «Друга зустріч». Автор добре знає життя селянства, труд механізаторів, уміє відтворити словом глибокий пафос колгоспного труда, вміє заглянути проникливо у те нове, що з'являється на селі. Але він явно забуває про духовний світ своїх героїв, ігнорує показ їхніх думок, переживань, уникає суперечок і розмов між героями, чим принижує їх, позбавляє живих і привабливих рис. Борис і Марися — люди, яких розлучила війна, зустрівшись випадково, ніяк не можуть поговорити. Борис так і не намілюється сказати своїй другій дружині Юлі про все те, що трапилось у його житті, по суті, ганебно тікає від неї. Ця ситуація вимагала напружених роздумів, болісних переживань героїв, але автор чомусь unikнув цього. Герої переживають, страждають, шукають самозабуття у праці, але не аналізують своїх дій і того стану, в який потрапили,

не шукають чесно і відверто виходу з тих обставин, які склалися.

Не терпить художній твір і навмисності. Навіть тоді, коли художникові вдається змалювати привабливий внутрішній образ героя, навмисність в подіях і вчинках цього героя послаблює вплив на читача. Схвильовано розповідає М. Шумило про своїх героїв в оповіданні «Я — брат твій». Він намагається заглянути в саму глибину душі людської — доброї, лагідної, діяльної, люблячої. Він таврує і гнівно викриває людську байдужість, фальш, неувагу до ближнього. Але оповідання було б значно сильнішим і переконливішим, коли б автор не так уже навмисно засудив до смерті Олесю Галайчук. Та справа навіть не в тому — людина смертна, могла і Олеся померти, але ця смерть явно була потрібна авторові для сюжету. Одне неправильне місце в оповіданні — і воно вже втратило ті фарби, якими засяяло було на початку.

Практика сучасної української прози дає матеріал для великої творчої письменницької розмови. Тим більше, що ця розмова вкрай необхідна. Ми повинні створити велику літературу, гідну нашого часу, літературу, гідну радянської людини, людини сильних емоцій, мудрих думок і складних переживань. Глибоке розкриття внутрішнього світу героїв наших книг повинно гармонійно поєднуватись із показом всього того славного і героїчного, що творить радянська людина.

Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу у своєму зверненні до III з'їзду письменників СРСР, акцентуючи на високому покликанні радянських письменників, зокрема, вказує: «На цьому шляху буде рости велике мистецтво комунізму — мистецтво великих думок, палких почуттів і високих пристрастей, мистецтво, здатне запалювати мільйони і мільйони будівників комунізму на нові великі діла».

Літератури великих думок, палких почуттів, високих пристрастей, літератури яскравих повноцінних образів з глибоким внутрішнім розкриттям вимагають від нас, письменників, наша партія і народ. Наша епоха — епоха героїв велетнів нового духу і необмежених дій, епоха штурму атомного ядра і космічних просторів, епоха великої правди, яка проганяє лиху кривду.

З давніх-давен існує прислів'я: «Чужа душа — темний ліс». Це прислів'я з того ж самого арсеналу індивідуалі-

му, що й вислів «Людина людині — вовк». Нова епоха, епоха будованого комунізму, вносить поправки в старі поняття і звичаї. Ясна і чиста, безмежно широка в своєму зростанні і розквіті душа нашого сучасника. Вона, безумовно, не така собі простенька і прямолінійна, бо кожного дня освітлюється новими знаннями, збагачується новим досвідом, вона сяє для художника всіма своїми багатючими барвами, — зумій тільки побачити, зумій передати словом. Адже, якщо образно висловитися, в наш час, час великих відкриттів, навіть Місяць «розкрив» свою душу, підкорившись людському генієві.

Давайте ж, товариші, спільними зусиллями подумаємо над своїми успіхами і невдачами, давайте зробимо все для того, щоб зі сторінок наших книг зійшли до читача і заговорили, як друзі до друзів, живі, повнокровні, діяльні, розумні, палкі душею, привабливі своєю душевною красою нові літературні герої.

1959.

ПЛІЧ-О-ПЛІЧ З НАРОДОМ

Радянські письменники, як і всі трудящі Країни Рад, з великим піднесенням і захопленням сприйняли рішення XXI історичного з'їзду КПРС. Вони вбачають у контрольних цифрах семирічного плану новий етап соціалістичного будівництва, здійснення якого буде значним кроком нашого народу у велике комуністичне завтра.

Кожного з нас хвилює, що за сім наступних років буде створено стільки нових будов, так зміниться обличчя нашої землі, що вона стане ще більш невпізнанною. Незрівнянно зросте рівень виробництва продукції промисловості та сільського господарства. Недалеко той заповітний полустанок, на якому наша країна наздожене Сполучені Штати Америки, наздожене для того, щоб, випередивши, піти до нових перемог у мирному змаганні з капіталізмом.

Творчу силу радянських людей знає весь світ. Люди, що зуміли в найстисліші строки відбудувати зруйноване війною народне господарство на значній частині території Радянського Союзу, люди, що добилися таких успіхів у матеріальному зростанні своєї держави, зуміють і на цей раз, як завжди, достроково здійснити всенародний план. Запорукою цього є новий всенародний рух комуністичних бригад, які з кожним днем все більшою хвилею охоплюють наші міста і села.

В цьому семилітті ще ширше розкриється крилата душа радянської людини, розум мільйонів людей збагатиться величними досягненнями науки і культури, новий комуністичний труд перетворить у значній мірі не лише обличчя землі, а й душу людську. Завдання літератури — пильно і глибоко вивчати всі ці процеси, правдиво їх відтворювати в художніх полотнах, бути активним учасником боротьби народу за здійснення всенародних планів, за виховання самої людини. За сім недовгих років наш народ підійде впритул до світлого майбутнього людства, і ми добре розуміємо, що підійти він повинен оновленим. Комуністичне суспільство не потерпить у своєму середо-

вищі ні ледарів, ні хуліганів, ні п'яниць, ні людей обмежених і нечесних.

Саме тому наш письменницький з'їзд і має розглянути питання участі літератури в боротьбі за комуністичне суспільство.

Щоб чітко визначити свої завдання, в першу чергу повинні глибоко і принципіально оглянути все зроблене ними за попередні роки, особливо від часу попереднього письменницького з'їзду. Необхідно розумно, по-діловому проаналізувати літературний процес, визначити шляхи, якими розвиватиметься все хороше, високоідейне і високохудожнє.

Українські радянські письменники до свого чергового IV з'їзду прийшли із значними досягненнями. Українська радянська література вже давно вийшла на світову арену, її кращі твори ввійшли в скарбницю світової культури. Імена наших кращих письменників поетів — Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, Миколи Бажана, Андрія Малишка, Олександра Корнійчука, Ванди Василевської, Андрія Головка, Остапа Вишні, Юрія Яновського, Олександра Довженка, Олеся Гончара, Михайла Стельмаха широко відомі в світі, і не один мільйон чесних людей навчається по них тієї великої правди, без якої сьогодні не може жити людство на всіх континентах.

Українські радянські письменники разом з своїми братами і друзями, товаришами по творчості з усього Радянського Союзу і в першу чергу славними майстрами слова великого російського народу, ведуть велику і послідовну боротьбу за мир в усьому світі, за культуру і прогрес, за щастя людства.

Виникнення на нашій планеті нового соціалістичного табору, що тільки за сорок з лишком років перетворився на могутню, небачену силу, на яку вже навіть найбільші скептики і реакціонери не можуть не зважати, докорінно змінило уявлення про духовний світ та діяльність людини і цілих народів.

Не тією, що була раніше, стала Україна. Нащадки колишніх чумаків і запорожців тепер з глибоких надр землі добувають підземними комбайнами вугілля, варять сталь, вирощують мічурінські сади, збирають найбільші в світі врожаї цукрових буряків і пишуть хороші художні книги, розщеплюють атом. Це нащадки Тараса Бульби

і Солопія Черевика разом з синами простих людей колишньої Росії і Білорусії та інших радянських народів запустили сьогодні в небо штучні супутники Землі і створили нову рукотворну планету, що гордо звершує свій побідний шлях навколо сонця.

Українські радянські письменники, наслідуючи кращі традиції народних борців і велетнів вітчизняної і світової культури — Тараса Шевченка і Івана Франка, Михайла Коцюбинського і Лесі Українки, — чесно і самовіддано служать своєму народові. В поезіях, романах і повістях, у п'єсах і полум'яних публіцистичних рядках, в сатиричних творах вони показують нове життя, те прекрасне, що вже народилося, і те, що тільки ще зароджується. Майстри літератури намагаються зазирнути і в завтрашній день.

Їх цікавить складність професії і багатство душі сьогоднішнього шахтаря, розумного і допитливого господаря підземних надр. Які ніжні і мужні слова, віби добірні дарунки землі, знаходять для шахтарів і Володимир Сосюра, і Павло Безпопадний, і ще багато й багато наших поетів та прозаїків. Коли це шахтарський труд був під таким пильним поглядом митця, коли він привертав до себе таку увагу!

Про складний і багатий світ нашого народу пристрасно співають і Павло Тичина, і Максим Рильський, які глибоко відчують красу людської душі, виявляючи в своїх поетичних творах такі благородні риси, як потяг людини до дружби, до добра, любов до прекрасного і прагнення створити власними руками щось видатне й корисне для народу.

А яку галерею образів чудових радянських людей створив Олександр Корнійчук! Його герої — це справді нові радянські українці, наділені отією сонячною посмішкою, що йде від батьків, співучих і точних у крутому слові, але з новими рисами, з новими якостями, з невпинним шуканням нового, в прагненні невтомної дії і боротьби проти всього відсталого і чужого інтересам народу.

Українська радянська література має в своїй скарбниці і пристрасну поезію Василя Блакитного та Василя Чумака, і мудрі книги Юрія Яновського та Олександра Довженка, і дорогоцінні драматургічні полотна Івана Микитенка та Івана Кочерги, полум'яно іскристі усмішки

Остапа Вишні, по-юнацькому чисте слово Олекси Десняка, книги Миколи Трублаїні, Олеся Донченка, Олександра Копиленка, вірші Ярослава Шпорти і Юрія Гойди — твори всіх тих, кого вже немає серед нас, але чий глибокий і плідний слід лишився назавжди у вдячній пам'яті народу.

Багатогранним і цікавим життям живе наш народ, широка і безмежна його натура, ніжна і добра його душа, велике і палке в нього серце. До кожного явища, до кожної події, до всіх сторін народного життя придивляється пильне око митця. Недарма так швидко ростуть кадри українських письменників. У нас вже понад 500 членів Спілки, а скільки ж молоді йде до літератури!

Вадим Собко, Микола Руденко, Дмитро Ткач, Михайло Чабанівський, Олекса Гуреїв, Степан Олійник... Та хіба ж усіх згадаєш! Добре знаючи життя робітників, вони прагнуть написати твори, гідні величного подвигу робітничого класу, творця нашої славної індустрії. А скільки донецьких, харківських, львівських, одеських письменників працюють над цією ж темою!

Не менш уважно придивляються письменники і до подій, що відбуваються сьогодні в колгоспному селі. Навіть перелічити важко в невеликій статті всіх авторів, що сказали і скажуть своє слово про героїв високих урожаїв, про людей високих душ.

І в славне минуле заглядають допитливим оком наші письменники. І «Святослав» С. Скляренка, і «Хмельницький» Івана Ле, і «Гайдамаки» Юрія Мушкетика — усе це твори, повз які не пройде байдуже допитливий читач.

Олесь Гончар, Михайло Стельмах, Юрій Смолич талановито і пристрасно відобразили в яскравих художніх образах велич Жовтня, складну і героїчну боротьбу українського народу в братній сім'ї всіх народів за перемогу революції.

Українських радянських письменників, як і письменників всієї багатонаціональної радянської літератури, ще й досі хвилюють і наснажують теми великої перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні. І це цілком зрозуміло, адже саме в тих вікопомних битвах було відстоєно наш соціалістичний лад, саме в тих, ні з чим не зрівнянних в історії битвах розкрилася глибока і велична душа простої радянської людини, що перемогла і темряву, і мракобісся, і саму смерть.

Тільки в радянські часи на Україні виросла велика література для дітей, література, яка стільки зробила і робить для того, щоб з маленьких радянських громадян виросли справжні, могутні духом й тілом господарі нового життя.

Виросла і зміцніла критична думка наших літераторів. І це цілком закономірно. Думати є про що і досліджувати є що. Багато творів написано нашими письменниками, особливо за останні роки між двома з'їздами. Але не всі ці твори рівноцінні, не всі вони витримають іспит часу, не всі з однаковою силою служать народові. Та переважна більшість з них в міру своїх якостей служать інтересам народу. Отже, критикам треба допитливо, спокійно, по-науковому в усьому цьому розібратися, допомагати літературі і письменникам своїм доброзичливим і справедливим словом.

Щоправда, не все, зроблене нашими письменниками, може задовольнити і нас, письменників, і наш народ. Ми були б і обмеженими, і замкненими, коли б не бачили своїх недоліків і хиб у творчості. Але ми не маємо права не помічати того доброго і корисного, що зробили наші митці, бо без розуміння і знання цього не зможемо йти далі по шляху вірного служіння мистецтву і народові.

Письменник повинен бути завжди в самій гущі народу, завжди бути найактивнішим учасником подій і тих звершень, які творить народ. Тим більші завдання стоять перед молодими кадрами літератури. Ніде правди діти, останнім часом наші загальні недоліки позначилися і на вихованні літературної молоді. Школа, університет, перша книжка і... письменник чи поет дозрів. Його прийняли з тією ж першою, учнівською книжкою.

Нашій літературній молоді треба йти на будови, в колгоспи і радгоспи, в лабораторії вчених, у школи, інститути, туди, де вирус життя, йти не простими спостерігачами, а активними учасниками і творцями життя. Письменникові необхідно створювати свою творчу біографію, збагачувати себе знанням життя народу, бо без людинознавства літератури не буває...

СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛІВ

То добре, що зібрався з'їзд учителів Радянської України. Мабуть, немає в республіці жодної людини, яка байдуже сприйме цю подію. Багато думок, добрих побажань хочеться висловити з цього приводу. Та чи не найбільше хочеться говорити про роль учителя в нашому повсякденному житті, про його величний і благородний образ.

Коли я думаю про вчителя, в пам'яті чомусь завжди постає мій покійник дідусь. Він ніколи не був навіть звичайним педагогом, хоч найперші основи грамоти я перейняв від нього. Він був звичайним селянином, невтомним трудівником і невтомним вихователем. Мені здається, що коли б йому, моєму дідусеві, та хоч середню освіту, — був би він у свій час народним учителем, та ще яким учителем!..

Це були перші роки Радянської влади. Ще десь у Сибіру, та й не тільки у Сибіру, гриміли гармати і лилася кров, бо інтервенти не могли примиритися з тим, що їх побито, назавжди викинуто за межі Радянської республіки. Про школу в нашому маленькому селі тільки мріяли. Бо й справді: куди там до науки, коли навкруги розруха, голод, тиф та розгул бандитський.

Я від дідуся ні на крок. А він і на хвилину не складе рук: то теше щось, то струже, то в полі або на городі працює, то хлів перекриває, то тин городить, то іншу немудру селянську роботу виконує. А я в нього — найближчим помічником. Причому таким слухняним та дисциплінованим, що багатьом педагогам треба позаздрити дідусевому вмінню зацікавити роботою свого учня. А то, мабуть, тому був я таким слухняним у дідуся помічником, що він і хвилини не мовчав зі мною. Я щоденно довідувався від нього про щось незвичайне, цікаве, таке, без чого моє життя вже не було б чогось вартим...

Ось настав мені час і до школи ходити — дев'ятий рік рушив. А школи немає. І тоді дідусь урочисто дістав з-за сволюка старезного-старезного псалтиря, і подібно дідусеві Каширіну почав мене грамоти навчати. Терпляче,

більше заохочуючи, аніж докоряючи, втлумачував мені чудернацьке плетиво церковно-слов'янського письма. А коли до його рук потрапила газета «Крестьянская беднота» чи, здається, просто «Беднота», він, хоч і придбав її для куріння, пожертвував навіть курінням, перетворив ту газету в мій перший підручник. Ніколи я не забуду першого слова, яке ми прочитали з дідусем:

— Че-ло-век!

Человек! Людина! Вичитавши те слово по буквах, дідусь урочисто підняв угору вказівного пальця.

— Це ж зрозуміти треба: человек! Чоло віку. Хазяїн на землі. Ото ж учись, внучок, бо людиною, справжньою людиною на землі бути нелегко...

І довго ще тоді говорив мені дідусь про призначення людини на землі. Говорив хоч і просто, по-селянському, але я з того нічого не запам'ятав, окрім одного: справжньою людиною на землі бути нелегко. Але треба бути тільки справжньою людиною.

Дідусевої науки в школі не забував, не забув її й досі. І ось зараз, коли йде мова про учителя, про його роль у вихованні справжньої людини, мені чомусь здається, що нам, педагогам і письменникам, завжди треба пам'ятати про оту народну основу, про той глибоконародний дух, який так необхідний вихователіві.

Учитель — не тільки грамотна людина, що може навчити тебе письму та рахунку, учитель — це передусім розумний, доброзичливий, всезнаючий і терплячий старший товариш. Учитель не тільки мусить навчити читати й писати, він повинен навчити жити свого учня, вказати йому шлях у життя, зробити його поступово людиною, чолом віку. Кращі педагоги минулого і прекрасний педагог радянського часу Антон Макаренко були в першу чергу безкорисливими, добрими друзями своїх вихованців. Скільки чудесного, живого, такого, що не втратило своїх барв і сьогодні, розкривав своїм учням Ушинський! А чудовий педагог Ілля Миколайович Ульянов — батько великого Леніна! З якою любов'ю, віддаючи всі свої сили і енергію, виховував і пробуджував він благородне почуття людського у тисяч і тисяч людей поневоленої царської Росії. І сьогодні, в радянський час, чуваський народ з великою любов'ю згадує І. М. Ульянова, який першим приніс цьому затурканому царатом народові грамоту, світло, який першим назвав чуваца людиною.

Чудовий педагог і блискучий письменник Антон Семенович Макаренко, перш ніж написати свої мудрі й глибокі книги, створив для них матеріал у житті — виховав не одне покоління радянської молоді. Причому не звичайних дітей виховував Макаренко. Багато хто з розумних і досвідчених педагогів, людей чесних, не вірив, що з безпритульних, розбещених вулицею дітей, які нерідко втрачали людську подобу, можна виховати справжню людину.

Своєю невтомною працею, особистим прикладом, беззавітною любов'ю до своїх вихованців, глибоким чуттям людини і педагога зумів Макаренко завоювати серця своїх неспокойних, упертих і часто розбещених вихованців і виховати з них справжніх радянських людей. Думаєш отак над подвигом Макаренка, аналізуєш все, зважуєш всі комплекси його неповторної діяльності і приходиш до висновку: саме багатогранною діяльністю, великою щедрістю душі зумів Макаренко завоювати серця своїх учнів.

Людина протягом всього свого життя невтомно діє. Вона мов відточує і загострює саму себе в тій невтомній діяльності. Діти по своїй природі особливо діяльні. Але їхню діяльність треба вміти спрямовувати, націлювати, треба вміти виховати з дитини людину. Тут самою книжкою, самими задачками та, як це нерідко трапляється, нудними піонерськими іграми не обмежишся. До чого це призводило — ми побачили з власного досвіду. З кожним роком з наших шкіл виходило дедалі більше тендітних білоручок.

Сьогодні ми перебудовуємо школу, перебудовуємо мудро, по-життєвому. Але мені здається, що, перебудовуючи школу, — скажемо про це відверто, — ми мусимо перебудувати і весь процес навчання, самого вчителя.

У нас в республіці є велика армія вчителів, і більшість з них, безумовно, це талановиті, невтомні педагоги, які ставлять за мету не тільки навчити учня грамоти, а й виховати його в праці. Але значна частина наших учителів, особливо молодшого віку, пройшовши недавно систему освіти школа — інститут — школа, самі не мають справжніх навичок трудової діяльності. Проте вони гаряче прагнуть заповнити цю прогалину, хочуть набути самотужки потрібних знань і стати вчителями, знання яких відповідали б новим завданням.

Та, на жаль, є ще у нас чимало вчителів, які, якщо говорити про це прямо, не відповідають своєму призначенню. Вони живуть давно — та ще й не завжди твердо — спійманими знаннями, поповнюють їх лише з шкільних підручників, рік у рік передають дітям ці куці знання. Передають сухо, безбарвно, бездушно. Відтарабанить такий педагог «урок» — і швидше додому, а учнів хай інші виховують, хай інші навчають їх трудових навичок, хай інші розповідають їм щось цікаве, повчальне. Як правило, такі вчителі ніколи не користуються авторитетом ані в учня, ані в батьків.

Мені здається, що хоч таких педагогів у нас може і не так багато, але вони явно випадкові на педагогічній ниві. З'їзд повинен про них сказати своє авторитетне слово. Радянський учитель має бути творцем, справжнім учителем, має щоденно і всюди виправдовувати високе і любиме в народі звання.

Учитель! Слово яке! Зміст який у ньому! А любов'ю якою всенародною оточене і діло вчителя, і ім'я вчителя. Хіба хто з нас забуде коли-небудь свого першого, свого найулюбленішого педагога?

Тож нехай у всіх наших школах будуть тільки такі вчителі, яких діти наші вважали б своїми найулюбленішими старшими товаришами, щоб учні завжди і в усьому рівнялися на тих, хто розкриває перед ними багатогранне велике життя, вчить любити нашу чудову радянську дійсність.

ПОЧАТОК КІНЦЯ

В той день люди найменше чекали нещастя. Була неділя. Чудовий, червневий ранок. У кожного святковий настрій. І хоч у світі вже давно лилася кров, точилася війна, та ми не хотіли допустити й думки про те, що наше мирне життя, кипуче будівництво будуть так нагло перервані. В полях визрівали рясні урожаї, теплилося надією серце хлібороба, і не вірилось, що оці чудові жита й пшениці будуть безжалюбно столочені, а садами пройде страшна ненажерна гусинь.

Але ж це сталося. 22 червня 1941 року на радянську землю впали смертоносні бомби, через наші кордони провалились до зубів озброєні фашисти. Вони були люті і самовпевнені, збиралися блискавично захопити Москву і до осені покінчити з Радянським Союзом.

Звідкіля ж вони взялися, такі люті і ненависні, хто їх вигодував і озброїв? Відкрили ворота до влади кривавому Гітлерові, відгодували агресивну вояччину німецькі монополістичні кола з повної згоди і схвалення правлячих кіл імперіалістичних держав. Французькі, англійські та американські капіталісти, які розраховували в гітлерівській военній машині знайти силу, здатну знищити першу в світі соціалістичну державу, задушити міжнародний робітничий і комуністичний рух, дали фашистам гроші, кинули їм у зуби Чехословаччину, Австрію, Польщу і ще пів-Європи. Але німецький імперіалізм, відроджений під прапором «антикомунізму», прагнучи до світового панування, спрямував свої перші удари проти капіталістичних держав. Була окупована Франція, армади фашистських літаків нещадно бомбили Лондон та інші англійські міста.

Захопивши багатства Європи, гітлерівська Німеччина віроломно напала на Радянський Союз. Починаючи війну проти СРСР, гітлерівці, які уособлювали найбільш звірчий імперіалізм, планували фізично знищити десятки мільйонів радянських людей, розчленувати нашу країну і перетворити її в колонію «великої німецької імперії».

В цій чорній справі німецьким фашистам допомагали японські та італійські імперіалісти.

Вступ Радянського Союзу у війну проти гітлерівської Німеччини був вирішальним фактором перетворення її у визвольну війну народів проти фашизму. І сталося так, що ті ж самі західноєвропейські держави, які раніше штовхали гітлерівську воячину проти нашої соціалістичної країни, змушені були піти тепер на співробітництво з Радянським Союзом. Іншого виходу вони не мали, бо німецький імперіалізм загрожував їх власному існуванню. Утворилась антифашистська коаліція держав. Проте в ході війни правлячі кола США і Англії переслідували свої корисливі класові цілі. Вони вишком потирали руки, сподіваючись ослабити сили країни соціалізму, підірвати міць німецького конкурента і встановити свою світову гегемонію.

Радянському народові довелось винести на своїх плечах основний тягар другої світової війни. Тяжким був цей час. Адже Гітлер підготував на чужі гроші сильну армію, оснастив її першокласною технікою і зброєю, заздалегідь перевів промисловість на військові рейки, все підкоривши цілям загарбницької війни. Гітлерівці відмобілізували і випробували свою армію в багатьох грабіжницьких походах, прищепили їй смак і до крові, й до наживи, втовкмачили своїм солдатам ідею про те, що нібито німці є «расою панів» і покликані завоювати світове панування.

Використовуючи переваги, створені раптовістю нападу, німецько-фашистські війська швидко просувалися на схід. Найавторитетніші військові спеціалісти світу проорокували незабарну трагічну розв'язку.

Але радянський народ став на захист своєї соціалістичної Вітчизни, великих завоювань Жовтневої революції, зірвав розрахунки ворогів миру, демократії і соціалізму. Всі народи Радянського Союзу проявили велич духу, полум'яний соціалістичний патріотизм, без вагань пішли на випробування і жертви в ім'я перемоги над лютьним ворогом. Воїни Радянської Армії героїчно і самовіддано захищали кожную п'ядь своєї землі, завдавали ворогові відчутних ударів.

Комуністична партія, радянський народ, незважаючи на гіркоту поразки в перший час, вірили в неминучу перемогу своєї справедливої справи. Впевнено, енергійно, зберігаючи максимум спокою, вони зуміли евакуювати

в тил тисячі промислових підприємств, перевести промисловість на військові рейки, створити нові фабрики й заводи в глибокому тилу, з дня на день готували контрнаступ, розгром ворога. Безсмертною славою в дні війни відкрили себе прості радянські трудівники, старики, жінки і підлітки, які у радянському тилу невтомно виконували перемогу, даючи фронту все необхідне — від найдосконаліших танків і найновіших літаків до звичайних патронів і обмундирування воїнів. Колгоспне селянство своєю самовідданою працею довело всьому світові велику життєву силу колгоспного ладу, який вистояв і переміг у важкій боротьбі.

Комуністична партія підняла і повела за собою на священну Вітчизняну війну весь радянський народ, забезпечила розгортання і посилення могутності Радянських Збройних Сил, організувала роботу тилу для безперервного постачання фронтів всього необхідного. Саме партія, яка в роки війни ще більше зріднилась з народом, послала мільйони комуністів у ряди Радянської Армії, своєю організаторською діяльністю створила найважливіші умови для повної перемоги над фашистською Німеччиною та її сателітами.

Перші місяці війни ворог торжествував. Йому вдалося загарбати значну частину території Радянської країни. Але передчасним було це торжество. На заклик партії радянські люди, які залишались на тимчасово окупованій території, розгорнули масову підпільну боротьбу, створили сотні партизанських загонів, десятки величезних партизанських з'єднань і невтомно завдавали ворогові відчутних ударів по його тилах і комунікаціях. Окупована земля горіла під ногами інтервентів. Історія воєн не знала подібного за своєю масовістю і бойовою силою партизанського руху, який злився з боротьбою Радянської Армії.

Безсмертними подвигами відкрили себе радянські воїни — солдати, офіцери, генерали. Вони завжди пам'ятали слова великого Леніна про те, що «перемога кінець кінцем обумовлюється станом духу тих мас, які на полі бою проливають свою кров. Переконання в справедливості війни, усвідомлення необхідності пожертвувати своїм життям для блага своїх братів підносить дух солдатів і змушує їх зносити нечувані тяготи».

Героїзм у нашій армії був дійсно масовим, готовність

самопожертви в ім'я Перемоги, в ім'я Батьківщини, в ім'я Партії — казковою. Історія людства за всі віки не лишила стільки героїчних подвигів, сповнених високого патріотизму, як Велика Вітчизняна війна. Навіки збережуться в пам'яті народній імена Матросова, Гастелло, Космодем'янської, молодогвардійців, сотень і тисяч радянських воїнів, партизанів, як зразок сталевої мужності, як приклад безстрашності, самовідданості і героїзму.

Тільки радянський, справді народний лад, тільки могутня дружба народів, випестувана і загартована Комуністичною партією, могли забезпечити створення такої армії, як Радянська Армія визволителька. Тільки радянська економіка мала можливість так швидко забезпечити фронт всім необхідним. І замість «бліцкригу» фашисти вже восени 1941 року зазнали першого дошкульного удару під Москвою і змушені були поспішно тікати аж до Смоленська. І хоч потім гітлерівська армія ще шалено рвалася до Волги, до Північного Кавказу, але все те закінчилось Сталінградською битвою, яка своїми розмірами вразила весь світ.

Потім була ще Курська дуга. А за нею — відступ ворога, відступ страшного хижака, пораненого смертельно. А далі — масове звільнення народів Європи, взяття Берліна і жадана Перемога 9 травня 1945 року.

Сплундровані гітлерівцями держави відродилися наново, народи багатьох країн почали будівництво нового життя.

Над світом знову засяяло ласкаве, мирне сонце.

Минуло двадцять років з того дня, як почався кінець страшного породження міжнародного капіталу — гітлерівського фашизму. Виросло нове покоління. Адже тому, хто народився в 1941 році, сьогодні двадцять. Це покоління знає війну лише з оповідань старших та з книг. Молодим людям, нашого часу, вихованим мирним життям, важко або навіть неможливо уявити все те, що пережили їх батьки.

Але тепер певні кола в країнах капіталу ладні забути всі ті страшні злочини перед людством, що їх вчинили німецько-фашистські загарбники. Американські, англійські, французькі капіталісти знову стали на шлях відгодовування і озброєння німецького вермахту. По курних шляхах Європи, по полях Франції, по вулицях англійських міст знову марширують неофашистські мо-

лодчики, ними командують шпейделі та хойзінгери — гітлерівські генерали, ті самі генерали, руки яких по лікті облиті кров'ю французьких, англійських та американських патріотів. Реваншисти із Західної Німеччини знову озброюються, загрожують всьому світові.

Але пани імперіалісти із США і Франції, палії нової війни із аденауерівської Німеччини забувають про одне — не той тепер світ, не те тепер співвідношення миролюбних і агресивних сил на міжнародній арені. Двадцять років тому сили миру були ще не в змозі перешкодити виникненню воєнної пожежі. Тепер інша справа. Тепер існує і розвивається світова система соціалізму. Сили миру зростають з кожним днем, і фатальної неминучості війни більше не існує. Нездоланна могутність Радянського Союзу, що незмірно зросла з часу Вітчизняної війни, об'єднані зусилля світового соціалістичного табору, міжнародного комуністичного руху народів колоній і залежних країн, організовані дії борців за мир у всіх країнах спроможні покласти край спробам імперіалістичних агресорів розв'язати світову війну, спроможні розтрощити будь-якого агресора і будь-яку коаліцію агресорів.

Радянський Союз іде в авангарді борців за мир. В основі його зовнішньої політики лежить принцип мирного співіснування держав з різним суспільним ладом. Цю політику заповідав нам великий Ленін, і її неухильно і послідовно проводить в життя Радянський уряд.

Двадцять роковини з дня початку Великої Вітчизняної війни радянський народ зустрічає в умовах розгорнутого будівництва комуністичного суспільства, швидкого зростання економічної могутності і міжнародного впливу соціалістичного табору, в дні всенародної підготовки до XXII з'їзду КПРС, який озброїть партію і народ великою програмою боротьби за побудову комунізму в нашій країні.

Спрямовуючи невичерпну енергію радянського народу на мирне будівництво, на досягнення нових успіхів у всіх галузях економіки і культури, Комуністична партія і Радянський уряд, враховуючи агресивні задуми імперіалістів, роблять все необхідне для того, щоб зміцнювати Радянські Збройні Сили, тримати на належному рівні оборонну могутність нашої Батьківщини і всього соціалістичного табору. Партія і уряд постійно зміцнюють нерозривний зв'язок армії з народом, виховують радянських

людей в душі безмежної любові до своєї соціалістичної Вітчизни, в душі полум'яного радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму.

Пам'ятаючи про те, що сталося в світі 20 років тому, радянський народ звертається до всього людства: будьмо пильні! Не дамо злим силам повторити те, що прокляте на віки, що ніколи не повинно повторитись.

1961.

ЖИТТЯ, ЯК ПОЛУМ'Я

Хоч минула вже ціла епоха, хоч з того часу відбулися події, які переживуть віки, але насправді це було зовсім недавно, — адже Олександр Максимович Бойченко — наш сучасник, йому було б оце тільки 60 років, і він міг би ще милуватися прекрасним оновленим Києвом, міг би жити й творити сьогодні, як його ровесники.

Але його немає. Він засвітився яскравою зіркою в порі нашої юності, зрадував серця своїх ровесників і батьків, відпаломенів вогнем революційної пристрасті і енергії. Несподівано, передчасно погас він, спалахнувши наостанку прекрасною книгою «Молодість» — свідком тих років, коли розкріпачена юнь вперше входила у велике, красиве, творче життя.

Він був звичайним робітничим юнаком, яких було в той час тисячі на околицях Києва і Москви, Дніпропетровська і Одеси, Ленінграда і Іваново-Вознесенська. Він зазнав усього того тяжкого, що випало на долю мільйонів.

І раптом — революція! Життя, творчість, воля, освіта, кипуча діяльність на благо народу. Подібно до Миколи Островського, до тисяч і тисяч корчагінців, юний Бойченко весь у невтомному труді, працює і вчиться, йде за партією і веде за собою своїх безусих ровесників. Ось він — секретар комсомольського осередку, ось уже — в райкомі, обкомі... А двадцятишестилітнім юнаком комуніст Олександр Бойченко вже секретар ЦК ЛКСМУ. Він завжди серед молоді, на найважчих ділянках соціалістичного будівництва. «Комсомольський керівник, який втратив зв'язок з молоддю, перестає бути організатором», — казав Олександр Бойченко.

І хто з нас, людей старшого покоління, колишніх комсомольців, не пам'ятає свого секретаря ЦК, його запальних промов, його розумних починань, його невтомної діяльності. В кого, як не в Олександра Бойченка, ми, колишні комсомольці, вчилися простоти і скромності, невтомної діяльності на благо народу, великої синівської вірності рідній Комуністичній партії?

Він пломенів недовго. Уже в 1933 році до юнака причепилася важка, невилгойна хвороба — як і Микола Островський, він втратив можливість рухатись, перестав бачити, здавалось, живим ліг у домовину.

Але не такі люди комсомольського гарту, не такі комуністи, щоб здаватись хворобі, впадати в розпач. На той час Микола Островський вже кинув у світ свої безсмертні слова, які сколихнули душі людей усіх континентів, слова про людське життя, що дається людині тільки один раз.

Бойченко вибув з комсомольських веселих рядів, але він не здався, не зійшов з поста Людини. Він ще з більшою впертістю вчиться, збагачує своєю пам'ять, готується до важкої літературної роботи. Він знову горить у труді, його мозок працює напружено і натхненно, слово за словом на папері лягають записані рукою найближчих людей його слова, думки, спогади. У тяжких творчих муках народжується його згадувана «Молодість». Не з архівних довідок, не з розповідей інших — з власних спостережень і думок народжується ця незвичайна, чарівна книга. З її сторінок постають живі і неповторні люди, ті, хто разом з Бойченком завойовував у Києві владу, хто запаливав перші кочегарки в місті, хто давав йому і перші поліньяки дров, і першу воду, і перше щастя.

То були незабутні дні — важкі, неймовірно важкі, але неповторні, сповнені революційної романтики, безмежної віри в майбутнє, найглибшого переконання у своїй правоті і такого щастя відчуття людської гідності, яке могло визріти тільки за довгі-довгі роки поневірянь і мук багатьох поколінь пригноблених і знедолених.

Ті часи — вже історія. Бо народились і творять нові покоління людей. Але всі ми розуміємо — коли б не було тіві неповторно важкої і неповторно прекрасної епохи — не було б і наших гордих і славних днів. Ось чому завжди в пам'яті народу, в пам'яті нових юних поколінь житимуть полум'яні діла славних юнаків, перших заспівувачів комсомольської слави Миколи Островського і Олександра Бойченка. Їх коротке і сяйне життя завжди кликатиме на великі і прекрасні діла, і за ними йтимуть, йтимуть як за живими, як за сучасниками, бо вони й справді залишаться живими сучасниками ще для багатьох поколінь радянської і всієї прогресивної молоді світу.

ЖИВИ, ГАЙДАРЕ!

Незвичайна це була людина, і життя незвичайне їй судилося. У 15 років він уже був солдатом, у 17 — командиром полку, у трохи більше як 20 — письменником. Та яким письменником! Історія літератури ще такого не знала — він писав лише для дітей, сам залишаючись великою, мудрою і доброю дитиною. Встиг він і книжок чудесних юним читачам написати. І таких, що не лежать ніколи на полицях. Встиг і тимурівський рух серед дітей народити. Та такий, що хоч і змінює, різноманітить форми, але живе й досі. І за Батьківщину в тяжкі роки початку Вітчизняної війни повоював; перші партизанські загони на Україні в тилу ворога створював і поліг у нерівному бою на Придніпров'ї, всього себе віддавши до краплини народові, народній справі, майбутнім поколінням.

Коротке, але яскраве, завидне життя прожив Аркадій Гайдар. Це було б йому лише 60 років, а його вже немає 22 роки в живих. Він за життя говорив, що йому випала щаслива доля. Ласкавою вона була і після його смерті — лежить наш улюбленець Гайдар на високій канівській кручі, недалеко від свого безсмертного сусіда — сивого Кобзаря, приймає гордий парад життя, того життя, що розбуялося над могутнім Дніпром, над Радянською Україною, над усією Гайдаревою Вітчизною — Радянським Союзом.

В неозорі простори українського степу, в чарівні, поїняті легеньким ранковим туманом дніпровські саги та плавні дивяться з канівської кручі допитливим оком бронзовий Гайдар. І міняється Славута-Дніпро, прикрашаючись казковими греблями гідроелектростанцій, наливається чудо-морями, щодня перетворює географію України.

Змінюють життя, оновлюють рідну землю сьогодні колишні Гайдареві герої. Це в них, у своїх юних героях, невагомних, часто неслухняних, інколи їжакуватих, але завжди неспокійних, сповнених неясних прагнень і дивних бажань, сповнених енергії і безхмарної надії та віри в прекрасне майбуття, зірким оком письменника Гайдар бачив те головне, що характерне для радянської молодої людини,

яка росте не тільки сама, а росте разом із своєю молодію країною, і зумів це головне показати з такою художньою силою, що його маленькі герої, люди, ще далеко не сформовані і позбавлені будь-якої постійності, постали перед цілими поколіннями читачів, як юних, так і дорослих, яскравими художніми образами, неповторними літературними типами. І розумний, вірний у дружбі, відданий спільній справі Тимур, і юний воїн революції із «Школи» Гориков, у якому легко впізнати самого Гайдара, і мов живі в своїй дитячій непосредності Чук і Гек, і герої «Блакитної чашки», «Військової таємниці» та інших чудових творів Гайдара подружилися на все життя з кожним із нас ще в часи дитинства, щоб супроводити до глибокої старості. І велике щастя мають ці герої разом із своїм творцем ще в тому, що вони владно входять у свідомість і уяву нових читачів, покоління яких ідуть у життя за поколінням.

Добрим словом у день 60-літнього ювілею згадує Україна Аркадія Гайдара. Український народ навіки полюбив цього славного веселоого сина російського народу за чарівну казку-бувальщину для дітей, за те, що він великою любов'ю палав до української землі і українського народу, воював за неї хлопчиком у громадянську війну, полив її своєю кров'ю і життя своє світле віддав за неї в грізні дні Вітчизняної війни, навіки полігши в цю священну землю.

Живи у віках, славний Гайдаре, хай тобі пухом буде наша щедра земля, хай вічно в мирі шумує над твоєю могилою білокора берізка, символ твоєї улюбленої матері-Росії, хай завжди перед твоїм зачарованим зором проходять по щасливій землі твої веселі герої, хай салютують тобі юні піонери, твої вірні друзі і невтомні читачі. І хай над їхньою головою завжди буде чистим і ясним небо, і хай одвічно сяє сонце, хай мирним трудом славиться рідна земля, та сама, яку ти любив усім серцем, яку оспівав віщим словом, за щастя якої поліг у тяжкому бою.

Салют тобі, Гайдаре!

ПОБРАТИМ СЕСПЕЛЯ

Вони ніколи не зустрічались. Хоч могли бачитись. Михайло Сеспель жив тоді і працював у Тетюшах, часто роз'їжджав по селах. І дуже можливо, що шестирічний хлопчисько Санюк — майбутній чудовий чуваський поет і громадський діяч Олександр Єгорович Алга, зустрічав десь на закиданій під стріхи сніговими заметами вулиці ясноокого юнака в сірій солдатській шинелі, величезній смушевій папасі, в розтоптаних сірих валянцях.

Але в ті грізні і важкі дні Санюк ще не знав, що таке поезія, принаймні йому навіть не снилося, що з часом він буде поетом. Одна лише «поезія» була йому відома — голосні, повні горя і розпуки материнські бідкання та постійні скарги на тяжку, безпросвітну бідняцьку долю.

Так і розійшлися їхні шляхи на тетюшівській землі — Сеспель поїхав у Чебоксари, а напівбезпритульного Санюка відвезли до Казані. Тут, у дитячому будинку, він і пройшов першу науку, тут пізнав силу поетичного слова і закохався в нього на все життя. Будучи студентом педтехнікуму, вперше прочитав дзвінки й близькі серцю вірші Сеспеля. І з того часу запав йому в душу гарячий вогонь сеспелівської поезії, тієї поезії, що була така близька і дорога чуваському народові, що вірно служила йому в боротьбі, завжди йшла поруч і надихала на добрі і величні діла.

Взявши за взірець поезію Пушкіна і Лермонтова, а в літературні побратими — Михайла Сеспеля, Олександр Алга весь поринув у світ поетичних образів. Як і Сеспель, свої перші літературні спроби вміщував на сторінках рукописного часопису, що видавався літературним гуртком педтехнікуму.

У 1935 році, вже у справжньому журналі «Сунтал», з'явився перший його друкований вірш — «Пісня».

З піснею на вустах і йде з того часу в чуваській літературі Олександр Алга — невтомний літератор, керівник Спідки чуваських письменників, депутат Верховної Ради

республіки, пристрасний і вмілий вихователь і порадник літературної молоді.

Олександр Єгорович Алга — людина напрочуд скромна, проста і лагідна. Серце його вщерть переповнене людською добротою і щирості, яка щедро вихлюпується з його розумних, проникливо-примружених очах. З такими людьми дружуєшся на все життя.

В біографії Олександра Алги немає нічого особливого, надзвичайного, такого, що б вражало або виділяло його серед усіх його ровесників. Його біографія — це життєпис цілого покоління. Вона є утвердженням того, що саме в глибинах народних таїлись надзвичайні таланти, які розкувала пролетарська революція. «Всі наші письменники — вихідці з народу, — говорить про це Олександр Алга в одній з своїх численних публіцистичних статей. — Нам радісно жити й творити на землі, де вперше в світі побудовано соціалістичне суспільство, де процвітає дружба між народами. І в цьому суспільстві нам надане велике право служіння народів!».

Сказано ці слова про всю чуваську літературну громаду. Але вони стосуються також літератури будь-якого радянського народу, до всіх літераторів нашої багатонаціональної Вітчизни. І сказати їх міг лише той письменник, який усім серцем своїм відчуває цю єдність з народом і з своїми побратимами по літературі. Олександр Алга має повне право говорити ці слова. Він — вірний син свого народу і своєї Вітчизни. Кожне його слово — віддане народові, партії, справі прогресу і щастя людства. Всім своїм життям, всією творчістю поет служить народові. Недаремно сільський учитель Ол. Алга в 1939 році, видаючи свою першу поетичну збірку, назвав її так влучно і так красномовно — «Сонячний ранок». І треба сказати, що, не дивлячись на свій полудневий вік, поет йде по землі, відчуваючи лише вранішню пору, вітаючи невтомно юність і красу Вітчизни, оспівуючи повновладних господарів країни — невтомних будівників комунізму.

Слово поета ніколи не розходилося з ділом. У передвоєнні роки велику увагу в своїй творчості Олександр Алга приділяє оборонній темі. І ледь видавши в світ свою першу збірку, йде в Радянську Армію. Молодий солдат у своїх віршах закликав до пильності, виховуючи учитачів почуття палкої любові до своєї Вітчизни і зненависть до

її ворогів. А коли почалася страхітлива війна, він у перший день зустрів ворога на західному кордоні.

Поет-воїн не випускав з рук автомата, але в час коротких перепочинків, особливо в шпиталях, лікуючись від важких ран, брав до рук письменницьку зброю — перо і громив ворога гарячим і натхненним словом. І так всю війну — від першого до останнього пострілу. Від рядового бійця-снайпера до офіцера, командира військового підрозділу. Під Курськом воював за російську землю, під Мінськом — захищав братню Білорусію, в лавах Радянської Армії звільняв землі Польщі, Австрії і Угорщини, добивав фашизм у його лігві. Вітчизна високо оцінила ратний подвиг поета — його груди прикрашені орденом Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни, орденом Червоної Зірки, багатьма медалями.

Та найціннішим скарбом, який виніс поет з війни, є його фронтовий зошит віршів, поетична книга, яку він так і назвав — «Чотири роки». Так, чотири довгих фронтових роки пройшов Олександр Алга, пережив усе: і гіркоту відступу, і біль поразок, і радість всесвітньо-історичної перемоги, бачив своїх бойових друзів і в бою, і в шпиталях, і сумними, і радісними, і все те передав у написаних кров'ю серця рядках книги, яка починається словами непохитної віри в перемогу і закінчується гімном великій Перемозі.

Ми віримо:
Скоро ковтне земля
ворогів, нападників лихих —
і з вдячністю прийматимуть поля
зернина перемог святих.
Крізь полум'я атак вже бачим ми
парад біля Кремля
і сяєво весня.

Ці рядки з вірша, написаного 22 червня 1941 року, який так і зветься «22 червня», є яскравим свідченням того, що радянські люди з першого дня і до Дня Перемоги вірили в свою правоту, ні на мить не сумнівалися в перемозі над ворогом.

Поет вірив у солдатське безсмертя, як вірив у це і кожний воїн. Ця віра — в зв'язку з народом, у величчі й безсмерті справи, за яку вмирав солдат.

Гей, почекай... Я ще не вмер!
Ще мушу я пробитись до Берліна...

ний образ чуваської дівчини — наймички Сарбі, дівчини сердечної, роботящої, вірної в коханні до такого ж, як і сама, бідака-пастуха, окриленої мріями про майбутнє щастя. Проте не було щастя для таких, як Сарбі, в буржуазному суспільстві: куркуль Тумбай безжалісно, по-звірячому розтоптав його, вкотив їй життя.

Сюжет поеми, яскраві художні характери глибоко ввійшли в народну свідомість, як кажуть, самі попросилися на сцену. В 1958 році з'являється написана на лібретто О. Алги перша чуваська опера «Шивармань» композитора Ф. Васильєва. Опера твердо ввійшла в репертуар чуваського музично-драматичного театру.

Цей успіх окрилив поета, і за першою оперою з'являється друга — «Односельці», теж за однойменною поемою, в якій відкривається нова сторінка чуваської культури — це перша опера в республіці на сучасну тему.

Вірші Олександра Алги пісенні, образні. Не випадково на тексти поета композиторами Чувашії написано багато хороших пісень, які успішно виконуються художніми колективами і самодіяльними гуртками.

Поет і драматург Олександр Алга добре знає і любить Україну, творчість українських письменників. Він не раз бував у нашій республіці, його вірші перекладалися українською мовою, друкувалися в наших журналах, газетах, книгах. Поет багато працює як перекладач, знайомлячи чуваських читачів з кращими творами українських письменників.

Якось Олександр Алга сказав:

— Україну я люблю як свою другу батьківщину.

Адже Україна стала рідною для Сеспеля. Він дуже любив Україну, її народ і багато зробив для зміцнення нашої дружби. Тому плакаймо і зберігаймо її свято.

1964.

БЕЗСМЕРТЯ ГЕНІЯ

У генія завидна доля — з кожним роком він все молодіє, набирається нової снаги і сили. Час не владний над геніальними творіннями, над тим прекрасним і вічно живим, без чого люди не можуть жити, так само як не могли б вони жити і бути щасливими без сонця, без краси безмежного неба, без справжньої людської радості. Минають роки, одне покоління змінюється іншим, а дух генія не старіє, він живе, надихає і збагачує кожную нову людину на землі.

Таким генієм був наш безсмертний Кобзар — великий співець України Тарас Григорович Шевченко. Історія людства не знала іншого такого велета. Син кріпака, сам кріпак, людина неймовірно важкої долі, він, завдяки своєму надзвичайному обдаруванню, звернув на себе увагу найсвітліших умів свого часу, був викуплений на волю і здобув високу освіту, здійснивши неможливий на той час подвиг, став визначним майстром пензля і геніальним поетом. Пісня Тараса Шевченка, його художня спадщина, особиста доля поета — це невід'ємна частка історії українського народу, це його минуле, це ясний погляд пророка у його майбутнє. Тарас Григорович Шевченко не лише розкрив з небаченою глибиною суть духу народного, не лише виразив народне горе і народні сподівання, не лише оспівав красу рідної землі, не лише змалював яскраві картини можливого народного щастя, а з усією силою революціонера-демократа, непримиренного до неправди і гноблення людини людиною, вказав шляхи, якими покріпачене, пригноблене селянство може визволитись із страшної неволі, прийти до щастя, зажити вільною, новою, щасливою сім'єю. Поет вірив, що настане час і «заговорять і Дніпро, і гори», повстане раб, порве свої важкі кайдани, окропить «вражою злою кров'ю» свою волю.

Все життя Тарасове було невгасимим вогнем боротьби проти неправди, за єдність і щастя народне, і цей вогонь був таким сильним і могутнім, що запалив вічним горінням людські серця, палає в них непогасно, розгоряється

все ширше і ширше, сіяє на весь світ. Сьогодні ім'я Шевченкове — символ братерства трудящих, його слово палке на устах всіх чесних людей, пам'ять його шанують трудящі на всіх континентах, в усіх країнах світу.

Могутня спадщина Тараса Шевченка до останнього слова, вся без винятку, належить нам, потомкам колишніх кріпаків, господарям сьогоднішнього вільного, прекрасного життя. Поезія Тарасова яскравим світлом палає в наших душах, робить нас і щасливими і духовно багатими, допомагає нам жити і будувати нову комуністичну сім'ю вільних народів-братів.

З самого малечку, з молоком матері входить у кожного з нас шевченківське слово, входить, щоб супроводити все життя. І в цьому благородному і великому ділі неоціненну справу робить наша радянська школа.

Шевченко і школа нерозривні. Геніальний Кобзар збагачує, насичує глибоким, високим поетичним змістом весь навчально-педагогічний процес, а школа від першого дня навчання дитини і до закінчення нею освіти знайомить школяра з творчістю поета, збагачує дитину духовно, навчає красі і благородству.

Ніколи, скільки й житиму, не забуду того далекого осіннього дня, коли я вперше сів за шкільну парту, розкрив читанку. До цього я вже навчився від дідуся свого й читати, й писати — по молитовниках учив нас у свій час дідусь, — але читати було нічого, а те, що потрапляло під руки, було чужим і незрозумілим. І ось раптом...

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть...

Яка звичайна, яка знайома картина! І садок отой вишневий, і хрущі. І пісні дівочі опівночні, і плугатарі з плугами в рожевому надвечір'ї. Скільки разів усе те бачив, воно було моїм життям, моїми буднями. І раптом... Чому так забилося дитяче сердечко, чому сльози застряли в горлі, чому заспівало все навколо, а світ відразу поширшав, небо стало ясніше, душа стрепенулась? Боячись дихнути, я слухав Шевченкове слово. Учитель закінчив читати, а ми просили, щоб читав ще. І він тоді приніс до класу старенького «Кобзаря» і читав нам і «Катерину», і «Наймичку», і «Сон», і «Гайдамаки», а ми сиділи зачаровані, потай котили сльози, якимось шостим чуттям відчували і розуміли те, що було неспідвладне ще недосвідченому дитячому

розуму, ми росли і мужніли на очах, ми виходили з класу вже не тими, що заходили сюди, бо ми доторкнулися до Шевченкової безсмертної поезії, ми збагатились нею, в наших душах засвітився той вічний вогонь, який ніколи в жодному з нас не погасне, не погасне одвічно, бо переходите від покоління до покоління, горітиме в людських серцях, не погасаючи ані тоді, коли над людиною і людством поставатиме смертельна загроза, ані тоді, коли над славним людським майбуттям засяє жадане комуністичне щастя.

Ювілей Тараса Шевченка — велике всенародне свято. Це в першу чергу свято радянської школи, невтомних вихователів і допитливих вихованців. Бо Тарас Шевченко є нашим найпершим учителем. Це він, знедолений, вже смертельно хворий, недосипаючи ночей, складав для своїх маленьких земляків першого букварика, витрачав свої останні сили, витрачав останні копійки на розповсюдження його в народі. Він знав, що тільки знання, тільки світло поезії піднесе людину до рівня справжньої людини, спроможної розумно і організовано боротись за своє щастя.

І народ прийшов до свого щастя. Комуністична партія, партія трудового народу, ввібравши в себе все наймудріше, найкраще, що було створено людством, привела народ, оспіваний Шевченком, до щастя. І саме вони — Комуністична партія і Ленін — зробили для народу доступним все, що було створено протягом віків генієм людства, це Партія і Ленін піднесли над усім світом світлий і могутній образ нашого великого поета, нашого безсмертного Тараса.

ПРО СІМ'Ю КРИЛАТИХ

Двадцять років тому перемогла справедливість, і в світ прийшов мир. Упав і згинув навічно ненависний, проклятий народами фашизм. І це було цілком закономірним і неухильним кроком людської історії, хоч багато хто — і не лише з наших ворогів, а й друзів за кордоном — вважав, що трапилось велике, непередбачуване чудо.

Нелегко доводилося нашим воїнам, озброєним не першокласною зброєю, нелегко було нашим наспіх сформованим частинам з мирно настроєних робітників і селян відразу ж, без належної підготовки (в тому числі психологічної), вступати в смертельні бої з натренованими, закутими в броню фашистськими головорізами. Справді, хто пережив бої кінця 1941 і початку 1942 року, той може сказати: трапилось диво. Але не ідеалістичного толку диво, а цілком закономірне, матеріалістичне, притаманне нашому народові, нашій країні. На очах відбувалося чудесне перетворення — гітлерівська армія втрачала і боєздатність, і нахабство, й зарозумілість, а радянська сторона, навпаки, з кожним днем набиралася сили й здоров'я, озброювалася новітньою зброєю: ставали до лав монолітні, добре підготовлені армії, зростали боєздатність, гарт воїна і майстерність командира.

Таке диво, велике й жадане, відбулося і наблизило розв'язку воєнного поєдинку, забезпечило перемогу демократичним силам, перемогу радянській зброї.

Цей величний акт світової історії покликана відтворити література і в першу чергу така її галузь, як мемуаристика.

Поява книги тричі Героя Радянського Союзу, генерал-полковника Олександра Івановича Покришкіна — дуже радісне й помітне явище в радянській мемуарній літературі, бо вона чи не найповніше і найяскравіше показує ті сили, які здійснили це диво.

Творцями «дива» були радянські люди. Ті, що воювали на землі і на морі, ті, що перетворили небо в арену війни. І ті, що в глибокому тилу ворога, в партизанських загонах

і в підпіллі ані на хвилину не давали спокою ворогові. І ті, що в тилу своєї армії трудилися на колгоспних полях, виконували на заводах новітню зброю для воїнів. Всі вони — прості і звичайні, — коли було треба, ставали героями, відзначеними і часто не відзначеними високими нагородами.

Розповідь Олександра Покришкіна про себе, про своїх бойових друзів — розповідь проста, щира, безпретензійна, сповнена довір'я і поваги до тих, хто читатиме книгу, — підносить на неймовірної височини п'єдестал радянську людину, яка в найтяжчі хвилини історії свого народу і Вітчизни зуміла піднятися на такий рівень, якого не досягали протягом історії людства жоден народ, жодна країна.

І це здійснили люди, які ще до пуття навіть не встигли збагнути і своєї величі, і свого історичного призначення. Адже ледь встигло вирости покоління тих, хто революцію зустрів у колісці, ще не зажили як слід рани героїв громадянської війни, ще не висохли сльози вдів і сиріт тих, хто поліг за перемогу нового світу, а вже в людські оселі і душі заповзла ще страхітливіша, всезнищуюча війна.

Принагідно Олександр Покришкін розповідає про своє життя. Воно просте і звичайне, схоже на життя всіх наших ровесників. Високі мрії і обмежені можливості. Бажання знятися на крила, шугнути в небо — і необхідність роздобути шмат хліба, жадоба вчитись — і необхідність працювати, бо то був час, коли кожні робочі руки могли знайти для себе подвійну роботу. Отак і жили ми й працювали, вчилися то ввечері, то заочно, вірили в прекрасне майбутнє і мріяли про велич своєї Вітчизни і народу. Доля народу — це була доля юного покоління, яке з юначим завзяттям і рішучістю переборювало будь-які, інколи навіть неймовірні, труднощі, але робило все те, до чого кликала партія, що було необхідне для країни. Невгамовна юнь здійснювалась на крилах, ще не зміцнілих, примітивних крилах перших авіазагонів, молодь освоювала перші танки, молодь прокладала шляхи через незміряні простори, через моря і океани, через Північний полюс, підносила славу й престиж своєї Вітчизни в усьому світі. Це була не якась собі молодь, а молодь радянська — від верстата й плуга, це були тисячі й мільйони таких, як Чкалов і Громов, як Олександр Покришкін, простих робочих хлопців, що зрозуміли свою історичну місію і стали справжніми людьми завдяки Радянській владі.

Вони — уперті й невтомні в досягненні своєї мети. Це прекрасно показує Олександр Покришкін.

Хтозна, ким був би Покришкін, коли б не війна. Напевне, з військової авіації перейшов би в цивільну. Щоденно водив би від міста до міста мирні повітряні кораблі, щоденно приносив би людям користь і радість так, як це роблять сьогодні сотні тисяч цивільних авіаторів. А може, повернувся б на завод, може, трудився б на будовах так, як трудяться мільйони радянських людей у мирний час.

Розповідь Олександра Покришкіна повчальна для молодого покоління. Прославлений льотчик-винищувач щиро й відверто розповідає про власне становлення, про сумніви й радощі, успіхи і невдачі, про особисте і загальнолюдське. Але не лише про себе розказує Олександр Іванович. Він більше оповідає про бойових друзів, оповідає тепло, сердечно, з великою любов'ю, радіючи за добрі діла кожного, вболіваючи за невдачі, тужачи за кожним, хто передчасно склав на полі битви свої орлині крила.

Свій життєвий шлях Покришкін почав звичайним підмайстром, покрівельщиком. А війну — рядовим пілотом. Закінчив її тричі Героєм Радянського Союзу, полковником, а потім став генералом, командиром великого військового з'єднання. Неймовірно! Але це правда. І можливе таке тільки в нас, у Радянській країні, де господарем життя є проста людина.

Життєвий подвиг Ол. Покришкіна — приклад для тих, хто вчиться в життя. Книга-розповідь Ол. Покришкіна — теж подвиг. Треба мати неабиякий талант оповідача; треба було все, до найдрібніших деталей запам'ятати; треба було розібратися в складних ситуаціях життя, воєнних дій; треба було, нарешті, зуміти передати найскладніші долі й характери людей-воїнів, з якими — а їх були тисячі — зустрічався автор: треба було зуміти так пристрасно й любовно розповісти про дороге й близьке; затаврувати те, що завважало рухові вперед, розкрити нечесні, а часто й підлі дії людей нищих, дріб'язкових, які через свої кар'єристські наміри та особисті уподобання часто завдавали найважчих моральних — та й не тільки моральних! — травм людям розумним і безмежно відданим народові.

ВИБОРЕНЕ СВІТЛО ВЕСЕН

Так споконвічно: весна приносить людям радість, бо ж вона, весна, — пісня сонця і квітів. Та буває, що й у пору, коли все довкола наповне жагою життя, іскриться світлом, людина відчуває себе тривожно, тоскно. Хіба забути ті квітучі весняні дні, що пекельно затьмарились спалахами фашистських бомб! На довгі роки у мільйонів людей пригасло відчуття найпрекраснішого поклику природи. Важке горе заступило нам і небо, і сонце, і буяння барв. Але серце наше тільки потвердішало в надії і вірі. Тамуючи нестерпний біль ми бачили хлібне поле в крові, землю з потоптаними квітами, землю в страхітті руїн, і ні на мить не вагались — прийде ота найрадісніша весна засіву, творення, зеленого буяння.

В п'янкі травневі дні таки прийшла Перемога, до якої роками йшли ми крізь нечувані випробування. То була не тільки перемога Радянської Армії над гітлерівськими полчищами. То була перемога соціалізму над капіталізмом, класу трудівників над тими, хто експлуатує.

Ми мали велике щастя бути свідками всесвітньо-історичного дня. Він був тією вершиною, яка розділила історію людства навпіл. Із загибеллю фашизму настав не тільки мир на землі, а й з'явилась можливість уникнення нових кровопролитів на нашій планеті. Ганебна доля і ганебна смерть верховодів Третього рейху стала і є сьогодні грізною пересторогою всім, хто захотів би почати нову криваву бойню.

Історія — не тільки минуле. Історія — це в першу чергу велика наука сучасності. Це не перерахунок воєн і чвар, не каталог історичних імен — це урок для байдужих і необачних. І горе тому, хто не зрозумів уроків історії, хто не зробив з них потрібних висновків!

Минула війна була великим іспитом, великим тягарем не тільки для радянського народу. Авантюри Гітлера обійшлися в мільйони життів багатьом народам. Ще й досі осідає атомний пил американських бомб над Японією. На одному лише військовому кладовищі Вашингтона біліє

несходиме поле надгробних плит над могилами тих, хто впав на Пірл-Харборі і в басейнах безмежних океанів.

І тим прикріше, і тим більше немає виправдання заправилам Пентагону і державного департаменту США, які всупереч волі всього прогресивного людства сіють смерть на полях В'єтнаму, які загрожують війною всьому миролюбному людству.

Цьогорічний Першотравень особливий. Удвадцятье людство славить Перемогу над війною, над війнами. Народи ненавидять війну; вони перепиняють їй шлях, вони відстоять мир. Запорукою цьому є людський розум і людський труд.

День Перемоги. Тисячі киян 1945 року вийшли на вулиці міста. Летіли вгору старенькі капелюхи і військові кашкети. Збуджені люди до неба підкидали воїнів-звитяжців. І якось стихійно людські струмочки влились на зруйнований Хрещатик. Як хто був, у святковому одязі, з святковим настроєм у серці, взялися люди за роботу. Закурила пилюка, задзвеніли ломики, зрушила з місця кіптява мовчазних руїн, — почалась велика епопея відбудови.

Щастя мирного творення володіє сьогодні думками радянської людини. Вже давно відбудовані наші міста і села. Вони стали кращими, ніж були, по-весняному веселими і привітними. Ми першими злетіли в Космос, радянська людина першою стала всесильним небожителем.

Цієї весни рясно падають на землю життєдайні дощі. І глибоко народними стали постанови Радянського уряду, спрямовані на подальший зріст і зміцнення всієї нашої економіки, на процвітання нашої науки і культури.

З високо піднятою головою зустрічаємо ми в цьому році Першотравень, зустрічаємо славетне 20-ліття Дня Перемоги. І радість, і глибоке переконання в правильності нашого шляху, і віра в щастя майбутніх поколінь живе в наших серцях, світиться з очей кожного.

Немає в світі сили, яка б перепинила шлях Весні, яка б перешкодила Людству йти до Миру і Щастя.

ЮКРЕЙН — УКРАЇНА

— Слово надається шановному представникові Української Радянської Соціалістичної Республіки.

І коли на високу трибуну Організації Об'єднаних Націй підіймається представник Радянської України, нашу республіку бачить і слухає цілий світ.

— Хто говорить?

— Юкрейн.

Так, Радянська Україна, Юкрейн (по-англійському), має свій голос у світі, до нього прислухаються і мусять прислухатися. Бо наша республіка, займаючи один процент суходолу на планеті, дає велику частину промислової та сільськогосподарської продукції, що її виробляє людство. Вона займає один процент суші, але якої суші! Цілий світ знає, які скарби розкриває перед людьми Криворіжжя і Донбас, якими чарами володіють Крим і Карпати, яку силу несе в своїх водах Дніпро, як пахне український чорнозем і яким зерном наливається пшениця в українському степу.

— А скільки людей живе на Україні? — запитують інколи нас за кордоном.

— Сорок п'ять мільйонів, та ще й з гаком.

— Ого! Оце — Юкрейн! Як Франція...

А так-так. Радянська Україна серед держав — членів ООН за всіма своїми об'єктивними даними стоїть якщо не в першому десятку, то десь на початку другого. І весь світ з увагою слухає її представників. Слухає не лише тому, що УРСР велика і високорозвинена держава. Слухає тому, що вона вустами своїх дипломатів несе у світ слово правди, відстоює інтереси всього прогресивного людства. Українські радянські дипломати — це робітничо-селянські сини і дочки.

Слово представника Радянської України завжди на сторожі миру і прогресу, дошкульно спрямоване проти агресорів і колонізаторів, проти війни і насилля, на сторожі правди і добра. УРСР, як один з фундаторів ООН, має повне право називати речі власними іменами, вимагати на

повний голос того, до чого прагне її багатомільйонний народ.

На одній з дипломатичних зустрічей я випадково розговорився з непоказним дипломатиком однієї ще менш показної країни. Вона нещодавно стала членом Об'єднаних Націй. І ледь визначившись як держава, швидко «усиновилась» однією з найбільших капіталістичних країн, навчилася натискати ту ж саму кнопку при голосуванні, яку натискає «покровитель». Дипломатик, безумовно, знає, що таке «Юкрейн», але його не влаштовує одне: занадто відверті наші дипломати. Часто повторюють: геть агресію, за роззброєння.

Я поцікавився освітою дипломатика. О, він задовго до того, як його держава стала державою, набував своєї професії у самих Сполучених Штатах. Він, що й казати, насобачився виступати на найвищих дипломатичних форумах. Його промови сам дідько не розшифрує. Він півдня вичитуватиме з паперів — але хай хто спробує добратись до потаємної думки оратора.

А голосувати... Голосувати він теж навчився. Ще не було такого випадку, щоб переплутав кнопки і натиснув не ту, на яку натискає американський посол...

Я запитав ученого дипломата:

— А чи знайомилися, пане, з дипломатичною спадщиною українського народу? Чи чули, якого листа писали колись запорожці турецькому султанові? Чи, може, доводилось читати меморандуми українських партизанів «Гітлерові-посіпаці — скаженому собаці»?

Не читав, не чув учений дипломат, навчаючись в американських дипломатичних корпусах, про такі класичні зразки дипломатичної мислі українського народу.

А даремно, треба б і йому, і всім тим, що не дуже дослухаються до слів народних дипломатів, глибше знати дипломатичну мову українського народу. Впевнений, тоді було б у світі менше кривавих конфліктів, а більше здорового глузду.

ТОБІ ЛЮБОВ НАША, ОРЛИНИЙ КРАЮ!

Тут, над ковилями просторами, літають могутні степові орли... Тут люди живуть — щирі й славні, працьовиті й талановиті богатирі. Я кажу «тут», хоч ця земля — за кілька тисяч кілометрів од Дніпра. Кажу «тут», хоч з наших Карпат не побачиш верховин Ала-Тау. Але промовляю «тут», бо живе в моїм серці далека земля Казахстану. І ось у ці дні, на початку золотої осені, вона знову й знову постає перед моїм зором. Дивиться привітно, одним краєм сягає Каспію, другим — льодовиків Тянь-Шаню. На інші сторони — гарячі піски субтропиків й сурові кремені Педуралля.

Братерський привіт тобі, краю орлів! Будь щаслива завжди, земле казахська! Благословенні твоя щедрість і ласка, і твої будні, і свята твої, і дума твоя глибока, і усміх твій щирий... І твоя славна історія, зі сторінок якої долинають до нашого часу гуки січей, що в них казахи боронили свою свободу. З тих сторінок линуть сумні пісні Абая Кунанбаєва; з тих сторінок дивиться крізь віки великий вчений казахської землі Чокан Валіханов; з тих сторінок гримить пісня безсмертних двадцяти восьми панфіловців, які грудьми своїми зупинили фашистські танки на підступах до Москви; на тих сторінках — слава підкореної цілини і металургів Караганди, нафтовиків Емби та рибалок Каспію...

Легенди розповідають, що один з ватажків гайдамацького повстання на Україні легендарний Максим Залізняк, засуджений на довічну каторгу в Сибір, втік по дорозі з-під варти й на землі казахів знайшов собі притулок та друзів-побратимів. Оповідать, що в загонах Омеляна Пугачова, які йшли на Оренбург, були і Залізняк, і його казахські друзі.

Знаємо твою привітність, земле Казахстану! Віддавна знайома вона всім нам — українцям. Ще відтоді, як нашого Тараса фельдфебель-цар загнав на каторгу в казахські степи. Мучений муштрою, цькований щоденними переслідуваннями, великий наш Кобзар знайшов собі друзів —

таких же підневільних, як і сам, трудящих казахів. Пройшли довгі роки, а нас глибоко хвилює увічнений пензлем Тараса несміливий усміх казашки Каті, досі наші серця стискаються від болю, коли бачимо сльози казахських дітей-байгушів, над якими занісся «державний кулак» Миколи І.

Казахська земля свято шанує пам'ять нашого великого поета й художника. У ті часи, коли, обливаючись рясним кривавим потом, був у муштрі наш поет, тут, у казахських степах, народився Джамбул, син кочівника Джабая. Може й зводила доля їх тут, у степу, може, ласкаві очі українського Кобзаря дивились в оченята маленького казахського хлопчика... Вони були сучасниками — Шевченко і Джамбул. А Джамбул — наш сучасник. Думаєш про це, і здається: недавно все це було. Ніби вчора.

Сторіччя — це й справді небагато, коли міряти віком землі. Та за останнє сторіччя відбулися події такої велетенської ваги, яких земля раніше не знала.

Грім Великого Жовтня розбудив планету. Розірвали кайдани росіяни й українці, грузини й казахи, багато й багато інших народів. Керовані геніальним Леніним, об'єднані партією комуністів, трудящі виборювали свою свободу... Свистіли шабляки повстанців, яких вів на бій хоробрий Амангельди Іманов, і той переможний гук було чутио бійцям Примакова та Юрія Коцюбинського.

Братерський привіт тобі, орлина земле! Прийми наші найкращі почуття до тебе! Ми — брати по духу, по крові, по серцю, бо разом ідемо до великої мети, бо лилась українська й казахська кров, у боротьбі за спільну справу, бо серця казаха й українця завжди відгукуються на поклик доби, живуть спільними радіощами й турботами.

І тому славив Джамбула наш Павло Тичина.

І тому вірші свої присвячували дружній сім'ї народів Максим Рильський та Володимир Сосюра.

І тому писав про легендарного казаха Амангельди наш незабутній Олекса Десняк.

І тому в кожній українській хаті дзвенять українською мовою строфи Джамбула, а казахи вчитуються в рядки «Кобзаря».

Наша дружба витримала немало випробувань. Найтяжче з них — Велика Вітчизняна війна.

В ті дні, коли українська земля стогнала під чоботом німецько-фашистських загарбників, десятки й сотні тисяч

українців знайшли притулок на казахській землі. В партизанських загонах на Україні били фашистів і сини казахського народу. Хто нині не знає хороброго партизанського комісара Жумагалі Саїна, письменника-воїна, чю творчість високо цінують на Україні! Партизанський загін під командуванням Касима Кайсенова, тепер відомого казахського письменника, боровся проти гітлерівців на Київщині, Полтавщині, на Закарпатті.

Ми свято бережемо пам'ять тих казахських джигітів, які пролили свою кров, визволяючи Україну від фашистського поневолення. Ось як писав про це двадцять чотири роки тому наш Олександр Довженко в статті «Я бачу перемогу»:

«Під ураганим вогнем противника, змітаючи всі перешкоди на шляху, чималий підрозділ кинувся в річку, яка розділила російську та українську землі.

Від люті бійців, від того шаленого ривка їх, здавалося, закипіла вода в річці, завирувала, сипнула кривавими бризками, розступилася. Підрозділ героїв вискочив на українську землю.

Та що це? Чому не кинувся він далі вперед? Навіщо зупинилися бійці? Чому стало тихо?

— На коліна! — пролунала команда незнайомою моєю.

Це були казахи, і командир їх був казах. Вони стали на коліна.

— Здрастуй, братня українська земля! — сказав командир голосно й схвильовано, і хвилювання пройшло по рядах усіх молодих казахів. Всі, як один, схилилися вони до української землі і поцілували її.

— Ми прийшли, — сказав командир, показуючи широким жестом на бійців, — визволяти тебе від фашистського ярма! Прийшли пролити за тебе свою кров, сестро наша... Прийми наш бойовий привіт і привіт наших матерів і батьків-казахів...

... — Вперед за Україну! — вигукнув боєць Умурзанов.

— За Україну, за Батьківщину! — вигукнув кулеметник Турдан, закричали всі казахи і кинулися в бій з небаченою силою. Як билися славні батири казахи за сестру свою Україну, про це проспівують і розкажуть народні акини Казахстану. Як окропили вони вражою злою кров'ю волю України, про це напишуть благородні поети України. Це дороге і незабутнє ніколи, ніколи».

Так, це ніколи не забудеться. Доки сонце ходить в небі, доки існує наша земля. Бо кров, пролита у спільній боротьбі, священна. А те, що священне, те — невмируще.

Думаю про казахську землю і мрію зустрітися там з братами чи сестрами, з дітьми чи онуками бійців Умурзанова, Урсулая Джалгосбаєва, Джуми Галієва та інших героїв, що про них мовив схвильоване слово Олександр Довженко.

Думаючи про Казахстан, бачу перед очима Баурджана Момиш-ули. Під час війни ім'я Героя Радянського Союзу Момиш-ули не раз згадувалося в бойових зведеннях, фронтових нарисах та кореспонденціях, художніх творах. Тепер я часто зустрічаю ім'я Баурджана Момиш-ули над заголовками повістей та оповідань, написаних ним. Баурджан був хоробрим воїном. Зараз він — відомий казахський письменник. Я мрію стрітися з ним і його друзями. Нам є про що поговорити. Ми згадаємо Олексу Десняка та його повість «Тургайський сокіл», Олеся Донченка і його повісті про Казахстан, нашу Зінаїду Тулуб, яка талановито змалювала життя казахів у своєму романі про Тараса Шевченка — «В степу безкраїм за Уралом»...

Нам є про що поговорити, подумати, помріяти. І про те, що більше годилось би перекладати творів казахської літератури на українську мову. Зроблено чимало, але треба зробити більше. Гадаємо, не зменшуватиметься, а, навпаки, зростатиме зацікавлення казахських перекладачів творами українських письменників.

Треба поміркувати й над тим, щоб Казахській студії та студії імені Довженка взятися за спільну постановку фільму про Амангельди Іманова за повістю Олекси Десняка. А який вдячний матеріал для творчої співпраці наших кіномитців роман Зінаїди Тулуб або повісті Олеся Донченка «Іргіз» чи «Серце беркута»!

Ми мріємо про велику, прекрасну книгу, присвячену нашій дружбі, — її можна видати українською та казахською мовами в Києві та Алма-Аті. В цій книзі знайшли б місце кращі твори казахських і українських письменників.

Привіт тобі, казахська земле! Знаємо й любимо тебе, шануємо твоїх робітників і селян, твоїх учених і поетів, твоїх художників і артистів. Славимо тебе — велику, богатирську землю орлів!

І вічно молодими словами нашого Павла Тичини, сказаними майже три десятиріччя тому, сьогодні вітає наш народ онуків Джамбула:

По-братерському в ці радісні хвилини
я несу, неначе голуб на крилі,
наш уклін аж до землі —
від квітучої нової України.

Братерське вітання тобі з берегів Дніпра, щаслива казахська земле!

1966.

МИНУЛО 50 РОКІВ

П'ятдесят років це — пів людського віку...

Може комусь здатися, що це багато, що це старість. Але для людей мого покоління, для тих, хто з'явився на світ напередодні або в дні Жовтня, п'ятдесят років — це полудень, це сонце, що йде до зеніту.

Для держави, для соціалістичного ладу, який вперше в світі восторжествував на нашій планеті, п'ятдесят років — це та пора, коли починають буяти в людському організмі молодечі, юнацькі сили.

Наша Радянська держава — юна, молода. Вона лише починає свій життєвий лет, лише розгорнула свої могутні крила, злетіла вгору, і перед нею постали неозорі горизонти, приваблива велич майбуття.

50 років... А скільки зроблено, скільки досягнуто! І ще більше переборено труднощів, уникнуто смертельних небезпек. Хто тільки не гострив ножа на молоду державу трудящих, які тільки сили не збиралися чорною хмарою над нею. Внутрішня контрреволюція всіх мастей, іноземні інтервенти в роки громадянської війни... Її міць випробувала фашистська банда Гітлера. Вся техніка Європи, всі головорізи, вся ненависть конаючого буржуазного світу були кинуті проти робітників і селян, що вперше в історії стали при владі. І все те розбилося, як розбивається лавина морського прибою об гранітні скелі. Пропав і сам Гітлер, пропали його погані прихвосні, лишився самий спогад про Третій рейх фашистський, а Радянська держава гордо несе своє справедливе знамено, йде вперед, зустрічає свій славний ювілей, своє історичне 50-річчя...

Радянська держава є всесвітньо-історичною перемогою людської революційної мислі, великим завоюванням трудящих, очолених Комуністичною партією, безсмертним вождем В. І. Леніним, є справжнім тріумфом великого вчення — марксизму-ленінізму. Вона стала можливою лише внаслідок бойового подвигу трудящих мас колишньої царської Росії, які не раз повставали проти неправди і зла і тільки в 1917 році під проводом ленінської партії здобу-

ли перемогу, про яку віками мріяли передові уми людства.

Завойована в жорстоких боях, оплачена життям і кров'ю кращих синів і дочок трудового народу, Радянська держава стала історичним фактом, з яким довелося примиритись усьому старому світові. Вона росте й міцніє з кожним днем і дивує людство своїми історичними перемогами.

Не перелічити всього того доброго, що здобуто народом за ці 50 літ. Найтовщі книги не зможуть розповісти всього, що зроблено Радянською державою за час її існування. І всі ті добрі діла робляться для народу, для людства. Та одне із завоювань Жовтня слід виділити особливо, поставити його в голову всіх наших перемог, записати золотими літерами на скрижалях історії, на прапорах сучасності, на крилах майбутнього.

Це дружба.

Дружба радянських народів, їх братерство, єдність усіх соціалістичних націй і народностей.

У спадщину царат залишив не тільки відсталу економіку, але й шовіністичний чад людиноненавистництва, недовіри одного народу до іншого, викликаної всією політикою буржуазно-поміщицького суспільства. На придушенні всіх народів і народностей Російської імперії базувалася влада царя, поміщиків і буржуазії.

Комуністична партія, Радянська влада здружили, збрали всі визволені від експлуатації народи колишньої царської Росії, об'єднали в єдину братню сім'ю, в сім'ю націй соціалістичних.

Соціалістичні нації виникли і зміцніли внаслідок встановлення влади трудящих, ліквідації експлуаторських класів, внаслідок глибоких соціально-економічних змін у суспільстві. У радянських людей різних національностей склалися спільні риси духовного характеру, посилюється з кожним роком ідейна єдність, розвивається спільна інтернаціональна культура, національна за формою і соціалістична за змістом.

В умовах радянського ладу утворилась державність, утвердилось рівність і братерство всіх народів нашої Батьківщини. Росіяни, українці, білоруси, узбеки, казахи, грузини, азербайджанці, литовці, молдавани, латиші, киргизи, таджики, вірмени, туркмени, естонці та інші народи згуртувалися в незламний Союз Радянських Соціалістичних Республік. Ця братня єдина сім'я народів, народившись

у дні Жовтня, відстояла в боях завоювання соціалістичної революції, добилась небачених успіхів у справі побудови соціалізму і будівництва комунізму.

Запеклі вороги трудящих не вірили у силу нового, радянського ладу, в силу дружби радянських народів. Провідники реакції були переконані, що при першому ударі розлетиться геть вся наша державна міць, радянські народи відвернуться один від одного, Радянський Союз розсиплеться на тріски, як велетенський «колос на глиняних ніжках».

Та сталося інакше. Живуть і перемагають радянські народи, квітне і розвивається дружба між ними, все більше і більше людей доброї волі захоплюється нашим прикладом, починає наслідувати його. В світі перемагає дружба, взаєморозуміння, а не розбрат і людиноненависництво.

Дружба між радянськими народами виявляється в усьому — у великому і малому, вона стала способом нашого життя.

Буття радянських людей щоденно прикрашається виявленням братніх почуттів і зв'язків одного народу з іншим, безперервним обміном культурними цінностями, економічними і науковими надбаннями. Народи Радянського Союзу продемонстрували перед усім світом справжні братерські відносини в боротьбі за владу трудящих і за перемогу соціалізму.

Про це можна говорити й говорити, а всього й не розкажеш. Згадаймо хоч би про те, як тепло зустрічали українців в Узбекистані в роки Великої Вітчизняної війни. Тисячі й тисячі дітей, жінок України знайшли тоді тут свій рідний дім, і братерське піклування, і дружню допомогу, тисячі узбеків визволяли з фашистської неволі українські землі.

Тож як раділи і узбеки і українці, коли вони побачилися знову уже в мирний, щасливий час — у дні Декади української літератури і мистецтва в Узбецькій республіці в 1965 році...

Таким є закон нашого життя — завжди допомагати один одному, ділити і радість і горе навпіл. Тоді труд стає радісним, пісня солодкою, а горе розвіюється, як попіл по вітру. І коли із славним Ташкентом скоїлося велике лихо, коли підступна стихія завдала важкого удару нашим друзям, сини і дочки України одними з перших поїхали до столиці Узбекистану на благородне і звитяжне діло — бу-

дувати новий Ташкент, допомагати братам заліковувати рани.

Зовсім недавно довелося мені бути свідком того незабутнього свята братерства, яке відбулося на безмежних просторах Казахстану.

Казахстан — це дивовижна країна, це типове дітище Жовтня, могутній велетень, що розпрямляє свої плечі. Прийде час, і він подивує своєю богатырською силою, красою, своєю величчю весь світ.

За царизму тяжкою була доля казахів, незavidним було їхнє життя серед безмежних середньоазіатських степів. Царські сатрапи в цей далекий таємничий край засилали передових людей на тортури. Там випив до дна повну чашу наруги і наш безсмертний Кобзар. 10 важких років провів він у напівпустельних степах Казахстану. Мучився, карався, але не покаявся, не схилив голови перед іродом-царем. Де ж він знаходив силу, революційне завзяття, що не дало йому зломитись у горі? Дружба. Дружба з «киргизами убогими», з передовими людьми Росії і Польщі, які так само, як і він, бідували в царському засланні. Та ще велика віра у перемогу, у ті прекрасні дні, коли на землю прийде правда, коли «оживуть степи й озера».

Ожили й степи, й озера! Ожила, загомонила колись безлюдна пустеля. Вже не «киргизи убогі» скинуть у своїх бідняцьких юртах, не варнаки крадуться поза Уралом, не солдатів муштрують і карають шпідрутенами в гарячих пісках, а живе і трудиться на квітучій казахській землі щасливий і вільний, дружною сім'єю збратаний соціалістичний казахський народ. Поруч з казахами, росіянами, українцями на цій благодатній землі проживає ще багато інших національностей.

На просторах Казахстану все вимірюється сотнями, тисячами, мільйонами, мільярдами. Понад сто націй і народностей, всього близько 13 мільйонів чоловік. Понад сто елементів Менделєєва залягають в надрах казахської землі, які вона щедро віддає людям. Простори республіки вимірюються тисячокілометровими масштабами. Лише за останні роки освоєно десятки мільйонів гектарів цілих земель, і там, де тільки тирса шелестіла, виростають небачені врожаї. В ті дні, коли закінчувалася Декада української літератури й мистецтва в Алма-Аті, світ довідався про славний казахстанський мільярд пудів хліба, щедро засипаний у засіки Вітчизни.

Несходимий і прекрасний Казахстан. Чудові молоді міста й ще молодші села, безмежні колгоспні й радгоспні поля, величні й потужні заводи. І люди живуть тут трудолюбні і привітні, добрі люди, серед яких чимало наших земляків, українців. Ставши патріотами Казахстану, вони щоденно трудом своїм, серцем своїм, словом своїм, помислами своїми зміцнюють дружбу України з Казахстаном, створюють ту прекрасну братерську сім'ю народів, якій не страшні ніякі вороги і ніякі випробування.

У великій і дружній сім'ї народів-братів розцвіла і Радянська Україна.

Мені пощастило бувати майже в усіх братніх республіках Радянського Союзу, в багатьох країнах світу. І кожного разу, де б я не був — чи серед друзів, чи навіть серед ворогів — я завжди відчував, яку прекрасну країну представляю, завжди бачив, яким авторитетом і любов'ю серед народів-братів, серед народів-друзів користується Радянська Україна, працелюбність і творчий запал її народу.

Народ український може пишатися тим, що він одним з перших слідом за революційними робітниками Пітера проголосив у кінці 1917 року Радянську владу на Україні. Україна — один з ініціаторів створення могутнього Радянського Союзу, одна з найперших республік, що добровільно об'єдналися в СРСР.

Українська Радянська соціалістична Республіка є складовою і невід'ємною частиною могутнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік, повноправною і суверенною державою українського радянського народу, який разом з усіма братніми народами великої Вітчизни побудував соціалізм і йде в комуністичне майбутнє.

До революції Україна не визнавалась царатом, її як держави не існувало.

Як відомо, понад 300 років тому на Переяславській раді український народ добровільно об'єднався з народом російським. Це об'єднання було викликане історичною необхідністю для українців, яким загрожувало турецько-польське поневолення, що тягло за собою смертельну небезпеку для всієї нації. Воз'єднання України з Росією було закономірним результатом всієї попередньої історії двох братніх народів, що походять від єдиного кореня — древньоруської народності. Воно було зумовлене спільністю багатовікового розвитку економічних, політичних і культурних зв'язків, відповідало інтересам обох народів.

Возз'єднавшись з Росією, Україна здобула політичні права, її правове становище в складі Російської держави було визначене в 1654 році договірними умовами, так званими Березневими статтями.

Проте в наступні століття царський уряд поступово звів нанівець Березневі статті, будь-яке правове становище українців і України було ліквідоване, українські землі роздано поміщикам, а вільних козаків та селян перетворено в кріпаків.

В 1861 році кріпацький лад було скасовано, але становище народів царської Росії не поліпшилось. Селян звільнили і від кріпацтва, і від землі. Одну форму експлуатації змінила інша.

Та незважаючи на те, що царат порушив Переяславську угоду, возз'єднання України з Росією було явищем позитивним, сприяло розвитку економіки українських земель в умовах створення загальноросійського ринку.

У другій половині XIX століття на Україні почав поширюватись капіталізм, що було яскраво і глибоко науково, на основі аналізу життєвих фактів доведено в праці В. І. Леніна «Розвиток капіталізму в Росії». Велике капіталістичне землеробство розвивалось на Україні в двох напрямках. У лісостеповій частині поміщики будували цукроварні та гуральні, розширяли площі під посівами цукрових буряків, а на півдні капіталісти-підприємці розорювали степи під посіви зернових, продукція яких переважно експортувалась. Мільйони безземельних селян та сільської бідноти поповнювали лави заробітчан, відбувалося масове переселення знедоленого селянства в міста, до Сибіру, на Далекий Схід та в інші райони. Із Західної України тисячі й тисячі знедолених, шукаючи рятунку за океаном, покинули назавжди рідну Батьківщину.

Великим лихом для українського народу було те, що українські землі розпалися, бо частина України належала до Австро-Угорщини, перебуваючи на становищі її сировинного придатка.

В кінці XIX століття на Україні починає бурхливо розвиватися фабрично-заводська промисловість, особливо вугледобувна, рудна та марганцеводобувна, в яку втягується величезний іноземний капітал. Вже перед першою світовою війною промисловість України становила четверту частину всієї промисловості царської Росії.

В кінці XIX — на початку XX століття капіталізм у Росії переріс у найвищу стадію свого розвитку — імперіалізм. В запеклих класових битвах мужнів і загартовувався могутній клас пролетарів, якому долею судилося звести в могилу експлуататорський лад і взагалі будь-яку експлуатацію людини людиною. В пролетарському середовищі народилася і зросла у непоборну силу Комуністична партія, заснована і виплекана безсмертним генієм людства Володимиром Іллічем Леніним.

Робітничий клас у дружбі з найбіднішим селянством, під керівництвом ленінської партії в 1917 році звершив Велику Жовтневу соціалістичну революцію, яка поклала початок нової історичної ери — ери комунізму.

Все це відбулося лише п'ятдесят років тому. Але як різке змінилося наше життя. Людям молодшого віку просто важко уявити собі це.

А уявляти необхідно, щоб зрозуміти всю велич завойованого, велич трудового і бойового народу, який взяв владу до своїх рук, велич подвигу всіх радянських народів, в тому числі і українського.

Нещодавно мені потрапив до рук один з томів давнішої енциклопедії. В ньому наведені дані про той повіт, в якому я народився. Це колишній Остерський повіт колишньої Чернігівської губернії. До революції він займав величезну площу — до нього належала частина теперішніх Чернігівщини і Київщини.

Енциклопедія подає дуже скупі, зате красномовні відомості. Загальна площа повіту — 4542,3 кв. верстви. Орна земля становила 348,657 десятини. З них тільки 120,692 десятини належали селянам, а решта — то були дворянські, казенні, монастирські, церковні землі та землі різних приватних установ. І це тоді, коли селянських дворів налічувалося 21 648, а поміщицьких — 974.

Цікаві й такі відомості: на весь повіт було 2 лікарні на 17 ліжок, 4 фельдшерських пункти, близько 70 початкових шкіл, 4 двокласних училища, 3 — однокласних. У повіті була одна міська богадільня, зате церков — аж 68. З промислових об'єктів значиться: лінія Курсько-Київської залізниці та 55 фабрик і заводів, на яких працювало 316 робітників. В самому повітовому містечку було 1457 ремісників.

Мимоволі хочеться порівняти все це з тим, що є сьогодні на території колишнього Остерського повіту. В нашій

дні — це Козелецький район, до складу якого входить і давнє місто України — Остер. Але Козелеччина — то лише половина Остерського повіту: площа її становить 2,6 тисячі квадратних кілометрів. Живе тут 109,4 тисячі чоловік, які об'єднуються в 43 колгоспи.

В районі налічується одна міська, одна селищна та 36 сільських Рад, 20 середніх, 33 неповносередніх та 34 початкових школи, в яких навчається 18 127 дітей, працює 1170 учителів.

Тепер тут є 14 лікарень на 665 ліжок, 65 фельдшерсько-акушерських пунктів, 28 родильних будинків, працює 92 лікарі, 425 медичних працівників середньої кваліфікації. До послуг трудящих — 2 кінотеатри, 2 будинки культури, 70 клубів, 65 бібліотек. Діє 16 промислових підприємств, на яких працює понад 2 тисячі робітників. В районі трудиться 5 Героїв Соціалістичної Праці, понад 250 чоловік за трудові успіхи нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу.

Ці скупі цифри мов у краплині води відображають не лише зміни, які наступили в житті людей одного району на Україні; вони красномовно свідчать про ті казкові перетворення, які за 50 років докорінно змінили і долю і обличчя Радянської України.

Утворена після Великої Жовтневої соціалістичної революції Українська соціалістична держава здійснила націоналізацію землі з її надрами, лісами і водами, промислових підприємств і транспорту, взяла в свої руки основні засоби виробництва, і це послідовно привело до ліквідації експлуатації людини людиною. Встановивши суспільну власність на основні засоби виробництва, трудящі України почали розвивати своє народне господарство за економічними законами соціалізму.

Сьогодні Радянська Україна займає площу 601 тисяча квадратних кілометрів, в ній проживає понад 45 мільйонів чоловік, в тому числі понад 23 мільйони міського населення і 22 мільйони — сільського. В столиці республіки — двічі орденоносному Києві — проживає 1292 тисячі чоловік.

За визначні успіхи в справі будівництва соціалістичного суспільства УРСР двічі нагороджено орденом Леніна: 22 травня 1954 року та 5 листопада 1958 року.

Радянська Україна — це могутня індустріально-колгоспна держава з високим економічним потенціалом, з необмеженими можливостями економічного і культурного

розвитку. Високорозвинута індустрія, високотоварне сільське господарство, сучасна техніка, висококваліфіковані робітничі і технічні кадри, майстри колгоспних ланів забезпечили їй почесне місце у виробництві промислової і сільськогосподарської продукції в усьому Радянському Союзі.

Темпи промислового виробництва України набагато вищі темпів зростання промислової продукції в найпереводіших країнах світу. При цьому слід врахувати і той факт, що за 50 років на території України проходили фронти трьох воєн, які завдали тяжких збитків народному господарству. Прямі збитки, яких завдали Україні німецько-фашистські загарбники під час Великої Вітчизняної війни, становили 285 мільярдів карбованців (у довоєнних грошах).

Завдяки реалізації ленінського кооперативного плану на Україні, як і в усьому Радянському Союзі, народилося новітнє сільське господарство, однотипне своїм колективним характером з промисловим виробництвом. Це забезпечило нечуваний розвиток виробництва сільськогосподарської продукції, є передумовою ліквідації істотних відмінностей між містом і селом, між трудом робітника і селянина.

Сільськогосподарське виробництво на Україні ведеться найдосконалішою машинною технікою. На полях республіки працює 272 тисячі тракторів, 83 тисячі зернових і бурякових комбайнів і безліч інших машин. Порівняно з 1913 роком значно зріс урожай зерна, картоплі, цукрових буряків та інших культур. Все це сприяє помітному зростанню поголів'я худоби та підвищенню продуктивності тваринництва.

* * *

50 років — це наша сучасність. Хоча вже народились і виростили нові покоління людей, які своїми молодими руками творять нове життя, але ще поруч з ними стоять на трудовому посту люди старої гвардії, ті, хто штурмував Зимовий палац, хто громив знахабнілих білогвардійців і жадібних до легкої наживи інтервентів, хто вистояв на всіх фронтах громадянської війни і відстояв першу в світі соціалістичну республіку трудящих. Їх все менше і менше залишається серед нас, але вони наші сучасники, вони

свідки того, що 50 років тому подарувала людству історія.

В ці ювілейні дні, та й в усі дні нашого життя, на тих, хто творив революцію, хто віддав за неї своє життя, спрямовані вся любов народна, вся шана. Свої найкращі почуття народ віддає тій могутній організації, яка повела всіх пригноблених на війну з віковичними пригноблювачами і забезпечила перемогу правди над злом.

Всенародною любов'ю і шаную оточене в нас ім'я В. І. Леніна — людини, яка звершила всесвітньо-історичний подвиг, стала прапором, безсмертним вождем і надією поневолених, людини, яка й сьогодні живе в серцях мільйонів, ідеї якої з кожним днем все більше оволодівають людством, ведуть його до справедливості і щастя.

Ленін живе в усьому. Радянські люди і в дрібному і у великому здійснюють у своєму повсякденному житті ленінські заповіді.

Смерть Леніна була тяжким ударом по народній справі — по справі революції. В 1924 році наша країна тількино почала відбудовувати своє господарство після тривалої громадянської війни, ледь ставала на ноги. Складність обстановки, неймовірні труднощі викликали появу антипартійних угруповань, що намагались збити революцію з правильного курсу.

У важкий час пішов від нас Ленін. Вороги торжествували. Смерть вождя вони вже розглядали як свою перемогу.

Але вороги прорахувались. Ленін залишив народові могутню теоретичну спадщину, залишив могутню партію, організовану і виплекану ним. Спираючись на ленінське вчення, наша Комуністична партія завдала нищівного удару найнебезпечнішому ворогові — троцькізму. Питання «хто — кого» розв'язувалось на користь соціалізму.

На кінець 20-х років народне господарство країни в основному було відбудоване. Створились умови для побудови соціалістичного суспільства. Але для цього необхідно було провести в життя дві основні ленінські настанови: створити могутню соціалістичну індустрію і перевести сільське господарство з рейок дрібнобуржуазних на рейки великого колективного соціалістичного господарювання.

Класова боротьба в країні помітно загострилась, посилилась діяльність антипартійних фракцій у самій партії. Та в цій боротьбі перемогла ленінська лінія, бо за ленін-

ські ідеї висловились вся партія, ленінські ідеї оволоділи народними масами.

Всесвітньо-історичне значення мало прийняття першого п'ятирічного плану будівництва фундаменту соціалістичної економіки. Це був справді історичний подвиг нашої країни і народу. Власними зусиллями, власними руками, без будь-якої сторонньої допомоги, переборюючи численні перешкоди на незвіданому шляху, довелося створювати свою, радянську індустрію, організовувати масовий перехід дрібних селянських господарств на колективні заводи.

Весь 1928 рік був присвячений складній і кропіткій роботі по складанню першого п'ятирічного плану розвитку народного господарства на 1928—1933 роки.

В наш час перспективне планування розвитку країни вже ніким не заперечується, стало нормою економічного процесу. Але в роки, що передували першій п'ятирічці, Комуністичній партії довелося докласти багато зусиль для того, щоб довести свою правоту і відстояти її від супротивників.

То був вирішальний час. Бути чи не бути нашій країні соціалістичною? — так стояло питання.

Проти генеральної лінії партії, спрямованої на прискорення будівництва важкої промисловості, виступили праві під керівництвом Бухаріна, Рикова і Томського, «зліва» її атакували троцькісти — Смілга, Пятаков та інші. Комуністична партія рішуче викрила шкідливість і дрібнобуржуазну суть «теорій» троцькістсько-бухарінського блоку в питанні соціалістичної індустріалізації.

Як завжди у важкий час, партія звернулась до народу із закликом висловити свій погляд на шляхи і темпи розвитку народного господарства СРСР, на індустріалізацію країни. ЦК, всі місцеві партійні організації рішуче висловились за здійснення ленінської настанови про індустріалізацію країни.

У справу боротьби за здійснення першої п'ятирічки внесли величезний вклад такі видатні діячі нашої партії і держави, як А. А. Андреев, К. Є. Ворошилов, А. О. Жданов, М. І. Калінін, І. Д. Кабаков, С. М. Кіров, С. В. Косіор, Г. М. Кржижановський, А. І. Мікоян, Г. К. Орджонікідзе, Г. І. Петровський, П. П. Постишев, Я. Е. Рудзутак, Й. В. Сталін, М. М. Шверник, В. Я. Чубар, Р. І. Ейхе та ін.

Важко переоцінити ту роль, яку відіграв у складанні

цього історичного документа визначний ленінець, голова Вищої Ради Народного Господарства Валеріан Володимирович Куйбишев.

П'ятнадцятий з'їзд Комуністичної партії заслухав доповідь В. В. Куйбишева, під керівництвом якого було завершено складання четвертого варіанту п'ятирічки. Доповідач блискуче сформулював основні принципи, покладені за вказівкою ЦК в основу контрольних цифр цього плану. «П'ятирічний план розвитку народного господарства, — говорив В. В. Куйбишев, — мусить бути розроблений не якимось одним відомством, він мусить бути розроблений всією пролетарською громадськістю країни. В кабінеті створити такий план не можна».

Перший п'ятирічний план був дітищем партії і народу. Його здійснили повні революційного запалу і енергії робітники і трудящі селяни, які не лише заклали основи нової соціалістичної індустрії, завершили соціальну революцію на селі, спрямовану проти куркульства, а й забезпечили розв'язання питання «хто — кого» на користь пролетаріату і найбільшого селянства.

Розгром партією в умовах розгорнутого соціалістичного будівництва правих і «лівих» угруповань, ліквідація на основі суцільної колективізації куркульства як класу мали для історії, для долі нашої країни, для долі соціалізму вирішальне значення. Адже саме на початку 30-х років до влади в Німеччині прийшов фашизм, найзапекліший і смертельний ворог соціалістичного ладу, покликаний буржуазним суспільством для боротьби проти революційного руху всередині країни, для знищення першої в світі соціалістичної держави.

Здійснення першої і наступних п'ятирічок, створення могутньої індустрії і великих колективних господарств на селі, що дало можливість успішно розв'язати проблему виробництва достатньої кількості продуктів харчування і забезпечити сировиною легку та харчову промисловість, — все це згодом відіграло вирішальну роль в ліквідації смертельної загрози, що нависла над нашою країною.

* * *

Велика Вітчизняна війна радянського народу проти об'єднаних під егідою гітлерівської Німеччини фашистських сил Європи була для новонародженої системи соціалізму

лізму жорстоким випробуванням на міцність, на життєздатність. Важко сказати сьогодні, як і чим закінчився б цей поединок не на життя, а на смерть, коли б у нашій країні напередодні війни не було здійснено планового будівництва важкої індустрії, не реорганізовано всієї системи сільськогосподарського виробництва. Ми, безумовно, впевнені, що перемога, незважаючи на силу фашистського блоку, була б за нашим народом. Запорукою цьому був той всесвітньо-історичний факт, що в час громадянської війни, залишившись віч-на-віч з коаліцією найбільших капіталістичних держав, об'єднаних в Антанту, молода Червона Армія, майже беззбройна і напівроздягнена, при допомозі братів по класу в усіх країнах світу вистояла, зуміла розгромити ворожі армії білогвардійців та інтервентів.

Ми впевнені, що фашизм не може перемогти прогресивні сили світу, але знаємо й інше — коли б партія і народ не забезпечили корінної перебудови всього народного господарства, коли б не здійснили соціалістичних п'ятирічних планів, наші жертви у цій смертельній битві з ворогом були б значно більшими, а війна затяглася б набагато довше.

Безумовно, Комуністична партія, радянський народ зробили напередодні війни дуже багато для справи оборони країни. Але щоб достатньо розвинути індустріальну промисловість, зміцнити всі її галузі, оснастити країну технікою, дати армії потрібну кількість найновішої військової зброї, в нас не було часу. Проте й ті економічні успіхи, яких досяг Радянський Союз, турбували, тривожили ділків усього капіталістичного світу, і вони поспішили розв'язати війну проти країни соціалізму.

Особливо важким для радянського народу був початок війни. Віроломний напад фашистської Німеччини був приголомшуючим. Фашисти відразу ж захопили ініціативу. Використовуючи фактор несподіванки, маючи перевагу в озброєнні, вони в перші ж місяці війни окупували значну територію радянських земель, зокрема майже всю Україну.

Для українського народу настали безпросвітні дні. Горе заповзло в кожную хату, життя кожного повисло на волосинці. І тільки тверда віра в те, що ворог буде розбитий, що фашизм буде переможений і знищений, що радянська земля знову стане вільною, живила людські серця, давала силу патріотам, кликала їх на боротьбу, вела до перемоги.

Але вже й тоді фашисти все частіше й частіше спотикались під час свого «блискавичного» походу. Оборонці Одеси, Києва, Севастополя, Брестської фортеці завдали їм чимало клопоту. Червона Армія та ополченці, мужньо борючись з ворогом, на кожному кроці руйнували плани гітлерівського «бліцкригу».

Зореносна Москва — столиця соціалістичної держави, надія всіх прогресивних людей — привертала найпильнішу увагу загарбників. Гітлерові здавалось, що, взявши Москву, він тим самим завершить розпочату ним війну. Він зневажив історичним досвідом Наполеона і за те був жорстоко покараний.

Москва перетворилась у монолітну скелю, об яку вперше розбилися «непереможні» полчища фашистів. Розгром добірних німецько-фашистських армій під Москвою мав величезне політичне і воєнне значення для всього ходу Великої Вітчизняної війни. Саме під Москвою було поховано гітлерівську військову стратегію «блискавичної» війни, розвіяно міф про непереможність гітлерівської армії. Саме тут Радянська Армія не лише зупинила ворожий наступ, а й перейшла в контрнаступ, погнала ворога на захід, майже на 400 кілометрів, і визволила понад 11 тисяч населених пунктів, серед них десятки великих міст.

Ця поразка фашистських армій стала можливою тому, що радянська промисловість вже встигла перейти на військові рейки, а Червона Армія вже була в достатній мірі загартована і підготовлена технічно. Розгром фашистів під Москвою справив величезне враження на усю світову громадськість: провалились розрахунки гітлерівців на міжнародну ізоляцію Радянського Союзу, на розширення коаліції капіталістичних країн під зверхністю Німеччини для «хрестового походу» проти нашої Вітчизни.

Завдяки ленінській зовнішній політиці Комуністичної партії та Радянського уряду була створена антифашистська коаліція держав, до якої на початку 1942 року входило 26 держав світу, в тому числі СРСР, Англія, США та інші. Ця коаліція виступила з декларацією про об'єднання своїх військових і економічних ресурсів для розгрому фашистського блоку. Тільки внаслідок корисливості і нерішучості тих країн, які зобов'язалися відкрити в Європі другий фронт, фашистська Німеччина могла продовжувати ще протягом кількох років виснажливу війну проти радянського народу.

І все-таки ще один фронт проти фашистської армії було відкрито. Його відкрили радянські патріоти в тилу ворога. З перших днів війни наша земля почала горіти під ногами загарбників. Усі радянські міста і села перетворювались на передову лінію фронту. Сини і дочки українського народу в найтяжчий для Батьківщини час разом з усіма народами Радянського Союзу розгорнули небачену в історії людства героїчну партизанську боротьбу. На окупованій фашистами священній землі України створювались тисячі підпільних організацій, великих і малих партизанських загонів.

Фашистська окупація принесла українському народові неймовірні, нелюдські страждання. Загарбники запровадили на завойованій ними території нестерпний режим. Їхній сваволі і кривавому розгулу не було меж. Грабунки і насильства ввійшли в побут. Гітлерівці винищили на Україні 4,5 мільйона радянських людей, понад 2 мільйони вигнали на каторжні роботи в Німеччину. Перед злочинною діяльністю фашистів поблідли народні згадки про турецько-татарську навалу, коли українських дівчат і жінок тисячами продавали на всіх невільницьких ринках світу.

Вістря своїх дій окупанти спрямували насамперед проти єдності народів. Вони намагались посварити наші братні народи між собою, розірвати союз радянських республік. Українські землі, об'єднані напередодні війни в єдину Українську Радянську державу, були розшматовані і перетворені на придаток гітлерівського рейху та фашистської Румунії. Більша частина України оголошувалась воєнною зоною.

Вірними цесними псами на службі у фашистів стали українські буржуазні націоналісти. Вони всіляко допомагали гітлерівським катам винищувати радянських людей, вивозити їх на каторгу, боротися проти партизанів та підпільників. Навіть тоді, коли фашистські розбійники були вже приречені, коли наші війська добивали фашистського звіра в його лігві, буржуазно-націоналістичні наймити продовжували вірно служити гітлерівцям, старанно за їх вказівкою створюючи всілякі розбійницькі УПА та УНРА, щоденно грабуючи та вбиваючи мирне населення, розпалюючи ворожнечу між польськими і українськими народами.

Та ніякі намагання задушити опір волелюбного українського народу проти фашистського режиму не залякали радянських патріотів, не зламали їхньої волі до боротьби. На окупованій ворогом землі України, Білорусії, Молда-

вії, Прибалтики, Російської Федерації підвівся народ-богатыр. Радянські війська, партизани і підпільники, в тому числі і партизани України, в часи Великої Вітчизняної війни покрили себе безсмертною славою, показали, на які подвиги здатний народ, коли він відстоює честь, волю і незалежність.

Про радянських партизанів складались і складаються пісні, пишуться книги, про них сказано не одне тепле слово.

«Партизани — наша слава, наша гордість, — писав у грізні воєнні дні Олександр Довженко. — Партизани — це ті сини України, перед якими скинуть шапки цілі століття, якими пишатимуться цілі покоління і складатимуть про них думи і пісні. Це невмирущий символ безсмертя нашого доброго і чесного народу».

Розмах партизанського руху на Україні, так само, як і на всіх тимчасово окупованих ворогом радянських землях, досяг небачених розмірів. Уже в вересні 1941 року почав діяти на Сумщині партизанський загін під командуванням С. А. Ковпака та комісара С. В. Руднева, на Чернігівщині розгорнули боротьбу партизанські загони під командуванням секретаря підпільного обкому О. Ф. Федорова та М. М. Попудренка. За буремні роки всенародної боротьби ці загони зросли в могутні партизанські з'єднання, які пройшли славними шляхами по всій Україні, покрили себе безсмертною славою, а їхні командири двічі Герої Радянського Союзу С. А. Ковпак і О. Ф. Федоров, Герої Радянського Союзу С. В. Руднев, П. П. Вершигора, М. М. Попудренко стали народними героями, відомими всьому світові.

З кожним днем розгорталася боротьба з окупантами, все більше ставало підпільних організацій і партизанських загонів. За далеко неповними відомостями, в партизанських загонах України діяло кілька сотень тисяч бійців, сотні тисяч радянських патріотів діяли в підпільних організаціях, сотні тисяч були активними помічниками партизанів і підпільників, а всього на Україні проти ворога боролись мільйони людей. Серед них були не тільки українці. Їхніми вірними спільниками і побратимами стали сини і дочки всіх братніх народів — російського, білоруського, грузинського, казахського, вірменського, а також дружніх нам народів Західної Європи, — всього понад 60 національностей. Після визволення України від фашист-

ської окупації українські партизани прийшли на допомогу Польщі, Чехословаччині та іншим західним державам, які боролися за своє визволення від фашизму. Тисячі й тисячі українців, яких доля закинула в Західну Європу, активно боролися проти ворога в партизанських загонах Італії, Франції, Югославії, багато хто з них став народним героєм цих країн.

Партія і уряд дуже високо оцінили подвиг українського народу у всенародній партизанській боротьбі проти фашистських загарбників. За героїзм і мужність, проявлені в боротьбі з ворогом у партизанських загонах та підпіллі, понад 80 командирів, бійців-партизанів, славних героїв підпілля одержали звання Героя Радянського Союзу. Десятки тисяч партизанів та підпільників нагороджено орденами та медалями Радянського Союзу.

Український народ у роки Великої Вітчизняної війни вніс гідний вклад у спільну боротьбу проти німецьких загарбників та японських мілітаристів. Українці разом з іншими народами-братами мужньо і хоробро билися проти ворога на всіх фронтах. Весь світ знає і високо цінує бойовий подвиг відважних синів нашого народу, таких як І. М. Кожедуб, Д. Б. Глинка, О. Г. Молодчий та багато-багато інших. Понад 2 тисячі українців удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу, близько 2,5 мільйона нагороджено орденами і медалями. З середовища нашого народу вийшли такі визначні полководці та флотоводці, як М. Є. Басистий, А. Л. Гетьман, А. Г. Головка, А. А. Гречко, А. І. Єременко, П. Ф. Жмаченко, М. П. Кирпонос, П. К. Кошовий, А. Г. Кравченко, Д. Д. Лелюшенко, Р. Я. Малиновський, К. С. Москаленко, С. Г. Руденко, П. С. Рибалко, С. К. Тимошенко, Я. М. Федоренко, І. Д. Черняхівський та багато інших.

Радянська Армія після героїчних боїв під Москвою вже не випустила з своїх рух ініціативи. Вона розгромила гітлерівські полчища біля Сталінграда, завдала їм нищівних поразок на інших фронтах. На Волзі закотилася військова вдача фашистів за темну хмару, всьому світові стало ясно і зрозуміло, що знахабнілі гітлерівці програють війну. Щоправда, фашисти покладали ще надію на бога, на дивовидіння та новітню зброю. Але ніщо вже не могло врятувати їх від розгрому на Курсько-Орловській дузі, що став для них фатальним і розкрив фашистським воюючим очі на дійсний стан речей.

Влітку 1943 року почалося грандіозне за своїми розмірами, масове вигнання окупантів з радянської землі. 23 серпня було визволено Харків, 23 вересня — Полтаву. Вже ранньої осені наші війська під командуванням М. Ф. Ватутіна, І. С. Конєва, Р. Я. Малиновського, Ф. І. Толбухіна зайняли Донбас і майже всю Лівобережну Україну.

Останні свої надії гітлерівці покладали на так званий непорушний Дніпровський вал. Але вже у вересні війська 13-ї і 60-ї армій Воронежського фронту при допомозі партизанів першими форсували на північ від Києва ріку Десну і Дніпро та вийшли на Правобережну Україну. 6 листопада 1943 року в подарунок святу Великого Жовтня Радянська Армія визволила столицю України — Київ.

Кінець 1943 і початок 1944 року — це той час, коли війна вступила в завершальний період. Взимку окупанти були вигнані з Ленінградської і Новгородської областей, а в лютому — квітні 1944 року почався рішучий наступ радянських військ на Правобережній Україні, що завершився Корсунь-Шевченківським оточенням і розгромом великих сил ворога. В цей час було звільнено Одесу, Херсон і Кіровоград, Вінницю і Чернівці, Ровно і Житомир. До 12 травня жодного фашистського солдата не залишилося у Криму.

У липні — серпні 1944 року почався новий великий наступ радянських військ, який завершився повним визволенням українських земель від ворожої навали. 14 жовтня 1944 року Радянська Армія вигнала окупантів з території Радянської України, а наприкінці жовтня — із Закарпатської України. Український народ нарешті здійснив свою одвічну мрію про воз'єднання всіх його земель, про об'єднання українців в одну велику сім'ю.

Бойові операції могутньої Радянської Армії перекинулися безпосередньо на землі окупантів та їхніх сателітів, а народ України почав героїчним трудом заліковувати нанесені рідній Батьківщині рани.

Тяжкою і кровопролитною була Велика Вітчизняна війна, але радянський суспільний і державний лад, створений Жовтневою революцією, переміг. Розгром оскаженілих сил міжнародної імперіалістичної реакції, розгром фашизму — цього найлютішого ворога прогресу і цивілізації — довів усьому світові незламну могутність, життєздатність нашої Батьківщини.

Свою силу соціалістичний лад показав і в післявоєнні роки. Яскравим прикладом цьому є відновлення зруйнованого ворогом народного господарства Радянської України.

Жахливу картину руїн і спустошення являли собою після війни українські міста і села. Не було такого закутка у нашій республіці, де б не плакала земля вирвами снарядив, де б не залишили страшних слідів своїх пожежі, де б не вирости могили замордованих ворогом радянських патріотів. Важко було знайти таку сім'ю, яка не втратила б під час окупації своїх близьких і рідних.

На допомогу українському народові прийшли Комуністична партія, Радянський уряд і всі народи-брати. Вже 21 серпня 1943 року уряд СРСР та ЦК партії прийняли історичну постанову про невідкладні заходи по відбудові районів, визволених від фашистської окупації. Ставилось завдання негайно повернути до життя промисловість і транспорт, сільське господарство, громадські будівлі, культурно-побутові заклади, відновити житлове будівництво.

Величезною перемогою українського народу і Української республіки був історичний факт воз'єднання українських земель у єдиній Українській Радянській державі. Це створило найсприятливіші умови для могутнього розвитку економіки і культури республіки, забезпечило небачений розквіт матеріальних і духовних сил трудящих західноукраїнських земель.

Завдяки турботі партії і уряду, конкретній братній допомозі всіх радянських республік український народ швидко заліковував неймовірно важкі рани війни. Сталось небачене диво — у найкоротші строки піднялись з попелу і руїн міста і села; вже за перше післявоєнне десятиріччя промисловість України була повністю відбудована, ожило все зруйноване війною народне господарство. Пророкувалися ті іноземні «пророки», які запевняли, що Україна почне знову цвісти не раніше, ніж через сто років.

* * *

Після розгрому гітлерівського фашизму і імперіалістичної Японії відкрилася нова сторінка боротьби всіх прогресивних сил світу за те, щоб наша земля вже не знала воєн. Бо хоч фашизм загинув подібно до билинного змія Горинича, але у пам'яті людей залишився непереборний

гнів і негасима ненависть до всього антигуманного і загніваючого, і вони не допустять повернення страшного минулого.

Радянська держава, що, як могутня скеля, вистояла проти оскаженілого шквалу реакційних сил, відстояла свободу і честь свого народу, у небаченій історією битві принесла волю багатьом поневоленим народам світу. У вогні війни народилися нові соціалістичні держави, країни народної демократії, народилась міцна і непереможна соціалістична система, здатна забезпечити щастя трудящим і перепинити шлях тим, хто ще й досі плекає в імперіалістичних закапелках мрію про реванш та нову війну.

По планеті крокує ера натхненної праці. Робітничий клас і селянство власними руками створюють матеріальні багатства, кращі представники демократичної інтелігенції розвивають науку і культуру, покликані служити радості життя.

Минуло понад 20 років з часу, коли замовкли останні залпи другої світової війни. Невпізнанною стала наша Вітчизна — Радянський Союз. Оновилися міста і села, народилося нове покоління людей, високоосвічене, рішуче в своїх дерзаннях, готове завершити небачені подвиги. Радянська земля збагатилась сучасними фабриками і заводами, невідомими стали її поля і ріки, зашумували новим життям наші ліси, ясним і чистим стало наше небо. Рідна партія робить все для того, щоб народне господарство країни вивести на перше місце в світі, а науку і техніку підняти до світового рівня. Радянська людина, озброєна могутньою технікою і всесильними знаннями, першою в історії людства злетіла у космос, першою побачила віковичну таємницю Місяця і першою з навколomisячної орбіти послала на Землю величний гімн трудящих — «Інтернаціонал».

Інтернаціонал! Як це символічно! Тільки в інтернаціональному єднанні трудівників усього світу криється щастя людства, тільки від нього залежить майбутнє наступних поколінь, майбутнє планети.

50-й рік Жовтня! З величезними успіхами, які радують усіх наших друзів, прийшла до цього рубежу Радянська Україна. І знову хочеться говорити цифрами, бо вони звучать, як симфонія, як найкраща в світі музика.

В повоєнний час середньорічні темпи зростання випуску промислової продукції стали у нас вищими за темпи

у Сполучених Штатах Америки. По випуску багатьох важливих видів продукції СРСР не тільки наздогнав, але й випередив США — у нас добувається більше залізної руди, вугілля, коксу, виробляється більше цементу, магістральних тепловозів і електровозів, зернових збиральних комбайнів, деревини, пиломатеріалів, шерстяних тканин. В 1965 році виробництво промислової продукції в СРСР у порівнянні з довоєнним — 1940 роком збільшилось приблизно у 8 разів. Проведено технічне переоснащення найважливіших галузей народного господарства на основі науково-технічного прогресу. До першого листопада 1966 року колгоспи й радгоспи засипали в державні засіки близько 75 мільйонів тонн зерна, а реальні доходи з розрахунку на душу населення стали втриє вищі, ніж у 1940 році, і на 37 процентів вищі, ніж в 1958 році.

Не менш промовисто і переконливо до серця кожної радянської людини доходять і ті прекрасні цифри, в яких розкриваються успіхи українського народу. За роки Радянської влади випуск валової продукції на Україні зріс майже в 44 рази. Швидко розвиваються всі галузі народного господарства, особливо такі, як металургійна, хімічна, машинобудівна, приладобудівна, енергетична, радіоелектронна, легка і харчова промисловість. Нині республіка виробляє реактивні і турбореактивні літаки, магістральні тепловози і потужні енергоблоки, електровози, верстатив-автомати, трактори, автомобілі, сотні видів найскладніших машин і приладів.

В 1965 році промисловість України давала понад 60 процентів усього валового суспільного продукту, а сільське господарство — п'яту частину його. Таке співвідношення є характерним для високорозвинутих індустріальних держав.

Колгоспи і радгоспи в 1966 році зібрали високий урожай, значно збільшили виробництво продукції тваринництва. Середній урожай озимої пшениці в республіці становить 24,8 центнера з гектара, а валовий збір цієї культури — 18,8 мільйона тонн. Вироблено м'яса 3795,4 тисячі тонн у живій вазі і 2553,1 тисячі тонн у забійній вазі, молока — 17 374,7 тисячі тонн. Україна достроково виконала державний план хлібозакупок. Закупки зерна в усіх категоріях господарств становили 12 386 тисяч тонн.

Чудові цифри! Високопоетичні цифри, звучать вони, як найгеніальніші вірші, як найпрекрасніша симфонія. Бо

то цифри нашого життя, то наша гордість і велич, то наша сила і міць, краса нашої республіки і слава народу.

Нам, делегатам XXIII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу, дуже приємно було слухати виступ секретаря ЦК Комуністичної партії України Петра Юхимовича Шелеста, який розповідав про те, як Радянська Україна і в наші дні успішно розвиває своє народне господарство, завойовує нові перемоги, успішно виконує намічені плани. «Проведено велику роботу по мобілізації сил і коштів для ще швидшого розвитку всіх галузей народного господарства республіки. Ще в жовтні минулого (1965.— Ю. З.) року промисловість виконала завдання семирічки. Обсяг продукції зріс на 84 проценти замість 77 процентів, передбачених контрольними цифрами. Продуктивність праці зросла на 42 проценти, за рахунок цього одержано майже дві третини всього приросту промислової продукції. Понад план вироблено продукції на 7 мільярдів карбованців. Виробничі фонди промисловості зросли у два рази».

Понад план, визначений семирічкою, вироблено сталі 18,6 млн. тонн, прокату — 19,3 млн. тонн, залізної руди — 30,6 млн. тонн, електроенергії вироблено 24 млрд. кіловат-годин. В чотири рази зріс видобуток природного газу, в шість разів — нафти, виробництво хімічної продукції збільшилось майже в три рази.

П. Ю. Шелест розповідав про ті досягнення, яких добились працівники сільського господарства. «Здійснення заходів,— говорив він,— розроблених Пленумом ЦК КПРС, уже дає свої перші позитивні результати. В минулому (1965.— Ю. З.) році на Україні, незважаючи на посуху у південно-східних областях, план виробництва зерна був перевиконаний. Одержано 31,5 мільйона тонн зерна, що дало можливість продати державі тільки понад план 892 тисячі тонн хліба. Питома вага пшениці і жита в заготівлях зросла до 70 процентів».

Чудове майбутнє розкриває перед Радянським Союзом, перед усіма народами нашої Вітчизни, в тому числі і перед Радянською Україною, новий п'ятирічний план будівництва комуністичного суспільства в нашій країні, план, директиви якого були одностайно схвалені XXIII з'їздом Комуністичної партії Радянського Союзу.

До кінця нової п'ятирічки передбачається довести видобуток вугілля по республіці до 209—211 млн. тонн, ви-

робництво чавуну — до 42—43 млн. тонн, сталі — до 48—49 млн. тонн. Валовий збір зерна збільшиться до 37—38 млн. тонн, що на 8—9 млн. тонн більше річного виробництва за останні п'ять років. Державні капіталовкладення зростуть на 52% порівняно до попереднього п'ятиріччя. В 1,3 раза збільшиться житлове будівництво. «Широкі перспективи перед нашою республікою, як і перед всією країною, відкриваються в нинішньому п'ятиріччі,— сказав на XXIII з'їзді Голова Ради Міністрів УРСР В. В. Щербицький.— Радянська Україна і надалі розвиватиметься як одна з найважливіших паливно-енергетичних, металургійних і машинобудівних баз Радянського Союзу, як республіка великої хімії, багатогалузевої харчової промисловості і великого інтенсивного сільського господарства. За роки п'ятирічки обсяг промислового виробництва збільшиться в півтора раза. Це означає, що через п'ять років тільки Українська республіка вироблятиме промислової продукції набагато більше, ніж її виробляла вся промисловість Радянського Союзу в 1940 році».

Велично і прекрасно! Все це достойно великого ювілею, великого свята — 50-річчя Радянської влади. Холодні математичні цифри стають піснею, натхненням і радістю, що помножують трудові зусилля народних мас, перетворюють звичайний одвічний важкий труд в радість творчого подвигу, в могутню силу творення.

Чим більше зростає і зміцнюється економічна база Радянського Союзу і кожної республіки, тим краще живеться кожній радянській людині. А й справді, хіба можна перелічити, скільки на Україні побудовано нових житлових будинків, скільки сімей відсвяткували радісне новосілля? Скільки дитячих ясел і садків, шкіл і лікарень, клубів і театрів, будинків відпочинку і санаторіїв стало до ладу за останні роки? І все те до послуг трудової людини, все для її щастя й здоров'я. В нашому народному господарстві кожна копійка з прибутків йде не до кишень окремих людей, а спрямовується на загальну справу, на користь всього суспільства. В тому краса, в тому справедливість, в тому сила соціалістичного ладу.

* * *

Спільність інтересів, єдність поглядів, економічні зв'язки між республіками — все це зумовлює нерозривну і орга-

нічну єдність братніх культур, що доповнюють одна одну, впливають одна на одну, ефективно збагачують невичерпну скарбницю соціалістичної за змістом і національної за формою нової, радянської культури.

За роки Радянської влади в нашій країні здійснено культурну революцію, яка збагатила і піднесла до незмірної висоти духовне життя радянської людини. Соціалістична культура, література і мистецтво, органічно ввібравши в себе всі найкращі надбання минулого, стали невід'ємною частиною загальнопролетарської справи, активно сприяють вихованню всебічно розвиненого будівника комуністичного суспільства. Радянська наука добилась чудових результатів і успіхів у всіх галузях людських знань, особливо в справі завоювання космосу.

В умовах соціалістичної дійсності, коли всі нації і народи здобули рівноправність, забезпечується всебічний розвиток національної культури кожного народу в його найглибших, найрізноманітніших виявах.

В інтернаціональному єднанні народів величезне значення має обмін культурними цінностями, видання рідною мовою кожної республіки кращих літературних та мистецьких творів. За роки Радянської влади казково зросла видавнича справа на Україні. Коли взяти до уваги той факт, що офіційно царська влада не визнавала української мови, так само, як і мов інших поневолених царизмом народів, то можна з цілковитою певністю твердити, що видання творів українською мовою по-справжньому розгорнулося лише в радянські часи. З 1918 по 1964 рік на Україні видано 212 984 назви різних книг загальним тиражем 2 мільярди 931 мільйон примірників, у тому числі українською мовою — 2 мільярди 246 мільйонів примірників. Велика частка видань припадає на художню літературу. За роки Радянської влади на Україні твори Т. Шевченка видавались 358 разів тиражем близько 11 мільйонів примірників, Івана Франка — 479 разів тиражем понад 9 мільйонів примірників, Лесі Українки — 122 рази тиражем близько 4 мільйонів примірників, Михайла Коцюбинського — 323 рази тиражем понад 7 мільйонів примірників.

Український народ взяв на своє озброєння рідною мовою твори О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Некрасова, М. Гоголя, В. Короленка, І. Тургенева, О. Островського, О. Герцена, А. Чехова, Л. Толстого, М. Горького, В. Мая-

ковського, О. Серафимовича, М. Шолохова та інших письменників братнього російського народу. Рідними і близькими стали українцям також твори М. Ауєзова, С. Айні, Ю. Жемайте, Б. Кербаєва, Я. Купали і Я. Коласа, М. Танка, О. Казбегі, В. Лаціса, Я. Райніса, О. Туманяна, Ш. Руставелі, А. Церетелі, Шолом-Алейхема та багатьох інших прозаїків, поетів і драматургів, що є гордістю нашої багатонаціональної класичної і радянської літератури.

Український народ читає і поважає видані його рідною мовою твори геніїв світової літератури, в тому числі В. Шекспіра, Й. Гете, А. Данте, Г. Гейне, О. Бальзака, В. Гюго, М. Твена, Б. Шоу, Д. Лондона, Е. Золя, М. Сервантеса, Лу Сіня, і все найцінніше, що створене протягом історії найвидатнішими митцями людства.

На Україні видаються також кращі твори художньої літератури країн соціалізму.

Велику роль у житті радянських народів, у справі розвитку загальнонаціональної культури відіграють особисті контакти між діячами літератури й мистецтва, традиційні зустрічі читачів і глядачів одного народу з діячами літератури й мистецтва іншого народу. Славнозвісні декади літератури і мистецтва в наших республіках стали традицією, загальнонародним святом соціалістичної культури.

Ласкава доля зробила так, що я особисто брав участь у багатьох декадах української літератури й мистецтва в різних республіках, мав щастя зустрічати дорогих гостей на Україні. І я певен, що декади української літератури й мистецтва в РРФСР (Москва, 1960 рік), у Білорусії, Узбекистані, Казахстані, Грузії, Литві, Латвії, Таджикистані, Чувашії та інших республіках надовго залишаться в пам'яті народній.

Українці завжди пам'ятатимуть сонячні зустрічі з діячами літератури й мистецтва Російської Федерації в дні славного 300-літнього ювілею воз'єднання України з Росією, зустрічі з посланцями культури Литви і Латвії, Білорусії, Таджикистану, Чувашії, Узбекистану та ін.

Хіба можна забути почуття, які хвилювали трудящих Литви і України в дні літератури і мистецтва на берегах Німану і Неріс? Минуло вже багато років, а ще й досі звучить тисячоголосим хором могутня пісня дружби в Зеленому театрі, під високим синім небом, над річкою, оспіваною Тарасом Шевченком, і на околиці омолодженого часом древнього Вільнюса. А хіба можна забути той багатотисяч-

ний мітинг на старовинній площі литовської столиці, біля університету, в час урочистого відкриття меморіальної дошки на будинку, де великий Кобзар України вперше знайомився із майстерністю живопису, де він прожив кілька юних років?

Так само неможливо забути братання культур України і Латвії, коли протягом десяти днів співала і раділа вся латвійська земля, коли українське мистецтво злилося з самотнім мистецтвом співучої Латвії.

Важко знайти слова, щоб розповісти про зустрічі в Казахстані, про той успіх, що випав на долю українського радянського мистецтва на землі братнього народу, щоб показати ту шану і любов, якими користуються тут українська література, пісня, танець.

Твори Т. Шевченка і І. Франка, Л. Українки і М. Коцюбинського, В. Стефаника і П. Тичини, М. Рильського і В. Сосюри, Ю. Яновського і О. Вишні, О. Корнійчука і М. Бажана, А. Малишка і М. Стельмаха, О. Гончара і Д. Павличка на мовах українській, казахській, російській щоденно приходять в оселі жителів Казахстану, стали улюбленими серед кращих творів письменників народів Радянського Союзу і всього світу.

Де б ми не бували в гостях — чи то в казахів, чи то в узбеків, лативів чи литовців, білорусів чи грузинів, росіян чи таджиків — ми всюди зустрічали любов і захоплення нашою культурою, переконувались у тому, що література і мистецтво України рідні, близькі і дорогі всім народам Радянського Союзу.

Література і мистецтво Радянського Союзу — багатонаціональні і різнобарвні, як веселка, — достойно прикрашають світову скарбницю духовних надбань людства. Великою популярністю в усьому світі користується мистецтво українського народу.

Україна може пишатися своїми чудовими мистецькими колективами, такими, як танцювальний ансамбль під керівництвом П. Вірського та народний хор імені Г. Віршовки, заслужена капела «Думка», капела бандуристів, Закарпатський народний хор, такими співаками, як Д. Гнатюк і М. Ворвулев, Б. Руденко і В. Третяк, Є. Мірошниченко і А. Солов'яненко, А. Кікоть і Л. Руденко, С. Козак і М. Фокін та ін.

З кожним днем все повніше розкривається талант чудового диригента Степана Турчака, який вмів вдихнути

в українську музику нову силу і нове звучання. Композитори-класики, такі чародії музичної мови, як Л. Ревуцький і С. Людкевич, Б. Лятошинський і брати Майбороди, піднесли українську класичну і радянську музику на рівень світового музичного мистецтва. Українські художники, дореволюційні і сучасні, в своїх полотнах увічнили історію рідного народу, красу рідної природи, велич діяння простої людини.

* * *

За свою піввікову історію радянський народ переконливо довів цілковиту перевагу соціалізму над капіталізмом. Розвиток соціалістичного суспільства, досягнуті ним практичні результати переконують усе людство в тому, що соціалізм — це лад, який забезпечує планомірний і ефективний розвиток суспільного виробництва, зростання народного добробуту і культури, демократії і справжньої свободи для трудящих.

Це бачать і добре розуміють трудящі капіталістичних країн, незважаючи на брехливу пропаганду і наклепи, які розпускають про соціалістичний лад наші вороги. Найвитонченіша брехня сьогодні вже не годна потьмарити світло наших ідей, закрити наші досягнення від тих, хто хоче знати правду про СРСР.

В цьому я глибоко переконався, подорожуючи по світу. В Сполучених Штатах Америки мені довелося зустрічатися з багатьма людьми, які належать до різних класів, мають різні політичні переконання, по-різному розуміють наше життя. Але всі вони (мова йде, звичайно, про тих, хто мислить розумно й тверезо), не тільки з дружнього, але й з ворожого нам табору, не закривають очей на наші успіхи, на нашу міць, на велич нашого ладу і нашої держави. Навіть націоналістичне болото, що утворилося з різних ривчаків та запахтіло тванню на американському континенті, останнім часом заколивалось — багато хто з його мешканців почав переглядати своє ставлення до України. Один панок з націоналістичного охвістя запально доводив: «Ми змушені переробити буквар для наших дітей. Бо в старому показувалась Україна під солом'яною стріхою та босоногий Івась у полотняних штанцях випасав гуси. Але наші діти не хочуть вчити такого букваря. Кажуть, що Україна є схожою на Конго, а вони не хочуть такої

батьківщини. Ми видали нового букваря. Тепер діти бачать на малюнках чудові мости і читають «Міст Патона...», і розуміють, що Україна є великою промисловою країною...».

Дійшло-таки панкам до розуму. Не в націоналістичних брудних закапелках, не на емігрантському смітнику, як-то їм примарюється часто, а таки ж тут, біля Дніпра, живе і процвітає Радянська Україна.

Ну що ж, життя йде вперед, все життєздатне і міцне гартується й міцніє, все нікчемне й тимчасове руйнується, гниє і щезає. Щезне скоро і вся націоналістична пліснявка, а Радянська Україна ще яскравіше засяє своєю красою на весь світ.

Радянська Україна, сьогодні znana в усьому світі, є активним борцем за прогрес, за щастя людства. Вона повноправний член Організації Об'єднаних Націй, і її слово з перших днів існування цієї міжнародної організації гордо і сміливо звучить на захист прав поневолених народів, на захист культури і прогресу, за мир і щастя трудящих усієї планети.

Неймовірно радісно бути сином чудової країни, відчувати себе приналежним до того народу, який вершить славні діла, чим і заслуговує на велику повагу, користується великою любов'ю серед усіх народів і людей доброї волі. Гордим почуваєш себе за свою республіку, бо розумієш, який великий вклад вона вносить у загальну справу побудови комунізму.

Наші вороги, всі ті, хто кублиться на чужих смітниках, вже не заперечують того, що Радянська Україна — це могутня держава з найпередовішою індустрією, з найінтенсивнішим сільським господарством, з наукою, найпередовішою в світі, з культурою, яскраво самобутньою, глибокоідейною і прекрасною. Але вони не можуть примиритися з тим, що Радянська Україна є невід'ємною складовою частиною Радянського Союзу, однією з держав — засновниць могутнього СРСР. От, мовляв, було б добре, коли б Україна та ворогувала з усіма радянськими народами. Коли б вона до «вільного» світу прихилилася...

Але Україна раз і назавжди обрала свій славний шлях. Україні Радянській у сім'ї народів-братів жити, творити, виборювати своє щастя. У цій сім'ї все порівну — і горе, і радість. Нав'язав фашизм криваву війну — всім народам довелося пережити важке лихо. Після війни всі народи

по-братерському взяли на свої могутні плечі відбудову зруйнованого народного господарства, а прийшло свято — також у радості всі разом.

Зовсім інакше живуть народи в капіталістичному світі, де панує експлуатація людини людиною, нації нацією. Щодо цього характерними є Сполучені Штати Америки. Тут живуть англійці, французи, німці, негри, індійці, поляки, українці, євреї та представники багатьох інших національностей. Важко перерахувати всіх, кого з різних кінців світу погнали чи то лихо, чи то жадова до наживи за океан, на землю, відкрити Колумбом.

Я бував у цій багатющій країні, яка протягом віків не знала, що таке війна, яка звикла грітися на чужих пожежах, вигрібати золотий пісок чужими руками. Я бачив, як живуть тут різні народи. Найвільготніше почувують себе багаті, незалежно від того, хто з них до якої національності належить, — гроші перетворили тутешніх мільярдирів на «інтернаціоналістів». Зате зовсім інша доля, зовсім інші права й можливості в американській бідноті.

А що вже говорити про корінних жителів Америки — індіанців? На своїй рідній землі вони стали зайвими, пригнобленими і приреченими на вимирання. Колишні господарі величезного континенту тепер не живуть, а животіють. Рештки цього красивого, волелюбного і гордого народу сьогодні перебувають у нелюдських умовах; їх загнали в ганебні резервації, в болота та нетрі, позбавили будь-яких завоювань суспільного прогресу, намагаються цілком знищити.

Неймовірно важкі умови створені в Сполучених Штатах для людей негритянського походження та вихідців із Латинської Америки. На словах негри та латиноамериканці ніби користуються тими ж правами, що й білі. А насправді вони позбавлені будь-яких можливостей жити так, як живуть інші. Безробіття — то в першу чергу для них, чорна робота теж належить їм; поза школою, без освіти застаються їхні діти; на кожному кроці людей з іншим кольором шкіри принижують, вважають за тварин.

Я бачив той «рай», що створений для негрів у Нью-Йорку. Зветься він Гарлемом. Це велетенське місто в місті, це резервація, гетто, в якому живе понад мільйон чоловік — знедолених лише тому, що в них не білий колір шкіри. Білі тільки вдень наважуються з'являтися в Гарлемі,

та й то в автомашинах. Я бачив очі жителів Гарлему — докірливі, повні гніву й образи. І на такі погляди заслужують ті американці, що віками дивляться на негра, як на людину нижчого гатунку, як на недолюдка. На весь світ Сполучені Штати вихваляються своїм «способом життя», хизуються багатством, «демократією», тим часом як індіанці і понад 20 мільйонів негрів скніють напівголодні, фактично позбавлені елементарних громадянських прав.

На вулицях Лос-Анжелеса я зустрів похмурих людей, читав у їхніх очах про горе, нужду і безпомилково вловлював серцем той відчай, що привів їх згодом на площі і майдани міста, вилився в рішучий протест, який пролунав на весь світ. Національне питання в Лос-Анжелесі було розв'язане урядом радикально і просто — демонстрантів, що висловили незадоволення важким гнітом, розстріляли, а їхні вбогі житла пустили в небо димом.

Бував я у Філадельфії. Це велике місто з трьохмільйонним населенням, столиця штату Пенсільванія. Саме тут, у знаменитих своїм страхіттям американських нетрях, я по-справжньому побачив, як живе американська біднота. Це — цивілізовані джунглі, яких не знайдеш і серед найдикішого лісу. В них живуть тисячі й тисячі людей. Повзають у багнюці діти, в напівпорожніх і порожніх квартирах на стлілому дранті валяються покотом хворі діди і бабусі. Думають свою безконечну думу безробітні. Населяють ці нетрі люди різних націй. Вони з'їхались сюди в надії на успішний бізнес. Але доля над ними жорстоко насміялась. Безробіття, приниження супроводжують їх на кожному кроці, злидні і хвороби йдуть за ними по п'ятах. Ці люди не можуть заробити навіть на платню лікареві, бо медобслуговування в Сполучених Штатах приватне і дуже дороге.

У Сполучених Штатах є нації привілейовані, «покликані» владарювати. Люди англійського походження вважаються найвищою кастою, за ними йдуть французи, шотландці, німці. А до слов'ян, як і до негрів, тут ставляться, як до людей нижчої категорії.

Якось розговорився я з одним робітником, вихідцем з України. Звуть його Дмитро Прокопчук, родом він з Тернопільської області. 34 роки працював Прокопчук на заводах США та Канади. Незважаючи на те, що робітник він висококваліфікований, його, ледь починалась криза, звільняли з роботи першим. «Ти поляк, — говорили йому, — а то

му мусиш іти геть із заводу». — «Але ж я не поляк, а українець», — пробував доводити робітник. «То една холера, всі ви, слов'яни, однакові».

Сучасні американці лише на вулиці американці. Вдома, під власним дахом, вони живуть тим життям, яким жили на батьківщині або яким жили їхні предки до еміграції за океан. Їх роз'їдає національна неприязнь, роз'єднують національні перегородки.

Таким є хвалений і перехвалений своїм «справедливим» способом життя «вільний» світ. І про це треба сказати бодай хоч коротко, щоб порівняти два протилежних світи, щоб збагнути те велике щастя, яке завоювали радянські люди півстоліття тому.

* * *

Радянську Україну шанують в усіх кінцях світу. Шанують всі добрі люди, всі ті, хто пережив чи переживав важке горе. Всі ті, хто прагне щастя, хто за нього бореться. Шанують Україну та українців за лагідний дружній характер, за невтомні робочі руки, за тверезий розум, за вірність у дружбі, за непримиренність до ворогів, за безстрашність у бою, за щедрість серця, за пісню голосисту і влучне гостре слово, за танок іскристий і за думку глибоку. В усіх кінцях її знають. І ми, що йдемо від древнього роду, того самого, що покликав до життя і росіян, і білорусів, гордимся тим, що і український народ у боротьбі за Радянську владу, у боротьбі за визволення людини і людства з-під соціального і національного гніту, у боротьбі за торжество могутнього братерства трудящих вніс і продовжує вносити великий, життєдайний вклад.

Минає славне півстоліття. Половина віку. Час не довгий для історії. Але історичний за своїм значенням, неповторний за своїми ділами. Минає перше півстоліття нової ери людства. Тієї комуністичної ери, що почалася на нашій чудовій планеті.

СЛОВО ПРО НАШОГО ПОБРАТИМА

Наша юність уже відійшла у минуле. Наші справи — в історію, в легенду. Ті, хто в дні Жовтня були хлопчачами, дітьми — сьогодні вже сивочолі, натруджені, умудрені життям.

Минає шістдесят років і нашому чудовому другові, побратимові українських партизанів і письменників Михайлові Івановичу Наумову.

Народився і виріс він у Приураллі, в Пермській області, а вік прожив і живе на Україні, збратався кровно з нашим народом назавжди, став славним сином землі української.

Про Україну він уперше почув у давні, дореволюційні роки, в дитинстві. Через село Велику Сосновку пролягав знаменитий Сибірський тракт. В свій час був він сумовитим шляхом усіх вигнанців з рідних країв, тих, кого не-люди-царі засилали в сибірську пустку, в страшні рудники, на важку каторгу. Цим шляхом проходили у заслання Ленін і Чернишевський, Павло Грабовський і Володимир Короленко. Пронесли цим шляхом каторжани-українці свою рідну думу-пісню, посіяли її серед росіян і не раз потім чув малий Михайлик задушевні мелодії наших пісень з вуст своїх земляків.

Пильно вдивлявся російський хлопчик Михайлик Наумов у обличчя політкаторжника, прислухався до незнайомої співучої мови. Ніби передчував, що ця мова стане йому близькою і дорогою, а українська земля батьківською землею.

Про Михайла Івановича Наумова говорити і писати і легко і радісно, а разом з тим і дуже важко. Легко тому, що його знають скрізь дуже добре, про нього творились легенди в народі, писалось дуже багато в пресі, нарешті він у своїх книгах розказав щиро і довірливо мільйонам читачів про свій час, про друзів і про самого себе. Важко ж тому, що Наумовим за шість десятиліть зроблено стільки величного і доброго, героїчного і славного, що описати все те, осягнути зором, розкрити до кінця просто-таки немож-

ливо. Важко знайти навіть слова, які б достойно опінили ті великі діла, які зроблені партизанськими з'єднаннями під його командуванням, і те, що він робив і робить у мирні дні.

Біографія Михайла Івановича Наумова — це життєпис простої радянської людини. Якщо прадід та дід ще мали якусь маєтність, то вже батько залишився бідакем з бідаків, наймитом. Внукові успадкувались від дідів та батьків лише тверда воля, безстрашність та добре серце. Малюком, засперечавшись з ровесниками, він ходив у найтемнішу ніч на кладовище і пробув там з години, а в часи фашистської окупації, коли на кладовище було перетворено всю Європу, партизан Михайло Наумов безстрашно пройшов по тому кладовищу і ніде не схитнувся, не втратив героїсько-го самовладання.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції, коли радянські люди почали жити новим, ще до того не знаним, справедливим з погляду бідноти життям, у Великій Сосновці ніщо нове не приходило і не робилося без участі одного з перших сільських комсомольців Михайла Наумова. В ті роки він теж був у самому вирі життя, на видноті. Довгий час секретарював у комсомольській сільській організації. А коли країна закликала молодь на шахти — став шахтарем. У рідному селі разом з своїм батьком організував колгосп, а на шахті був пропагандистом. І так аж до 1930 року, коли його було закликано до лав Радянської Армії. З того часу і зв'язав він назавжди своє життя з Радянською Армією і Радянською Україною.

Після трилітнього навчання у військово-хімічній школі прикордонників, молодий офіцер Михайло Наумов потрапляє на прикордонну заставу, служить на Дністрі і в Карпатах, охороняє радянську землю. Його портрет — на Дошці пошани, його знають й шанують українські колгоспники, що живуть по сусідству із заставою, він дружить і братається з українськими людьми. Важко сказати, як склалось би життя Михайла Наумова, коли б не трапилось страшного лихоліття. Але ясно одне, що був би він все своє життя справжньою радянською людиною, передовою у своєму колективі і разом з тим простою і малопомітною, жив би таким життям, як жили його брати і сестри в нашій дружній багатонаціональній сім'ї. Він був би зразковим офіцером, добрим і вірним товаришем, дисциплінова-

ним комуністом — і з усього того пишався б і був би щасливою людиною.

В людське життя нагло увірвалось люте горе — фашистська навала стала найстрашнішим стихійним лихом, розбурханим злобою нелюдів, а не силами природи. Ту стихію вгамувати були покликані і могли вгамувати лише ми, радянські люди. І на нас з надією дивився весь світ, все людство, і всі ждали чуда.

Чудо звершилось. У важкій кривавій битві фашизм був повержений. Молодий, ще зовсім юний соціалістичний лад, подібно до біблейської легенди про перемогу юнака над старим Голіафом, поверг у прах фашистського звіра, це небачене страховисько, породжене конаючим капіталістичним світом. Це чудо було звершене простими радянськими людьми, такими, як Михайло Іванович Наумов і мільйони його побратимів.

Доля Михайла Наумова на війні була подібною долі усіх радянських людей, всіх наших воїнів. Він пережив і стійко переборов і гіркоту прикрих невдач, подолав у тяжкі ночі ті важкі бездоріжжя, що вели оточенців у рідний тил та партизанські загони, він не раз був тяжко поранений і контужений, долав нездоланне і вижив усім смертям на зло, здобув святу Перемогу. Від капітана він виріс до генерала, з прикордонника став він славнозвісним партизанським ватажком, зачувши наближення якого, навіть сам Гітлер поспішно драпонував з своєї ставки під Вінницею до фатерланду, бо знав напевне, що не поздоровиться...

Коли знову настав мир і радість, коли перемога над фашизмом осіяла теплом усю планету, Михайло Наумов не згорнув рук, не насолоджувався щастям переможця. Ще з більшою енергією і упертістю, з потроєною силою він віддає все тепло своєї душі, весь свій розум справі відбудови рідної Вітчизни, її збройних сил. Довгі роки він трудився на посту командуючого внутрішніми військами Радянської України, 16 років вирішував державні справи у парламенті республіки, як народний слуга і обранець. А у вільні, нічні години, залишаючись наодинці, знову проходив усі пройдені шляхи, ще раз зустрічався з людьми, лихими і добрими, що траплялись йому на життєвому шляху, розказував про них на білих сторінках паперу правдиву історію. І так непомітно народилися «Хінельські походи», дві книги «Степового рейду». Вирушили вони славним рейдом знову у похід, але уже похід мирний, до

мільйонних читачів. Вони донесуть славу минулих походів і днів до нових поколінь. І понесуть у майбутнє, хай ще й не народився, а народившись, оперившись, напевне захоче знати, як жили, як діяли, що вершили його волелюбні предки. А несуть вони не лише правду тим, хто її захоче знати, а й пересторогу нащадкам тих, хто ще й сьогодні на неспокійному заході снить кривавими війнами.

Минають роки, все нові й нові сторінки партизанської боротьби на Україні дописують на сторінки історії, але дії партизанів-наумовців залишаються і назавжди зостануться на перших сторінках історії славної боротьби.

Немає потреби переказувати славних подвигів партизанського з'єднання генерала Наумова. Про це вже багато говорилося і писалось. А тим більше, коли сам автор так тепло, щиро і неквапливо розповідає про степовий рейд, з усіма подробицями, з акцентом на діяльності більшості партизанів, учасників цього безприкладного походу. Мені хочеться не стільки розповісти, як висловить своє захоплення, віддати глибоку і сердечну шану славним ділам партизанів-наумовців, шану цисьменницьку хисту їхнього командира, який не лише талановито і сміливо провів їх ворожими тилами, а й зумів згодом про те правдиво і вагом розказати. З сторінок книги до читача озвуться, як живі, і ті, хто віддав своє життя в боях за перемогу, а так само і ті, хто сьогодні будує нове життя.

Партизани України внесли достойний вклад у Вітчизняну війну. Подвиги партизанських з'єднань Ковпака і Федорова, Сабурова і багатьох інших як з'єднань, так і загонів, великих і навіть зовсім нечисельних, стали народною гордістю, народною легендою. Немає такого куточка на українській землі, який не пишався б своїми земляками-месниками. І все ж рейди генерала Наумова явище особливе, настільки яскраве й неповторне, що його неможливо не виділяти особливо. Степовий рейд партизанів-наумовців захоплює, чарує своєю безстрашністю, відчайдушністю, які тісно перешлелись з точним розрахунком талановитого партизанського ватажка. Промчались як вихор на змилених конях, з оголеними шаблями в руках по степовій частині республіки, з Сумських лісів через області: Курську, Харківську, Полтавську, Кіровоградську, Одеську, Київську, аж до Житомирської... Це могли здійснити тільки легендарні герої. В зимовий час, по бездоріжжю, з щоденними боями, знищуючи ворожі гарнізони, лякаючи на

смерть фашистську наволоч, починаючи від рядового шуцмана і закінчуючи самим біснுவатим фюрером, — йшли наумовці! Це були люди, перед якими покоління зніматимуть шапки. А вів цих людей командир, про якого в народі говориться, що був з генеральською головою. Михайло Іванович Наумов по завершенні цього безприкладного рейду і справді став генералом. Відразу — з капітана в генерали. Не можу навести іншого подібного прикладу з історії всіх воєн.

Цей рейд нагадає мені зблиски святкового салюту. Завдовго до того, як Москва почала салютувати переможцям, партизани Наумова мчали по селах, розсипаючись віялом в різні кінці, і там, де вони з'являлись — спалахували вогнем ворожі гарнізони і ставали ніби першими грізними салютами Перемози, що народжувалась у боях.

Короткий перепочинок — і влітку 1943 року починається новий рейд. З Житомирських лісів на захід, в Білорусію і знову назад, у Київську область. І знову в усіх кінцях окупованої землі спалахували партизанські салюти, там, де проходили партизанські підрозділи, мов гриби після благодатного дощу, народжувались і ставали на ноги нові партизанські загони. А восени — звільнення Києва, в яке і наумовці внесли свій достойний внесок.

І відразу ж — третій похід Наумова і наумовців на захід. Через Волинь і Львівщину нестримна партизанська кіннота вийшла до берегів Сяну і Вісли, дісталася Краківського воєводства. Потім 10 тисяч кілометрів промчали кіннотники-наумовці партизанськими шляхами, провели близько 400 переможних боїв з ворогом. Силу партизанських ударів, значення наумовських рейдів визнали навіть західні історики. «Цей рейд генерала Наумова є зразком ведення оперативної партизанської війни», — пише Герлиць про другий рейд Наумова на захід.

Михайло Іванович народився на Приураллі. Все своє життя зв'язав з Україною, став нашим побратимом, другом і братом, улюбленцем багатонаціональної партизанської сім'ї, легендарним сином українського народу, Героєм Радянського Союзу.

Сьогодні партизанський генерал у запасі. Важкі поранення, невтомні походи та й кілька десятків літ за плечима, нічого гріха таїти, трохи змінили колишню браву офіцерську поставу, взяли молодечу силу. Але наш побратим і сьогодні в строю. Він, як і раніш, життєрадісний і світ-

лий, переповнений шани і доброти до друзів, невпинний трудар. На його столі лежать дві закінчені книги про західні рейди, а третя дописується. Мені дуже до душі одна з багатьох чудових рис Наумова: він однаково шанує і цінує всіх колишніх партизанів і підпільників, незалежно від того, хто з них зробив більше, а хто менше, розуміючи, що для загального добра цінними є справи і великі і малі. З великих і малих справ складається вся наша боротьба, в них — великих і малих — народилась і народжується наша Перемога.

Михайло Іванович Наумов пройшов у житті славними партизанськими дорогами. Ці дороги сьогодні пролягли у радянську літературу, яка стала помітно багатшою від того, що в ній з'явилися чудові і щирі документальні твори письменника.

Люди з полку Наумова не підвладні рокам. Їхні діла, їхнє життя, їхня слава живуть сьогодні, житимуть завтра, житимуть завжди.

Довгих літ Вам, бадьорості і щастя, дорогий наш побратиме!

ВЕСНА ЛЮДСТВА

Прихід весни одвічний, і одвічні радощі людські.

Весняна краса, весняне буяння ніби вливається в душу кожного, кличе до щастя. Перемога весни над темними силами природи завжди була прикладом для людей у боротьбі за святі ідеали, за право кожного бути вільним і щасливим під сонцем.

Не дивно, що саме весну трудове людство обрало собі за символ щастя, за свято визволення, за свято боротьби і перемоги.

Перше травня святкують трудящі всього світу. Воно — надія на перемогу у боротьбі з капіталізмом, надія на повне звільнення і майбутнє щасливе життя.

Приклад усьому людству показали народи колишньої Росії. Розірвавши кайдани капіталізму і поневолення, керовані партією Леніна, вони не лише позбулися гніту, а й зуміли за півстоліття побудувати соціалістичне суспільство.

Кожний Першотравень приносить щось своє, неповторне. Ми радіємо не тільки дружній весні, яка обіцяє чудовий урожай, а й тому, що в цьому році ще на вищій рівень підніметься справа інтернаціональної єдності трудящих усього світу. Сьогодні всі розуміють те, що саме від такої єдності, від взаєморозуміння між прогресивними колами людей землі залежить майбутнє людства.

Світ поділений навпіл. Силам соціалізму і прогресу продовжує протистояти світ старий, загнилий, але ще досить небезпечний. Світовий імперіалізм під егідою заводіїв США чинить шалений опір усьому передовому. Мільярдери й мільйонери — не шкодують багатств, їм не позичати ненависті, коли йдеться про боротьбу з прогресивними силами. Це вони розпалюють то в одному кінці земної кулі, то в іншому війни, провокують небезпечні інциденти. Це вони і продають і купують продажні уряди в країнах-маріонетках. Це вони нещадно придушують будь-який революційний рух як у власній, так і в тих країнах, до яких дотягуються їхні криваві руки.

Важко собі уявити, що в ці чудові весняні дні десь умирають жінки і діти, горить земля, гине в пожежі війни така миролюбна країна, як В'єтнам. Немає спокою на Близькому Сході, де маріонетковий уряд Ізраїлю в усьому підспівує імперіалістам США, нахабно кидає виклик багатомільйонному арабському світу, погрожує, намагається розпалити війну. Імперіалісти США прагнуть в усьому світі нав'язати свої порядки, свій «спосіб життя».

А «спосіб життя» в Сполучених Штатах особливий. Я бачив його на власні очі. Хазія цієї країни на всі лади вихваляються своїми багатствами, своєю щедрістю, своїми «свободами». І ні слова про убогих, хоч їх у США більшість, ні слова про те, що їхня щедрість перетворюється на ярма і кайдани для інших народів. Ні слова про свободу для убогих жити у нетрях, без роботи, без освіти, без будь-яких надій на майбутнє. В цій «вільній» країні в резерваціях животіють численні нащадки тих волелюбних і гордих індіанців, що були колись законними господарями американського континенту. В цій країні «під скіпетром статуї Свободи» живе понад 20 мільйонів негрів, які мають одне право — гинути від куль расистів.

Минулого року, перебуваючи в США, я не раз потрапив у райони Нью-Йорка, які мають більш ніж дивний вигляд. Знищені пожежею квартали, вибиті вікна магазинів, мертві коробки спалених житлових будинків і підприємств. Що це?

Ні, це не наслідки війни у В'єтнамі. В'єтнам далеко. В'єтнамські літаки не кидають на міста США напалмових бомб. Американські бомби руйнують міста і села В'єтнаму, американські головорізи розстрілюють патріотів багаторстраждального в'єтнамського народу. Сліди пожеж і руйн — то наслідок боїв пригноблених і знедолених негрів з поліцією і військами. То свідчення «американської свободи», «американського способу життя». Про це не люблять писати в американських журналах, цим неохоче хваляться володарі «вільного світу».

А зовсім недавно ми стежили за ганебними подіями, які з головою викривають облудність політики уряду США. Бандитське вбивство Мартіна Лютера Кінга, дії поліції і військ проти беззбройних негрів, розстріли і поранення ні в чому невинних людей — такий весняний подарунок імперіалістів США поневоленим людям своєї країни. На екранах телевізорів, в кінохроніці ми бачили, як здійсма-

лись високі дими до неба, дими війни. Ні, то не дими над джунглями, де розгулялися войовничі молодчики Пентагону. То дими над Вашингтоном — столицею США, над Нью-Йорком і Чикаго, Детройтом і ще багатьма-багатьма великими і меншими містами Америки, де точилися криваві бої за правду і справжню свободу людей.

З надією всі пригноблені люди капіталістичного світу дивляться на нашу країну, на країни соціалістичного табору. Наші успіхи, досягнення визволених народів у будівництві соціалізму є тією притягальною силою для більшості людей планети, якій долею судилося переробити світ, перевести його на інші, щасливі рейки.

Перше травня — свято весни, свято надій, свято єдності трудящих усього світу — іде по землі. Іде весна людства.

РАДІСТЬ І НАДІЯ

Знову на світовому табло історії змінюються цифри. Назавжди відходить у минуле рік 1967. Наступає 1968!

В ще недавні часи у передноворіччя люди рахували в зимовому морозяному небі холодні мигтючі зорі й, співаючи щедрівок та колядок, мріяли про теплу весну, жито-пшеницю й усяку папницю, вимолювали в бога приплоду овець та мірку грошей. Покладали всі свої світлі надії на наступний новий рік.

Безумовно, що надії на високий урожай, на продуктивність тваринництва і сьогодні не полишають людей. Але в наш вік, вік космічний, люди дивляться на новорічну зміну не лише із землі, а й з небозводу оглядають всю рідну планету, не забуваючи усіх її куточків. Радіють, коли бачать, що десь живуть веселі й щасливі люди, сумують, коли десь помічають неправду, пролиту кров і людські страждання.

Минулий рік не був однаково ласкавий до всіх людей на землі. Щастя він приніс лише добрим, миролюбним, тим, хто вмів постояти за свою честь і гідність.

Радянським людям минулий рік приніс багато радостей, чимало наших надій сповнилося цілком. 1967 рік увійде в історію як рік славного півстолітнього ювілею Радянської держави, як знаменна віха на півстолітньому шляху до світлого майбутнього.

В самому кінці року Радянська Україна урочисто, розмахом на цілий світ відзначила своє 50-річчя. Орден Жовтневої революції засяяв на Державному прапорі УРСР поряд з двома орденами Леніна.

До свого великого свята Радянська Україна прийшла з достроковим виконанням завдань другого року п'ятирічки, з перевиконанням усіх державних планів. Це є запорукою того, що плани 1968 року так само будуть успішно виконані й перевиконані. Бо радянські народи, в тім числі і народ України, йдуть по правдивому широкому шляху і перед ними стеляться радість і надія. Даремними виявились спроби буржуазних націоналістів, цих покидьків

суспільства, які, пліснявіючи на чужих смітниках, намагались рознести по світу отруйний сморід — ганьбити український народ і його здобутки. Їм довіку бути тепер чужими лаказами, бо така доля всіх зрадників своєї землі і народу. Радянській же Україні нові роки нестинуть щастя й снагу, рости їй і з води, і з роси. До неї ласкаво простягають руки всі миролюбні народи, називають сестрою своєю, до неї тягнуться, як рідні діти, всі ті, хто пішов з українського роду і не зрадив його ні за морями, ні за океанами.

Квітуючи в рості й молодечому буянні, ми сягаємо все нових висот.

І зовсім іншим виглядає старий капіталістичний світ. Справа не в тому, що там є що їсти й пити, що там у сейфах і підвалах банків зібралось, як у скарбницях Коцея, безліч коштовностей. Нічого в тому дивного немає — руками трудячого люду усе те творилося. І не вина тих робітників, що скарби, творені ними, опинилися в чужих руках.

Справа у тім, куди йде і що за собою тягне капіталістичний світ. Вже давно минули ті часи, коли війни вважались карою божою. Сьогодні навіть малюкам відомо, що війни в світі починають люди. І тими людьми є нехто інший, як капіталісти, багатії. Кожного нового року вони теж виношують надії по подвоєння своїх капіталів, мріють про безпечність свого панування.

Не бог — американські агресори розпалили війну у В'єтнамі. Я зустрівся в Нью-Йорку з молодими американцями. То були хлопці, яким не сьогодні-завтра йти до В'єтнаму. То були дівчата, яким не сьогодні-завтра проводити хлопців на війну. Один з хлопців повідомив, що з того району (Давитаун), де вони живуть, вже понад 500 юнаків у В'єтнамі наклали головою.

— І нас це жде, — блиснув очима другий.

У кількох дівчат на очах з'явилися сльози. І тільки одна з них зухвало заявила, що коли б була хлопцем, то не задумуючись пішла б воювати.

— О, ви така прихильниця Джонсона?

— Так, я схвалюю дії Джонсона.

— Вважаєте, що війна у В'єтнамі справедлива?

— Я вважаю, що престиж США у цьому ділі найголовніше.

Отак воно там і ведеться. Одні засуджують політику війни, інші мовчки спостерігають, є й такі, що ледь чули

про якусь там війну. Ті, кому від війни щось капає, — кричать за неї, ще інші кивають на престиж США, а Джонсон своє діло робить — знай вимагає нових асигнувань з державної скарбниці на військові видатки, знай проектує нові податки та вимагає посилки нових військ на чужі континенти.

Усьому світові видно, як падають на чужих полях юні парубчачки з Давитауна, з Нью-Джерсі й Чікаго, як ллється кров невинних народів, до яких дотяглися кістляві руки війни, розпаленої імперіалістами Сполучених Штатів.

В історію відступив 1967 рік.

Людство плекає нові надії, викохує золоті сподівання на щастя в Новому, 1968 році.

Але щастя без боротьби не приходить. Немає сумніву, що Новий рік принесе нову хвилю боротьби прогресивного людства за мир, проти колоніалізму й агресії, проти тих, хто намагається розпалювати в світі війни і сіяти нещастя.

Престиж кожної країни залежить не від того, скільки воєн вона розпалить і зав'яже кривавих конфліктів, а від того, скільки добрих і мирних справ вона дасть людям. Це знають усі. І хочеться надіятись, що в 1968 році людство ще на один крок ближче приступить до цієї істини.

ВЕЛИЧНА МІСІЯ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ

Починається новий навчальний рік. Як це просто, як буденно і як велично.

Радянська школа — одне з найвеличніших завоювань соціалістичного ладу. Те, що сьогодні ввійшло в побут, ще так недавно було мрією, нездійсненою для великої більшості громадян колишньої царської Росії. Два-три класи церковноприходської школи — от і весь університет для дітей колишніх робітників і селян.

Найпередовіші люди минулих часів прагнули дати освіту народові. Тарас Шевченко з любов'ю складав перший букварик для народу, поширював його серед дівчорі, вкладаючи в цю справу останні копійки. Революціонери-демократи основним своїм завданням вважали боротьбу за знання для пригнобленого народу. Тисячі найпередовіших діячів свого часу «йшли в народ», гадаючи, що, давши йому знання, вони тим самим принесуть йому щастя. «Прогривітелі» йшли в тюрми та Сибір, а народ як був, так і залишався пригнобленим і темним.

Тільки Велика Жовтнева соціалістична революція широко розкрила двері шкіл для дітей, університети та інститути для юнаків та дівчат, тільки за Радянської влади письменність стала не лише доступною, а й обов'язковою для кожної людини.

Нещодавно я тривалий час перебував у Сполучених Штатах Америки. І, безумовно, як колишній учитель, серед усіх інших питань цікавився справою народної освіти. США вважаються (і небезпідставно) однією з економічно найрозвиненіших країн світу. Можна було сподіватися, що ці багатства набуті не за рахунок експлуатації неіснуючих та ошукання тих країн, які підпали під вплив Америки, а значною мірою це наслідок загального розвитку народу, його високого наукового рівня. Коли б не так! Американська школа й сьогодні не є обов'язковою для всіх дітей, лиш початкова освіта забезпечується тим, хто побажає навчатись безплатно, а вже старші класи доступні лише дітям багатців. Капіталістичний світ виховує потрібні кадри

для праці на заводах, кадри тих, хто вмiло тримав би в руках пригноблених. Тому в Америці не iснує єдиної школи! Шкiльну програму, пiдручники, суму знань визначає не загальнодержавне мiнiстерство чи департамент, а кожний штат або мiсто, а часто й дирекцiя школи на свiй смак i на замовлення отцiв штату чи мiста. Бражає той факт, що великий вiдсоток американських шкiл становлять школи спецiалiзованi, в них виховуються дiти розумово вiдсталi, дефективнi. Для iндiанцiв шкiл майже не iснує, негритянськi дiти навчаються в таких школах i за такою програмою, що взагалi подiбнi заклади тiльки умовно можна назвати школами.

В Радянському Союзi здiйснено, узаконено загальнообов'язкову освіту для всiх дiтей, в усiх кiнцях краiни в межах восьмирiчної школи. Недалекий той час, коли всi радянськi дiти вiд Карпат до Курiл, вiд пiвденної Кушки i до найпiвнiчнiшого селища Сибiру закiнчуватимуть середнi школи, i таким чином кожнiй радянськiй людинi буде забезпечена в найближчому часi середня освіта. I це не мрiя, це недалеке майбутнє. В липнi цього року в Москві вiдбувся Всесоюзний з'їзд учителiв. Я мав честь i щастя бути делегатом цього з'їзду, як кажуть, на власнi очi бачити радiсть i щастя просвiтителiв нашого народу, чути їхнi педагогiчнi роздуми про те, як у найближчий час забезпечити середню освіту для всiх дiтей. Разом з учителями краiни над цим питанням думають керiвники партiї й уряду Радянського Союзу, якi були присутнi на учительському з'їзді, придiлили стiльки уваги питанням народної освіти. Свiдченням того, що в найближчi роки в усiй краiні дiятиме загальноосвiтня середня школа, є такий факт: проект Статуту середньої загальноосвiтньої школи СРСР став предметом обговорення з'їзду i був внесений з'їздом на розгляд урядовi для остаточного затвердження.

Середня освіта в нашiй краiні вiдкриває небачений духовний i культурний розвиток радянських людей. Наша радянська школа не лише забезпечує своiм вихованням певну суму загальноосвiтнiх знань, вона в першу чергу виховує людину нового свiту, людину комуністичного майбутнього. Головним завданням радянської школи є пов'язання всiєї навчально-виховної роботи з життям, з практикою комуністичного будiвництва, наша радянська школа виховує своїх учнiв на революцiйних, трудових i бойових

традиціях радянського народу, в душі вимог морального кодексу будівника нового, комуністичного суспільства. Наша школа повсякденно розвиває у своїх вихованців високе почуття радянського патріотизму, готовності до захисту соціалістичної Вітчизни, розкриває значення братерського єднання народів Радянського Союзу, дружби і співробітництва народів соціалістичних країн, виховує почуття дружби і духу солідарності з трудящими всього світу, які ведуть боротьбу проти влади капіталу, за мир, свободу і національну незалежність. Радянська школа забезпечує духовне, естетичне та фізичне виховання, вирощує свідомих колективістів, активних громадських діячів, борців проти буржуазної ідеології та чужої моралі.

А головним завданням радянської школи було й залишається озброєння учнів глибокими і твердими знаннями основ наук, формування марксистсько-ленінського світогляду і високої комуністичної свідомості, всебічний розвиток учнів, підготовка їх до життя, до подальшого навчання.

Все це забезпечує наукову чіткість, стрункість радянській школі, підносить її на найвищий рівень педагогічної науки і думки, ставить на чільне місце в усьому світі.

З яким моральним вдовolenням, з якою гордістю за ту школу, якій свого часу я віддав свої юнацькі сили і свою гарячу любов, слухав я доповідь міністра освіти СРСР тов. Прокоф'єва, виступи вчителів та керівників народної освіти з усіх братніх республік. Всі вони з великою любов'ю і проникненням у справу говорили про нашу радянську школу, про її досягнення, про ті недоліки, які негайно слід виправити, про велике майбутнє радянської школи, про всенародну любов до неї.

А любов до радянської школи справді всенародна. Люблять її ті, хто сьогодні сидить за шкільною партою, не забувають її й ті, хто давно, озброївшись у школі знаннями, став творцем нового життя. Тому-то дорослі з такою вагою і щирістю турбуються про те, щоб у кожному місті і кожному селі школи були оточені увагою і всенародною турботою.

На учительському з'їзді виступав голова колгоспу з Київщини тов. Сіромаха. Він оповідав про взаємини колгоспу зі школою. За рахунок артілі було виділено півмільйона карбованців на утримання школи та дошкільні установи, налагоджено безплатне харчування учнів, що-

літа організуються за колгоспні кошти піонерські табори та шкільні екскурсії, учителі села користуються всіма благами, які може дати колгосп своїй інтелігенції. Школярі, в свою чергу, допомагають збирати урожай, працюють на пришкільних ділянках і тим самим готують себе до трудової діяльності чи до навчання у вищих учбових закладах.

Голова колгоспу імені Куйбишева — неодмінний член педагогічної ради, а директор школи — постійний учасник засідань правління колгоспу; передові трудівники часто відвідують школярів, а Герой Соціалістичної Праці Текля Швидка вміло виховує собі зміну серед сільської молоді. Тож недаремно її ім'я неодноразово згадують учні у своїх творах на вільну тему.

Аргіль імені Куйбишева не виняток, таких колгоспів у нас більшість. Весь наш соціалістичний лад стоїть на сторожі школи, турбується про неї, пишасться нею, як найчудовішим здобутком.

Середня радянська школа не існує відокремлено, відірвано від усього життя. Вона — прекрасна увертюра до високого розвитку наших людей. У Радянському Союзі більше, аніж будь-де в світі, поширена вища освіта. Поки що це випадає на долю найобдарованіших, тих, хто прагне будь-що її отримати. Та у нас є можливості кожному закінчити вуз. Середня школа дає добру підготовку до вступу у вищі учбові та середні заклади, студенти забезпечуються гуртожитками, стипендіями, значна частина одержує стипендії підприємств і колгоспів.

У майбутньому, тоді, як усі матимуть атестат зрілості, постане, безумовно, питання про вищу освіту для кожної радянської людини. І недаремно вже нині на з'їзді вчителів на повен голос говорилося, як зміцнити зв'язки середньої школи з вищою, як зблизити шкільні й вузівські програми та перебудувати навчальний процес у школі, що забезпечуватиме наближення учня до вузівського навчання.

З великою гордістю й впевненістю висловився з'їзд учителів про майбутнє радянської школи. Ця переконаність засновується на тій турботі й увазі, якою оточена наша школа з боку партії і уряду.

На з'їзді були присутні члени Політбюро ЦК КПРС. Товариш М. В. Підгорний від імені ЦК КПРС виголосив привітання з'їздові, в якому дано високу оцінку праці радянського вчителя, високо оцінено роль радянської школи

в житті народу, намічено дальші шляхи розвитку радянської освіти.

Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев назвав учительський з'їзд важливою подією в культурному і політичному житті радянського народу, підсумував великі досягнення радянської освіти за 50 років, визначив шляхи радянської школи, яка квітне, міцніє й розвивається, осяяна ленінським вченням.

Учитель продовжує себе в своїх учнях. Його сила і мудрість передається вихованцям, слабкості його можуть стати рисою нашої молоді. Тому з такою тривогою говорилося про кування педагогічних кадрів, про те, що вузи мусять приймати лише тих, хто має нахили до педагогічної діяльності, хто вже в середній школі виявив здібності до цієї найблагороднішої з професій.

Кілька днів працював учительський з'їзд, і, здається, не було забуто жодної проблеми, яка турбує учительство й радянську громадськість. Безумовно, робота Всесоюзного і Республіканського з'їздів учителів, педагогічних нарад буде дійовим стимулом до подальшого розквіту радянської освіти.

Новий навчальний рік, який ось розпочинається в усіх школах Радянського Союзу, — це перший крок до здійснення тих високих і благородних завдань, які поставило життя.

УЧИТЕЛЬ

Які слова знайти, щоб змалювати його образ? Якими епітетами визначити правдиво і глибоко благородство його душі, красу його труда, значення його слова в житті людини?

Професія учителя — найблагородніша серед усіх інших, може, ще й тому, що вона найдревніша. Людина раніш ніж стати найпершим у світі скотарем, мисливцем чи хліборобом вже була учителем, вихователем наступних поколінь. Можливо, що перший педагог був не стільки навчителем юних, скільки допитливим і терплячим вихователем. Навчання і виховання — неподільні, вони зливаються, як води багатьох струмків у одне русло.

Інколи чуємо нарікання на деяких учителів, що відривають виховну роботу від навчальної. І справді, є ще вчителі, які вважають за свій обов'язок подати учням лише суму знань, тих самих, що вже давно викладені в підручнику і не є таємницею для учнів.

Думаючи часто над проблемами виховання молодого покоління, над важким і прекрасним трудом учителя, я завжди згадую своїх перших учителів, на власному ставленні до них вивіряю ставлення і сьогоднішньої дітвори до своїх вихователів.

Уже давно немає на світі моїх перших учителів, а вони в пам'яті стоять, мов живі: я бачу вираз їхніх очей, я відчуваю роботу їхньої мислі, я пам'ятаю кожную зморшку на обличчі свого улюбленого вчителя. Мене й досі пече ледь помітна гримаса на обличчі педагога, якого я не те що недолюбливав (не любити вчителя — то був би великий для мене, малого, гріх), а в глибині душі не панував, бо в чомусь не довіряв йому.

Довір'я. Мені здається, що це є те головне, чого мусить кожний педагог добиватися у взаємовідносинах з учнем, в колективом класу. Коли вчитель не вміє завоювати повного довір'я своїх учнів, він ніколи не буде справжнім учителем. Я пам'ятаю, з яким довір'ям я ставився до свого першого вчителя. Кожне його слово для мене було священ-

ним. Бо воно було справедливим, красивим, звучним, воно відкривало мені такі грані життя і світу, про які до того я не міг навіть запідозрювати і здогадуватись.

Мій учитель завжди дивився нам, своїм учням, у очі щирим, дружнім, як мені здається сьогодні, дитячим відвертим поглядом. В його погляді я ніскілечки не відчував зверхності, учитель в чомусь був рівним зі мною, малим, і цим самим «чимось» підносився в моїх очах до такого рівня, що перетворився для мене у недосяжний ідеал. Я потай у своїх думках мріяв бути таким же розумним, таким добрим, таким ласкавим до кожного, таким неквапливим і поважним, таким усміхненим, яким завжди був мій учитель.

Прокидаючись ранком, я вже посміхався назустріч наступному дневі. Я забувався інколи поспідати — швидше, швидше до школи.

В мене попереду найпрекрасніші години — зустріч з моїм учителем. Він і прочитає щось з книги, він не піде до учительської поспішно, а вийде з нами на вулицю, він зупиниться в коридорі, і я матиму щастя постояти біля нього, доторкнутися крадькома до рукава його піджака, запитати про те, як живуть люди у далекій і незрозумілій Африці і чи то правда, що на півночі люди живуть у крижаних будинках?

Мій учитель мене одночасно і навчав, і виховував. Я тоді цього не розумів, я лише інтуїтивно відчував, що оце і є той ідеал учителя, без якого не може існувати школа.

В нашій школі працював і інший учитель. Я його теж запам'ятав на все життя. Розумний, серйозний, поважний чоловік. Але він не був нашим ідеалом. Він не був улюбленцем і тих учнів, яких виховував. Вони, зітхаючи, говорили: «А наш учитель ніколи й не хворів».

Мій учитель був людиною хворобливою, інколи не виходив на заняття, і тоді його підміняв колега. То для мене були найважчі дні. Вже дорослим я зрозумів, що в тому була не моя закоханість у «свого» учителя, а невміння другого заволодіти моїм серцем і почуттями. Він так само розумно розповідав про цікаві речі, викликав до дошки, підхвалював за успішно розв'язану задачу і картав за якийсь промах, але все то було неприродним, казенним, не таким, як те виходило у мого вчителя. Справа була в тому, що в очах другого учителя я не відчував знайомого тепла,

вони не могли затаїти в собі зверхності дорослого, яку я читав і розумів як зневагу до себе. Цей учитель ніколи не затримувався в школі після дзвінка, не виходив на вулицю, не заводив розмов з учнями поза класом, коли не треба було когось покарати; полюбляв учительську кімнату і власний спокій. Чи то нерозуміння, чи лінощі, чи може і справді байдужість до своїх вихованців приспали в ньому оту другу сторону — сторону вихователя. І ми, учні, не знаючи про це, дуже добре відчували все і відверталися від учителя, не довіряли йому, не любили його.

Складна і нелегка робота педагога. Зрозуміло, що бути «просто» вчителем легше. Прибув до школи, відбув урок у класі, повартував у коридорі, розігнав грайків, покартав шибайголів, зібрав свої книжки та щоденник — і додому. Важче бути справжнім вихователем, улюбленцем учнів. Для цього треба розкритися повністю. Треба стати в душі учнем, жити учнівським життям, дитячими інтересами і переживаннями, разом з тим залишитись дорослою, всезнаючою людиною. А це зв'язане з багатьма незручностями. Треба трохи раніше прийти до школи, треба більш, ніж того хотілося б, побути серед учнів, а не в учительській, треба разом з учнями, а не раніше, піти з школи, треба вчасно, коли саме потрібна допомога вчителя, завітати і додому до учня, і повестися там так, щоб той прихід став приємним і жаданим для учня, для батьків і для самого педагога.

Більшість учителів саме так і роблять. І хоч це обтяжливо, клопітно, але вони не можуть без цього, не можуть бути іншими. Це тому, що вони педагоги, вихователі, наставники за покликом. У цьому сенс їхнього життя, в цьому радість і краса їхнього труда. І таким педагогам неоціненна плата — від самих учнів, від їхніх батьків. Цих учителів люблять тією глибокою і великою любов'ю, якій немає глибини і меж. Про цих учителів учні згадуватимуть і пам'ятатимуть вираз їхніх очей, тембр голосу і кожну зморшку на обличчі.

А вчителя, що працює, лише виходячи з обов'язку, забудуть дуже швидко. Хіба що згадають його, як контраст, коли він зіпсує хоч кілька днів, підмінюючи хворого улюбленого вчителя.

Вже пізніше, працюючи в школі, я зустрічав багатьох різних вчителів. Більшість з них була чимось схожа на мого улюбленого вчителя. Вони не могли жити без учнів,

не бути захопленими дитячими справами, вони не шкодували ні сил, ні часу, ні здоров'я на улюблену працю. Але зустрічалися й байдужі, незадоволені тим, що від них вимагається ще й якоїсь виховної роботи, яким отой шкільний гамір і неспокій завжди завдають прикрощів, псують нерви.

Відомо, що не кожного кличе до себе всяка робота. Радянське суспільство серед усіх інших переваг перед капіталістичним має й ту, що дає людям можливість працювати за покликанням. І це треба завжди мати на увазі вихователям, допомагати молоді обирати собі роботу за покликанням, бо від цього залежатиме весь життєвий шлях, трудове щастя людини. Ось чому, мені здається, в першу чергу, слід забезпечити комплектування педагогічних навчальних закладів людьми, які пішли у школу лише за покликанням.

Мені запам'яталося, як під час випуску нас, юнаків і дівчат, з середньої школи (це було наприкінці тридцятих років) підколектив писав на кожного характеристику. І радив, кому на яку життєву стежку стати. Щодо мене було записано: має нахил до педагогічної роботи, рекомендується до вступу в педагогічний навчальний заклад. Ця рекомендація була для мене путівкою в життя, визначила весь напрям моєї діяльності.

Здається, що саме у відношенні до педагогічних кадрів треба особливо вміло застосовувати цей принцип старанного відбору і рекомендації педагогічним школам і вузам юнаків і дівчат, які ще в школі виявляють нахил до педагогічної діяльності, здібності вихователя. І це цілком законірно, справедливо. Справді, от як у житті: хлібороб виховує хлібороба, металург — металурга, письменник виховує молодого наступника. Педагог має в своєму учневі відчутти талант педагога, розвинути його, викликати любов до своєї професії. А школа повинна зробити все, щоб такий учень потрапив саме до навчального закладу, який підготує його до улюбленої і такої важливої для суспільства роботи.

Володимир Ілліч Ленін говорив, що в Радянській країні учитель буде на такій висоті, на якій він не був ніколи і ніде. Йдеться про красу труда, про його значущість, про всенародну шану і любов до вчителя, про те, що в цій величній професії лише в умовах перемігшого соціалістичного суспільства віддається все їй належне.

В нашій країні вчитель ступив на вірну стежку до тієї
недосяжної досі височини. Треба зробити все необхідне,
щоб допомогти йому успішно подолати прекрасний і бла-
городний шлях до самої тієї вершини, яку в своїх мудрих
мислях ясно бачив, яку так пророчо вказав нам великий
учитель людства — Володимир Ілліч Ленін.

1968.

З М І С Т

Над Десною	3
Орел	7
Адам Мольченко	10
Про дружбу	13
Тимофій Шашло	17
Вогні світять люди робочі	49
Велика тема	63
Пісня про завойоване щастя	67
Найдорожчий скарб	80
Добрідень, Суомі!	84
Зустріч у Тампере	111
Тиждень у братній Чувашії	114
Наш друг Краків	119
Хай лунає дитячий сміх! . .	124
І вона прийшла!	126
Навіть місяць розкрив свою душу	129
Пліч-о-пліч з народом	138
Слово про вчителів	143
Початок кінця	147
Життя, як полум'я	153
Живи, Гайдаре!	155
Побратим Сеспеля	157
Безсмертя генія	162
Про сім'ю крилатих	165
Виборене світло весен	168
Юкрейн — Україна	170

Тобі любов наша, орлиний краю!	172
Минуло 50 років	177
Слово про нашого побратима	208
Весна людства	214
Радість і надія	217
Велична місія радянської школи	220
Учитель	225

Збанацький Юрій Олефірович
РАДОСТЬ И НАДЕЖДЫ
Очерки и статьи
(На українском языке)

Художнє оформлення *М. Л. Пікалова*
Редактор *М. Ф. Стеблина*
Художній редактор *Р. Ф. Ліпагов*
Технічний редактор *Н. А. Тимчишина*
Коректор *Р. О. Кондрацька*

Здано на виробництво 6.X 1969 р. Підписано до друку 27.I 1970 р. Формат 84×108¹/₂. Умовн. друк. арк. 12,18. Обл.-вид. арк. 12,01. Тираж 10.000. Зам. 936
Ціна 50 коп. БФ 06012. Папір друк. № 2.
Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь»,
Київ, Пушкінська, 28,

Надруковано з матриць Київського поліграфічного комбінату на книжковій філії «Жовтень» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, Київ, Артема, 23-а.